

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 2, Issue 4

CiteFactor
Academic Scientific Journals

Google
Scholar

® digital object
identifier

zenodo

2024/04
February

ISSN 2181-4120
VOLUME 2, ISSUE 4
FEBRUARY 2024

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain>

**“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 2, ISSUE 4, FEBRUARY, 2024**

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

“SOHILSIZ DENGIZ” ASARIDA SINTAKTIK BOG‘LI ALOQALARNING QO‘LLANILISHI

Abdumanoboyeva Begoyim Muhammadjon qizi

Andijon davlat padagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asariga munosabat bildirilgan. Yozuvchining badiiy mahorati masalalariga e’tibor qaratilgan hamda yozuvchi tomonidan mohirlik bilan ishlatilgan sintaktik bog‘li aloqalar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: sintaktika, so‘z, tilshunoslik, so‘z birikmasi, moslashuv, boshqaruv, bitishuv, gap, tobe bog‘lanish.

ABSTRACT

This article deals with Ahmad Muhammad Tursun’s work "The Shoreless Sea". Attention is paid to the issues of the writer’s artistic skills and the syntactical links skillfully used by the writer are analyzed.

Key words: syntax, word, linguistics, word combination, adaptation, management, agreement, sentence, subordination.

Kirish.

O‘zbek tilshunoslari tomonidan so‘zlarning sintaktik bog‘lanishi o‘rganilib tadqiq qilinarkan, tildagi sintaktik munosabatlar, sintaktik qurilish va turli sintaktik jarayonlar yuzasidan fikr-mulohazalar turlicha tahili etiladi. Shu kabi barcha jarayonlar sintaksis bo‘limida qamrab olinadi va o‘rganiladi. Tilshunoslik fanida sintaksis so‘z birikmasi sintaksisi va gap sintaksisi qismlariga bo‘lib o‘rganilishi so‘z birikmasining tildagi funksiyasini alohida belgilab olgan holda tahlil va tadqiq etishni taqozo etadi¹.

¹ O‘zbekiston Milliy axborot agentligi O‘zA Ilm-fan bo‘limi. Elektron jurnal. 2022-yil avgust soni N_8(34).- Toshkent, 2022.

Asosiy qism.

Sintaktika haqida soʻz yuritishdan avval, Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asari haqida biroz fikr yuritsak. Islom dinida Qur’oni Karimdan keyingi eng ishonchli manba sifatida yurtdoshimiz Imom Buxoriyning hadislarini ta’rif etiladi. Ushbu kitobda Abu Abdullohning yoshlik paytlari, oʻsmirlik yoshlari, ustozlari va to vafot etgunlariga qadar koʻrgan azob-uqubatlarini yoritib beriladi. Asarni oʻqiganizda Imom Buxoriyning haqiqiy inson, ustoz va buyuk shaxs sifatida taniysiz. Oʻn bir yoshida ustozlari xatolarini ilm yoʻlida toʻgʻirlashdek zehnga ega boʻlish va Buxoriyning onalari fidokorligiga, farzandining ilm olishini xohlab qancha qiyinchiliklarga dosh bera olgan bir ona sabriga tahsinlar aytasiz. Imom Buxoriyning ilmni oʻrgatishga boʻlgan ishtiyoqlari, shogirdlari va atrofdagilarga mehri va har sinovga sabr qilishi koʻp tomonlama bizga oʻrnak boʻla oladi¹. Kitobni oʻqish davomida Muhammad ibn Ismoilning hadislarini toʻplash va ularni sahih, zaif hadislariga ajratish jarayonidagi mashaqqatlarni bilishingiz, hasadning bir olimni qay koʻylarga solganidan xabardor boʻlishingiz mumkin. Fikrimiz davomida sintaktik bogʻli aloqalar bilan davom ettirsak. Sintaktik jihatdan biri ikkichisiga boʻysunadigan, biri ikkinchisiga tobe boʻlgan birliklar orasida tobe aloqa mavjud boʻladi. Tobe aloqada bir soʻz ikkinchisiga nisbatan tobe, ikkinchisi esa unga nisbatan hokim vaziyatda boʻladi. Tobe aloqaning 3 xil turi bor: boshqaruv, moslashuv, bitishuv. Boshqaruv aloqasida tobe soʻz hokim soʻzning talabi bilan maʼlum grammatik shaklga kiradi, shu shakl orqali tobelanadi: bozorga bormoq, qalam bilan yozmoq. Moslashuv aloqasida tobe soʻz oʻz shaklini hokim soʻzning shakliga moslaydi, hokim soʻzning shakli oʻzgarishi bilan tobe soʻz ham unga moyil holda shaklini oʻzgartiradi: men aytaman, sen aytasan; mening kitobim, uning kitobi kabi. Bitishuv aloqasida tobe soʻz hokim soʻzga grammatik shakl yordamida emas, balki tartib va ohang orqali bogʻlanadi: musaffo osmon, tez gapirmoq kabi².

¹ Salomova Guljamol “Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asarida Imom al-Buxoriy obrazi” ARTICLES Published 2023-07-03

² Mahmudov N., Nurmonov A. Oʻzbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent, 2009

Sintaktik bog‘li aloqlarni quyidagi “Sohilsiz dengiz” asaridan keltirilgan parchani sintaktik bog‘li aloqalar bilan tahlil qilsak:

“Shuni aniq bildimki, agar butun ummat birlashib, senga foyda keltirmoqchi bo‘lsalar, Alloh senga nasib qilgan narsanigina naf keltira olgaydir. Yoki ular birlashib, senga biror zarar bermoqchi bo‘lsalar ham, faqat Alloh peshonangga bitgan zararnigina yetkaza oladilar. Bandaning taqdirini bitishdan qalamlar bo‘shab, sahifalardagi siyohlar ham qurib bo‘lgan”¹.

Boshqaruvli: shuni aniq bildimki, senga foyda keltirmoqchi, senga nasib qilgan, senga biror zarar bermoqchi bo‘lsalar, peshonangga bitgan, taqdirini bitishdan, sahifalardagi giyohlar. Moslashuvli: Allohning senga, sening peshonangga, bandaning taqdiri. Bitishuvli: ummat birlashib, foyda keltirmoqchi, Alloh senga, nasib qilgan, zarar bermoqchi, naf keltira olmoq, yetkaza oladilar, qalamlar bo‘shab, qurib bo‘lgan kabi sintaktik aloqlarni ko‘plab uchratish mumkin.

XULOSA

Fikrimiz xulosasi o‘rnida quyidagi so‘zlarni keltirmoqchimiz: O‘zbek tilshunosligida so‘zlarning bog‘lanishi tuzilish strukturasi ko‘ra, sintaktik munosabatga kirishishiga ko‘ra, ba‘zi shakllarda so‘zga, ba‘zi o‘rinlarda gapga tenglanishiga ko‘ra murakkab tuzilma hisoblanadi. Ular uchun ayni bir qolipni belgilab olish qiyin hisoblanadi. Shuningdek, sintaktik bog‘li aloqlar tarkibida o‘rganilayotgan nomli birikmalarni ham qayta ko‘rib chiqish zaruriyat paydo bo‘ladi.. Bir so‘z bilan aytganda, so‘z sintaktik aloqlari tasnifi va uni o‘rganish masalasi bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda.

¹ Ahmad Muhammad Tursun. Sohilsiz dengiz. Roman. -Toshkent. Hilol nashr, 2020..

REFERENCES

1. Ahmad Muhammad Tursun. Sohilsiz dengiz. Roman. - Toshkent. Hilol nashr, 2020..
2. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
3. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi (sintaksis). – Toshkent, 2009
4. Salomova Guljamol “Ahmad Muhammad Tursunning “Sohilsiz dengiz” asarida Imom al-Buxoriy obrazi” ARTICLES Published 2023-07-03

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ASARIDA QO‘LLANILGAN QO‘SHMA GAP TURLARI

To‘ychiboyeva Gulrux Baxtiyorjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada tishunoslikning muhim qismi bo‘lgan qo‘shma gaplar va ularning turlari, Abdulla Avloniyning “O‘tkan kunlar” asarida qo‘llanilgan qo‘shma gaplarning turlari hamda o‘rni tahlil etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** grammatika, qo‘shma gap, til, xalq, bog‘langan, ergashgan, bog‘lovchisiz, tarix, tilshunoslik.*

***Abstract:** This article analyzes the conjunctions and their types, which are an important part of theology, the types and the place of the conjunctions used in Abdulla Avlani’s work "The Past Days".*

***Key words:** grammar, compound sentence, language, people, linked, followed, unlinked, history, linguistics.*

Kirish

Har bir xalqning ruhiy dunyosi, urf-odatlari, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy ahvoli aks etadigan vositalardan biri bu bevosita til hisoblanadi. Shu bois til xalq ziynatining xolis va mumtoz ko‘zgidir, desak yanglishmagan bo‘lamiz. Bu o‘rinda German Paulning «Insoniyat yaratgan barcha madaniyat singari til ham tarixiy jihatdan tekshiriladigan predmetdir» degan fikri diqqatga sazovordir. Shuning uchun har bir kishi til haqida to‘liq ma‘lumotga ega bo‘lsa, o‘z tilining tovushlar tizimi, lug‘at boyligi, so‘z qo‘llash imkoniyatlari, jumla tuzish mashaqqatlarini atroflicha his etsa, til va xalqning ham tarixini anglay oladi¹.

¹ Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

Ma'lumki, qo'shma gaplar haqida hozirgi o'zbek tilida bir qator munozarali masalalar mavjud. Shu masalalarni qisman bo'lsa-da o'rganish, yuqorida ta'kidlangan muammolar haqida o'z fikrlarimizni berib o'tish uchun, shu sohaga oid bo'lgan ilmiy tadqiqotlar, ilmiy adabiyotlar bilan tanishishga harakat qildik.

Asosiy qism.

Ergashgan Qo'shma gaplar haqida fikr yuritishimizdan oldin Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romaniga biroz nazar tashlasak. Yangi hayotga intilish nuqtai nazaridan baholash ruhi bilan sug'orilgan Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarida feodal davrni mehnatkashlar uchun zulm, baxtsiz xorlik davri sifatida qoralaydi. O'tmishga shunday baho ma'rifat jihatdangina emas, ijtimoiy va siyosiy jihatdan ham katta aktual ahamiyatga ega edi. Yangicha davrga intilish, xalq ongida o'tmishning adolatsizliklari haqida chuqur tushuncha hosil qilish bilan ham bog'liq edi. Zamonasining ijtimoiy ehtiyojlarini sezgan Abdulla Qodiriy uchun birdan-bir to'g'ri yo'l-haqqoniy tasvir yo'li bilan boradi. Abdulla Qodiriy davrning hayot manzarasini, oddiy kishilarning taqdirini tasvirlash orqali yaratishi xarakterlidir, bu esa yetuk romanchilik xususiyatidir. Asar milliy adabiyotning asriy an'alaridan ajrab qolmagan, ularning yeng yaxshilarini rivojlantirish ruhida yozilgan. Asarda yozuvchi tomonidan ergashgan qo'shma gaplarning barcha turlarini uchratish mumkin. Avvalambor, ergashgan qo'shma gaplar haqida ma'lumotlarga nazar solsak.

Ikki yoki undan ortiq grammatik asosning mazmun, grammatik va mazmunga ko'ra birikishidan hosil bo'lgan gap qo'shma gap deyiladi. Qo'shma gap grammatik asosi ikki yoki undan ortiq gaplar bo'lib, uning qismlari mazmun va grammatik jihatdan, shuningdek, intonatsiyaga ko'ra birikib, bir butunlikni tashkil qiladi. Masalan: quyosh jilmayib boqar va sarg'aygan ko'katlar kokilida shudring jilovlanardi. (O'. Hoshimov). Bu qo'shma gap tarkibida ikkita grammatik asos bo'lib, ular orasida bir paytda ro'y berayotgan voqea-hodisalar ifoda etilgan. Qo'shma gap qismlari esa zidlov bog'lovchisi yordamida o'zaro birikkan. Qo'shma gaplar, qismlarining o'zaro birikish usuli va semantik munosabatiga ko'ra uch xil bo'ladi.

1. Bog'langan qo'shma gap.

2. Ergashgan qo‘shma gap.

3. Bog‘lovchisiz qo‘shma gap.

Qiyoslang: Istedod hamisha xar xil bo‘ladi, istedodsizlar esa hamma joyda bir xil. (E.Vohidov) Shuni aytmoqchimizki, odam hamma vaqt bilimga tashna bo‘lishi shart. Fan xalqqa suv-havodek zarur, uni taraqqiy ettirmagan mamlakat, shubhasiz, mustamlakaga aylanadi.

Keltirilgan misollardan birinchisi bog‘langan qo‘shma gap bo‘lib, uning qismlari esa yordamchisi vositasida o‘zaro teng bog‘langan; ikkinchisi ergashgan qo‘shma gap bo‘lib, uning qismlari -ki aniqlov bog‘lovchisi orqali ikkinchi qism birinchi qismga tobelik yo‘li bilan bog‘langan; uchinchi gap bog‘lovchisiz qo‘shma gap bo‘lib, uning qismlari o‘zaro hech qanday bog‘lovchi vositalarsiz, faqat intonaqiya (ohang) orqali birikkan. Quyida “O‘tkan kunlar” asaridagi parchada ergashgan qo‘shma gaplarning turlarini tahlil qilishga harakat qilamiz. “Kumush ham ariq yoqasiga kelib to‘xtagan chingilin yigitga beixtiyor qarab qoldi. Ixtiyoriy emas, g‘ayri ixtiyoriy ikkisi ham bir-biridan birmuncha vaqt ko‘z ololmadilar. Oxirda Kumush nimadandir cho‘chigandek bo‘ldi, yengilgina bir harakat bilan o‘zini ichkari yo‘lak tomonga burdi. Bu burilishdan uning orqa-o‘ngini tutib yotgan qirq kokillari to‘lqinlandi. Kumush ichkariga qarab chopar ekan, yo‘l ustidan ariq bo‘yida qotib turgan yigitga yana bir qarab qo‘ydi va bu qarashda unga yengilgina bir tabassum ham hadya qildi. Kumush ichkariga kirib ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi, lekin Otabek yana bir necha daqiqa yerga mixlangandek qotib qoldi”¹. Yozuvchi tomonidan birgina Otabek va Kumushning ilk uchrashuvini tasvirlashda ergashgan qo‘shma gaplarning barcha turidan foydalanganligini ko‘rishimiz mumkin.

Xulosa.

Qo‘shma gaplar barcha tillarda grammatikaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Qo‘shma gap turlarining o‘rganilishiga, gap tadqiqi bilan bog‘liq muammolar va turli tillarda gaplarning taqqoslash va qiyoslash masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Shuning uchun turli oila va guruhlariga mansub tillardagi qo‘shma

¹ Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar” Ziyouz.com kutubxonasi 2022

gaplarni va ularning turlarini qiyoslash va farqlash bugungi kun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi¹. Albatta, tilshunoslikning har bir yo‘nalishida qo‘shma gaplar va ularning muammolarini tahlil qilish yangicha yondashuvlarni va usullarni talab qiladi. Shuning uchun, qo‘shma gaplarning asosiy til birligi sifatida alohida o‘rganish mavzusi diqqatga sazovordir.

REFERENCES

1. M.Hamroyev. Ona tili. Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2013. 41-55
2. M.Hamroyev. Ona tilidan lisoniy tahlil qoliplari. Toshkent: TDPU. 2019. 12-24
3. Абдухалимова, С. У. О‘zbek tilshunosligida sintaksis va qo‘shma gaplar nazariyasi / С. У. Абдухалимова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. — URL: <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
5. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725
6. Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar” Ziyouz.com kutubxonasi 2022

¹. Абдухалимова, С. У. О‘zbek tilshunosligida sintaksis va qo‘shma gaplar nazariyasi Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. — URL: <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SINTAKSIS VA QO‘SHMA GAPLAR NAZARIYASI

Dehqonboyeva Mohinur Salohiddinovna

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada tilshunosligimizga oid gap va sintaksis, qo‘shma gaplarning ahamiyati, sintaksis va qo‘shma gaplar nazariyasi ustida ish olib borgan olim va tadqiqotchilarning fikrlari hamda o‘zbek tilshunosligida ham o‘xshash va farqli jihatlarini o‘rgangan olim-u olimalarning ishlari bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** sintaktika, gap, tilshunoslik, qo‘shma gap, tasnif, nazariya, vosita.*

***Abstract:** The article contains the opinions of scientists and researchers who worked on sentences and syntax, the importance of conjunctions, the theory of syntax and conjunctions, as well as the works of scholars who studied the similarities and differences in Uzbek linguistics. stated.*

***Key words:** syntax, sentence, linguistics, compound sentence, classification, theory, tool.*

Kirish.

O‘zbek tilshunosligida ham gaplar masalasi keng tadqiq qilingan. Tadqiqotchilar va olimlar o‘z munosabatini gap tasnifiga turlicha bildirgan. A.Nurmonov gapni sintaktik sathning eng kichik birligi sifatida izohlaydi. “So‘z birikmasi va boshqa sintaktik tushunchalar shu birlikning elementlari. Hozirgi hamma sintaktik nazariyalarda gap asosiy sintaktik birlik sifatida tan olinsa ham, ammo shu vaqtga qadar u o‘zining aniq bir umumiy ta’rifiga ega emas. Hozirgi kunda gapning 300dan ortiq ta’rifi mavjud. Antik davrdan XIX asrga qadar tilshunoslikda hukm surgan mantiqiy olim vakillari gapga hukm nuqtai nazaridan yondashib, so‘zlar vositasida

anglashilgan fikr deb hisoblaydilar ”¹.A.Nurmonov gapning 300 dan ortiq ta’rifi turli aspektlarga asoslanganligini ham izohlaydi: “Gapning uch yuzdan rang-barang ta’riflari uning murakkab struktura ekanligidan dalolat beradi. Ularda gapning turli qirralari asosga olinadi: sintagmatik aspekt (Tenyer asosi), nominativ aspekt (Bogdanov asosi), mantiqiy aspekt (Buslayev asosi), morfologik aspekti (Fortunatov asosi), kommunikativ aspekt va h.k.”²

Asosiy qism.

O‘zbek tili sintaksisi tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida dastlab Fitrat tomonidan “nahv” atamasi ostida o‘rganildi. Shundan so‘ng H.Qayumiy va S.Dolimov ham ikki qismli “Grammatika” asarini yozib, ikkinchi qismini “nahv” deb nomlaganlar. Gap nazariyasi ham turli tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan. Til o‘z kommunikativ vazifasini sintaktik qurilma — gap vositasida amalga oshiradi. Tildagi barcha — fonetik, leksik, morfologik hodisa ana shu sintaktik qurilishga xizmat qiladi. Biroq bular sirasida leksika va morfologiyaning til grammatik qurilishidagi ishtiroki o‘ziga xos. Zero, har qanday sintaktik hodisada so‘z va morfologik ko‘rsatkichni ko‘ramiz. Shu boisdan sintaktik mohiyatni belgilashda leksik va morfologik omilga tayaniladi. Gap, aslida, so‘zning erkin birikuviga ham asoslanganligi tufayli so‘zning bog‘lanish qonuniyati, so‘z birikmasi ham sintaksisda o‘rganiladi. So‘z birikmalarini o‘rganish gap ta’limotining tarkibiy qismi, undan ajratilgan holda qaralishi mumkin emas. Sintaksis so‘zning har qanday birikuvini emas, balki hokim-tobelik munosabatiga kirishgan erkin nutqiy birikuvning lisoniy mohiyatini tekshiradi. Qaysidir yo‘sindagi so‘zning birikuvi bo‘lgan qo‘shma so‘z (uchburchak, ertapishar, sotib olmoq), frazeologik birlik (ilonning yog‘ini yalagan, po‘konidan yel o‘tmagan, ko‘ngli bo‘sh) sintaksisning tadqiq doirasidan chetda qoladi. Chunki ular erkin bog‘lanishga ega emas. Sintaksis atamasi grammatika atamasining o‘zi kabi ikki ma’noli: 1) tilning sintaktik qurilishi; 2) grammatikaning tarkibiy qismi.

¹Abdukhaliyeva S. SINTAKSISNING O‘RGANISH OB‘YEKTI VA GAP NAZARIYASI Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <http://sjifactor.com/passport.php?id=22323>

² Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent “Akademnashr”, 2012. – B.288

Atamani ana shu ikkinchi ma'nosida qo'llab, birinchi ma'no ifodasi uchun sintaktik qurilish atamasini ishlatamiz¹.

G.Abdurahmonov bog'lovchisiz qo'shma gaplar va komponentlarning biriktiruvchi bog'lovchilar, bog'lovchisiz qo'shma gaplar va ularning komponentlarining sabab, natija, shart kabi mazmun munosabatlari, murakkab qo'shma gaplar va uning turlari bo'yicha masalalarni atroflicha talqin etdi. Professor G.Abdurahmonov qo'shma gaplar nazariyasi va ular bilan bog'liq masalalarni chuqur o'rganib, hattoki, xorij mutaxassislari e'tibor bermagan masalalarga e'tibor qaratdi. Misol tariqasida, uyushiq kesimli gaplar haqida shunday ta'rif beradi: "Sodda va qo'shma gaplarni farqlashda qiyinchilik tug'diradigan holat shundan iboratki, ba'zi bir sintaktik konstruktsiyalarning tarkibida faqat bir ega — sub'yekt bo'lishiga qaramay, qo'shma gap sanaladi, chunki bu xil konstruktsiyani tashkil etgan qismlarning ham Grammatik, ham semantik jihatdan o'ziga mustaqil ekanligi ko'rinib turadi; bu xil konstruktsiyani tashkil etgan qismlarning har biri ma'lum fikr tugalligini ifodalaydi, ularning predikativlik va modallik xususiyatlari bo'ladi". Qo'shma gaplarning o'rganilishi L.Asqarovaning ishlarida qo'shma gaplarning o'rganilishi davom ettirildi. Olima qo'shma gaplarni bog'langan, ergashgan, bog'lovchisiz kabi turlarga ajratadi. G.Abdurahmonov tomonidan tavsiya berilgan qo'shma gaplarning turlarini qiyoslab va chog'ishtirib o'rgandi. Shuningek, A.Berdaliyev qo'shma gaplar sintaksisi sohasiga tizimli tilshunoslikning o'xshashlik (paradigmatika), sintaktik ziddiyatlar (oppozitsiya) kabi tushunchalarni olib kirdi². R.Sayfullayeva o'z tadqiqotlarida qo'shma gaplarni substantsial jihatdan talqin etgan. Hozirgi kunda qo'shma gaplar nazariyasi keng o'rganilmoqda. Jumladan, professor G.Hoshimov qo'shma gaplarni hajm jihatdan tadqiq qilish alohida ahamiyatga egaligini ifodalaydi. Olim qo'shma gaplarni quyidagi turlarga bo'lib chiqadi: politaksema o'z navbatida kollotaksema (collotaxeme), parataksema (parataxeme), gipotaksema (hypotaxeme), gipertaksema

¹ Абдухалимова, С. У. О'zbek tilshunosligida sintaksis va qo'shma gaplar nazariyasi / С. У. Абдухалимова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. — URL: <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).

² Sayfullayeva R. Hozirgi o'zbek tilida qo'shma gaplarning substantsional (zotiy) talqini. — Toshkent. "Fan", 2007.— B.19.

(hypertaxeme), supertaksema (supertaxeme), ultrotaksema (ultrataxeme), arxitaksema (architaxeme), sinkrotaksema (syncrotaxeme) larga bo‘linadi¹.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida xulosa xulosa yasas ekanmiz ,o‘zbek tilshunosligida so‘zlarning bog‘lanishi tuzilish strukturasi ko‘ra, sintaktik munosabatga kirishishiga ko‘ra, ba’zi shakllarda so‘zga, ba’zi o‘rinlarda gapga tenglanishiga ko‘ra murakkab tuzilma hisoblanadi. Ular uchun ayni bir qolipni belgilab olish qiyin hisoblanadi. Shuningdek, sintaktik bog‘li aloqlar tarkibida o‘rganilayotgan nomli birikmalarni ham qayta ko‘rib chiqish zaruriyat paydo bo‘ladi.. Bir so‘z bilan aytganda, so‘z sintaktik aloqlari tasnifi va uni o‘rganish masalasi bugungi kunda o‘z ahamiyatini yo‘tmaydi.

REFERENCES

1. Абдухалимова, С. У. О‘zbek tilshunosligida sintaksis va qo‘shma gaplar nazariyasi Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).
2. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
3. Abdukhalimova S. SINTAKSISNING O‘RGANISH OB‘YEKTI VA GAP NAZARIYASI Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <http://sjifactor.com/passport.php?id=22323>
4. Хошимов. Г. М. Типология сложных предложений разносистемных языков.– Т. «Фан», 1991-С.105
5. Sayfullayeva R. Hozirgi o‘zbek tilida qo‘shma gaplarning substantsional (zotiy) talqini. — Toshkent. “Fan”,
6. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent “Akademnashr”, 2012. – B.288

¹ Хошимов. Г. М. Типология сложных предложений разносистемных языков.– Т. «Фан», 1991-С.105

SINTAKSISDA QO‘SHMA GAPLAR

Jo‘raboyeva Durdona

Andijon davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada tilshunosligimizdagi sintaksis bo‘limining o‘rni, qo‘shma gaplarning tuzilishi hamda turlari haqida so‘z yuritilgan va misollar yordamida sintaktik tahlil qilingan.*

***Kalit so‘zlar:** sintaktika, gap, tilshunoslik, qo‘shma gap, tasnif, nazariya, vosita, til birliklari, fonema, nutq*

***Abstract:** The article talks about the role of the syntax department in our linguistics, the structure and types of compound sentences, and syntactic analysis with the help of examples.*

***Key words:** syntax, sentence, linguistics, compound sentence, classification, theory, tool, language units, phoneme, speech.*

Kirish.

Ma‘lumki, til birliklari o‘z ichki tabiatiga ko‘ra doim o‘zidan katta birliklar sathida sintaktis faollik kasb etadi, ya‘ni fonema morfema yoki so‘z sathida, morfema so‘z sathida, so‘z gap qolipida, gap esa matn doirasida nutqiy faollikka ega bo‘ladi. Bu esa, o‘z navbatida, hozircha sintaksisda, umuman matn tilshunosligida qo‘llanilib kelgan “qo‘shma gap” terminining ma‘lum darajada izohtalab ekanidan dalolat beradi. Gap shundaki, qo‘shma gap deyilganda gapning o‘sha gap ichida sintaktik faollik kasb etayotganidek tasavvur uyg‘otadi. Bu esa til birliklarining pog‘onali munosabati qoidasining qo‘pol ravishda buzilishiga olib keladi. Masalaning bu tahlitda hal etib kelinayotgani noto‘g‘ri ekanligi tilshunoslar alohida ta‘kidlab kelmoqdalar. Masalan, M.V.Lyaponning fikricha, “Qo‘shma gap ikki yoki undan ortiq nisbiy tugallangan

(kommunikativ ma'noli) xabar parchalarini tashkil etuvchi gaplarning o'zaro ongli ravishdagi birikuvi natijasini taqozo etar ekan, uning strukturasida matnga xos jiddiy belgilar mavjudligidan kelib chiqmog'imiz va buni e'tirof etmog'imiz lozim"¹.

Bunday fikr va mulohazalar prof.N.Turniyozov va uning shogirdlari tomonidan ham aytilmoqda. Masalan: "Tilshunoslikda azaldan qo'llanilib kelayotgan "qo'shma gap" terminini maqsadga muvofiq deb bo'lmaydi. Chunki qo'shma gap deganimizda, birinchidan, gaplarning qo'shilayotganini (birikayotganini) tushunsak, ikkinchidan, yangi murakkab tuzilishli qurilmaning hosil qilinishini ham anglaymiz. Bunday murakkab qurilma matn tushunchasi bilan tenglashadi"².

Asosiy qism.

Qo'shma gap sodda gaplar bilan mustahkam bog'langan, biroq undan ham struktur, ham uzatilayotgan axborot nuqtai nazaridan farqlanuvchi sintaktik qurilma hisoblanadi. Shu bois qo'shma gapning umumiy lisoniy mohiyati uning sodda gaplarga o'zaro munosabatida ochiladi. Lisoniy struktura jihatidan qo'shma gapning sodda gapdan farqi ma'lum darajada ravshan. Aniqrog'i, sodda gapda shakllangan kesim bitta bo'lsa, qo'shma gapda u birdan ortiq bo'ladi va birdan ortiq sodda gaplarning mazmun, hamda, grammatik jihatdan birikuvidan tashkil topadi. Misollar:

1. Men sizni bilaman, siz bunday qilmaysiz. (O.)
2. Nima qilasan, qishloqqa qaytasanmi? (O).
3. Dunyoda nima ko'p - kulgu ko'p. (O).
4. Bilamanki, sodda barmoqlaring tilla uzuk taqmagan. (U.)

5. Majlisda ko'riladigan masalalarning muhim tomoni shundaki, Baqa qurilmadagi cho'l yerlarni suvga serob qilish masalasi muxokama qilinadi. Ko'rinadiki, 1-gapda bilaman va qilmaysiz, 2-gapda qilasan va qaytasanmi, 3-gapda ko'p va ko'p, 4-gapda bilaman va taqmagan, 5-gapda shundaki va muhokama qilinadi kabi har bir gapdagi birdan ortiq kesim sintaktik qurilmalarning qo'shma gapligini ta'minlovchi muhim asoslardan biridir. Kesimlarning birdan ortiqligidan tashqari, har

¹ Ляпон М.В. Смысловая структура сложного предложения и текст. – М.: Наука, 1983. – С. 8.

² Турниёзов Н., Турниёзова К. Функционал синтаксисга кириш. – Тошкент: Фан, 2003. – Б. 89.

bir qo'shma gapda ifodalanayotgan birdan ortiq fikr, axborotning o'zaro zich munosabati, gaplararo grammatik taqoza etuvchilik hamda intonatsion yaxlitlik kabilar ham bu sintaktik qurilmalarning qo'shma gapligini ta'minlaydi. Qo'shma gap tarkibidagi sodda gaplar alohida olingan sodda gaplardan nisbatan mustaqil emasligi bilan ajralib turadi¹. Avvalo, bu grammatik va intonatsion nomustaqillikdir. Bahor keldi, shuning uchun dala ishlari qizib ketdi qurilmasini ergash gapli qo'shma gap qilib turgan narsa mazmuniy taqoza etuvchanlikdir. Birinchi gapdagi mazmun ikkinchi gapdagi mazmun uchun sabab maqomidir. Biroq bunday mazmuniy zich bog'lanishsiz ham qo'shma gap hosil bo'lishi mumkin. Osmonda turnalarning «qurey-qureyi» eshitilardi, uzoqlardan chuponlarning hay-haylagani quloqqa chalinardi. Ikkinchidan, shuning uchun bog'lovchisi qo'shma gap a'zolarini grammatik jihatdan zich munosabatga kiritgan. (Biroq bu bog'lovchisiz ham qo'shma gap hosil qilish mumkin: Bahor keldi, dala ishlari qizib ketdi.) Ammo sodda gaplar orasidagi intonatsion uzilish qo'shma gapni sodda gapga parchalab yuborishi mumkin: Bahor keldi, shuning uchun dala ishlari qizib ketdi. Qo'shma gaplar tarkibiga kiruvchi sodda gaplar orasida teng yoki tobe sintaktik aloqa mavjud bo'ladi. Agar u teng bog'lovchi yordamida amalga oshirilgan bo'lsa, tenglanish deyiladi. 1. O'g'lim keldi va tuyni boshlab yubordik. 2. Bahor keldi va dala ishlari qizib ketdi. To'g'ri, gaplar orasida sabab-oqibat aloqasi mavjud va gapni mazmunan tobe-hokim gaplarga kiritish mumkin. Biroq gaplarda mazmunan tobelik, shaklan tenglik mavjud bo'lganda, grammatik jihatdan nisbiy yakunlangan bo'ladi.

XULOSA

Qo'shma gaplarning har biri nisbiy xabar ifodasini berishga qodir ekan, bunday qurilmalarni matn xarakteriga ega deyish mumkin. Shuning uchun ularni mikromatn tarzida, ya'ni kichik matn tarzida o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bundan ko'rinadiki, mamlakatimizda matn tilshunosligida sohasida, jumladan matn va murakkab sintaktik qurilma maqomining o'zaro munosabatini o'rganish sohasida qator muammolar

³ Абдухалимова, С. У. О'zbek tilshunosligida sintaksis va qo'shma gaplar nazariyasi Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).

mavjud bo‘lib, Samarqandda prof.N.Turniyozov tomonidan asoslangan matn derivatsiyasi muammolarini tadqiq etish ilmiy maktabi bu sohada bir qator xayrli ishlarni amalga oshirmoqda. Yaqinda Samarqandda “Til taraqqiyotining derivatsion qonuniyatlari”, “Sistem-struktur tilshunoslik muammolari”, “Til sistemasi va hozirgi zamon lingvodidaktikasi” mavzularidagi respublika ilmiy-nazariy anjumanlarining o‘tkazilishi hamda “Struktur sintaksis asoslari” nomli monografiyaning nashr etilishi fikrimizning yorqin dalili bo‘la oladi.

REFERENCES

1. Абдухалимова, С. У. О‘zbek tilshunosligida sintaksis va qo‘shma gaplar nazariyasi Молодой ученый. — 2020. — № 20 (310). — С. 674-676. <https://moluch.ru/archive/310/69941/> (дата обращения: 27.01.2024).
2. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
3. Abdukhalimova S. SINTAKSISNING O‘RGANISH OB‘YEKTI VA GAP NAZARIYASI Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <http://sjifactor.com/passport.php?id=22323>
4. Ляпон М.В. Смысловая структура сложного предложения и текст. – М.: Наука, 1983. – С. 8.
5. Sayfullayeva R. Hozirgi o‘zbek tilida qo‘shma gaplarning substantsional (zotiy) talqini. — Toshkent. “Fan”,
6. Турниёзов Н., Турниёзова К. Функционал синтаксисга кириш. – Тошкент: Фан, 2003. – Б. 89.

O‘ZBEK TILI LEKSIKASIDA ESKIRISH VA

YANGILANISH JARAYONI

Mahkamova Sevinch

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada yurtimizda o'zbek tiliga qaratilayotgan e'tibor, tilimizdagi eskirish va yangilanish jarayonlari, ularning sabab va omillari haqida atroflicha fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** leksikologiya, yangilanish jarayoni, eskilanish jarayoni, taraqqiyot, arxaizm, neologizm, neytralizm.*

***Abstract:** In the article, the attention paid to the Uzbek language in our country, the processes of obsolescence and renewal in our language, their causes and factors are discussed in detail.*

***Key words:** lexicology, renewal process, aging process, development, archaism, neologism, neutralism.*

Kirish.

So'nggi yillarda yurtimizda barcha sohalar singari o'zbek tilining nufuzini oshirish borasida ham ko'plab ishlar amalga oshirilmoda. Jumladan; «ona tilimiz»ga bo'lgan e'tibor yanada kuchaytiriladi. Bu haqda Prezident Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 20 dekabr, seshanba kuni mamlakat parlamentiga yo'llagan Murojaanomasida aytib o'tdi. Davlat rahbari ta'lim sohasida qilinishi kerak bo'lgan va qilinadigan ishlar haqida ma'lumot berarkan, «ma'naviyatimiz asosi bo'lgan ona tilimiz» (o'zbek tili) haqida ham to'xtalib o'tdi.

«Milliy o'zligimizning timsoli bo'lgan, ma'naviyatimiz asosi bo'lgan ona tilimizga e'tibor yanada kuchaytiriladi. Albatta, oilamizda ham chet tilini bilish albatta kerak, bu ham hozir zamon talabi. **Lekin ona tilini bilishga majbur qilishimiz kerak. Majbur!**», — dedi prezident. Shavkat Mirziyoyevning so'zlariga ko'ra, «mening

farzandim chet tillarini biladiyu, ona tilini bilmaydi, degan gap Yangi O‘zbekistonga ma’qul emas». «Chet tilini bilishi kerak, lekin ona tilini bilishga majbur», — deya qo‘shimcha qildi prezident.

Asosiy qism.

O‘zbek tilining taraqqiyoti prosessida uning barcha sohalarida ma’lum o‘zgarishlar yuz berdi. Bunday o‘zgarishlar ayniqsa, uning leksikasi uchun juda harakterli hisoblanadi. Bunda, birinchidan, tildagi ayrim so‘zlarning eskirishi, istemoldan chiqib ketishi kuzatilsa, ikkinchidan, tilda yangi so‘zlarni paydo bo‘lishi kuzatiladi. Bu ikkala hodisa ham tildagi ma’lum ob’ektiv sabablar asosida ro‘y beradi. Hozirgi adabiy til nuqtayi nazaridan eskirgan so‘zlarning jami eski qatlam (eski leksika) , yangi so‘zlarning jami yangi qatlam (yangi leksika) deyiladi. Na eskilik, na yangilik bo‘yog‘iga ega bo‘lgan so‘zlar betaraf leksika (o‘tgan asrning ikkinchi yarimidan keyin, bu qatlam zamonaviy leksika deb yuritilgan). Demak, faol yoki nofaol, umumiste’mol yoki qo‘llanilish doirasi chegaralangan bo‘lishidan qat’i nazar, eskilik va tilimizga mansub barcha yangilik bo‘yog‘iga ega bo‘lmagan leksema hozirgi o‘zbek tilining betaraf leksikasidir. Huddi shu qatlamni zamonaviy qatlam sifatida qabul qilgan professor SH.Shoabdurahmonov ham eskilik yoki yangilik bo‘yog‘iga ega bo‘lmagan so‘zlar zamonaviy leksikani (zamonaviy qatlamni) tashkil etishi haqida fikr yuritgan¹. Eskirgan leksika. Eski qatlamga oid leksemalar o‘ziga xos xususiyatlariga ko‘ra ikki turga bo‘linadi: 1)tarixiy leksema; 2) arxaik leksema. Tarixiy leksemalar hozirgi kunda yo‘q, narsa- hodisalarni bildiruvchi so‘zlardir. Ma’lum davrlarda bor bo‘lgan, ayrim narsa- hodisalar jamiyat taraqqiyotining keyingi bosqichlarida yo‘q bo‘lishi, o‘tmish hodisasiga aylanishi mumkin. Shu bilan bog‘liq holda bunday narsa - hodisalarning atamasi bo‘lgan so‘zlar ham tarixiylik kasb etadi, tarixiy so‘zga aylanadi. Misol uchun: Qozi, zobit, omoch, kuloch, qul, cho‘ri, baqqol, xon, bek kabi. Tarixiy leksemalar bildiradigon narsahodisalar tarixiyliigi sababli ularning ko‘pchiligi (ularning ma’nosi) hozirgi davr kishisi uchun noma’lum bo‘ladi.

¹ Pratoval G. "TARIXIYLIK JIHATIDAN O‘ZBEK TILI LEKSIKASI" SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601

Tarixiy leksema hozirgi o'zbek tilida ham zarurat taqozosiga ko'ra qo'llaniladi. Xususan, tarixga oid ilmiy asar va darsliklarda, o'tmish voqealarini aks ettiruvchi badiiy asarlarda bunday leksemalar cheklanmagan miqdorda qo'llanilishi mumkin. Misollar: Dehqonlarning hisobiga ko'ra, bug'doylar besh botmon chiqishi kerak edi. (S.Ayn), Qozi Yunus barchasini xalqqa yaxshi bo'lishi uchun qilgandi.(Y.E). Bundan tashqari, ba'zi polesemantik leksemalarning ba'zi ma'nolari tarixiylashib, boshqa ma'nosi umumiste'molda bo'lishi mumkin. Masalan: millat leksemasini bir nechta semalarini shu asnoda kuzatish mumkin. 1. Yoshlar, keksalar, qizlar, juvonlar orasida turli millat vakillari – qozoq, qirg'iz, arman va yahudiylar ham ko'rinar edilar (P. Trus). 2. Millatingni ayt: Ibrohim Xalilulloh millati. („Diniy rivoyatlardan”). Yuqoridagi birinchi gapda millat leksemasining „tarixan tashkil topgan madaniyati, tili, huquqi, iqtisodiy hayoti va ruhiy xususiyatlarining umumiyligi asosida vujudga kelgan kishilar guruhi” semasi voqelangan bo'lib, ushbu so'z neytral leksika tarkibida mana shu semasi bilan yashasa, ikkinchi gapda unung „ biror dinga mansublik” tarixiy sememasi voqelanganligi bevosita kuzatiladi. Bundan ko'rinadiki, ko'p sememali so'zlarning biri eskirib, ikkinchisi yashovchan bo'lishi ham mumkin ekan. Arxaizmlar bir so'z bilan aytganda o'z o'rnini boshqa leksemaga bo'shatib bergan birliklardir. Ijtimoiy taraqqiyot natijasida ayrim narsa – hodisa boshqa leksema bilan atalib, avvalgilari iste'moldan chiqib ketadi. Misollar: ulus (xalq), aeroport (tayyoragoh), samaliyot (tayyora), tilmoch (tarjimon), lang (cho'loq), ilik (qo'l) va b.¹

Yangi leksika. Yangi qatlamga oid bo'lgan so'zlar, tilda yangi paydo bo'lgan va yangilik bo'yog'i sezilib turgan leksemalardir. Bunday so'zlar ilmiy termin bilan , ya'ni neologizm deb yuritiladi. Neologizmlar umuman yangi davrda paydo bo'lgan so'zlar sifatida tushunilmasligi kerak. Biror so'zni neologizm deb hisoblashda uning yangilik bo'yog'iga egaligi asosga olinadi. Misol uchun: Fazogir, kitobsevarlar, oltintoparlar va sh.k. Yangi leksika semalarning tasnifiga ikkiga bo'linadi: a) Sof yangi leksemalar tilimiz uchun, aslida, mutlaqo begona, lekin unga endigina kirib kelib, iste'molga joylashgan boshqa tilga xos leksik birliklar (lizing, test, internet va b.). Bu

¹ Sayfullayeva.R. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2020. 117-121- betlar

qatlarga oid soʻzlarni, asosan, turli sohalarga tegishli boʻlgan terminlarda koʻp uchratamiz. Yangi leksemalar davrlar oʻtib neytral(bartaraf) leksikaga oʻtib ketadi. Misol uchun: Televidenya soʻzi asli yangi qatlarga oid soʻz hisoblansada, lekin hozirgi paytda neytral qatlarga mansub soʻzga aylangan. b) Faollashgan leksema yangi leksikaning turlaridan boʻlib, ular umumisteʼmol doirasidan chiqib ketgan va hozirgi kunda qayta ishlatila boshlagan soʻzlar(hokim, viloyat, oqsoqol) kabi leksemalardir¹.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida, eski qatlarga oid boʻlgan soʻzlarning semantik tasniflanishi, hozirgi davr kishisi uchun yot, tushunarsiz boʻlgan soʻzlarga yanada oydinlik kiritishga asos boladi². Tarixiylik jihatidan oʻzbek tili leksikasini oʻrganish hamisha dolzarb boʻlgan, jamiyatda boʻlayotgan turli voqea- hodisalarni oʻrganishda, albatta, tarixga nazar tashlanadi va aloqa almashinuvida oʻsha davrda foydalanilgan lugʻat sostavi (leksik birlik)lari muhim ahamiyat kasb etadi, shu bilan bir qatorda tarixiy, badiiy asarlarni oʻqish mobaynida toʻlaqonli ravishda tushunib yetish uchun tarixiy leksemalar, arxaizmlar muhim roʻl oʻynaydi.

REFERENCES

1. Sayfullayeva.R. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Toshkent, 2020. 117-121- betlar
2. Mengaliyev.B, Raupova.L, Qurbonova.M. Leksikologiya. Toshkent. 2020
3. Qurbonova.M. hozirgi zamon oʻzbek tili. Toshkent. 2000. 3-5- betlar.
4. Prato G. “TARIXIYLIK JIHATIDAN OʻZBEK TILI LEKSIKASI” SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601
5. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali oʻquvchilrning ijtimoiy –emotsinoal-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy taʼlim. Toshkent 2022/ 12 43-47
6. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING KOʻCHMA MAʼNOGA ASOSLANISHI

¹ Mengaliyev.B, Raupova.L, Qurbonova.M. Leksikologiya. Toshkent. 2020

² Qurbonova.M. hozirgi zamon oʻzbek tili. Toshkent. 2000. 3-5- betlar.

Qo‘chqorova Sarvinoz Kamoliddin qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada frazeologik birliklarning tilimizdagi ahamiyati va nutqiy jarayonlarda frazeologik birliklarning ko‘chma ma‘noda qo‘llanish jarayonlari haqida so‘z yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** frazeologiya, nutqiy faoliyat, ko‘chma ma‘no, mantiq, so‘zlashuv.*

***Abstract:** The article talks about the importance of phraseological units in our language and the processes of figurative use of phraseological units in speech processes.*

***Key words:** phraseology, speech activity, figurative meaning, logic, conversation.*

Kirish.

Tilimizning naqadar keng ko‘lamli ekanligi va boyligini isbotlovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri bu frazeologizmlardir. Frazeologizmlar va frazeologik birliklarning o‘ziga xosligini isbotlovchi ko‘plab ilmiy ishlar, monografiyalar, o‘quv qo‘llanmalar, darsliklar yaratilgan bo‘lishiga qaramasdan hali ushbu sohada qilinishi zarur bo‘lgan ilmiy-amaliy ishlar va yechilishi kerak bo‘lgan ko‘plab muammolar mavjud. Kelgusida ushbu yo‘nalishda bajariladigan dissertatsiyalarning ham salmog‘ining ortib borishi ham frazeologizmlar yo‘nalishida yangi bosqichni boshlab beradi debocha bo‘lishi shubhasizdir.

Asosiy qism.

O‘zbek tilida ham frazeologizmlarga nisbatan asosan ibora so‘zi ishlatiladi. Xususan Shavkat Rahmatullayevning o‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘atida ham ibora deb aytiladi va asosan fe‘lli birikmalar keltiriladi. Anqoning urug‘i- topilishi qiyin bo‘lgan narsa bo‘lib, anqo faqatgina rivoyatlarda keltirilgan mevadir. Bag‘ri tosh-bemehr, iltifoti yo‘q Do‘ppisi yarimta- beg‘am, beparvo Ko‘z qorachig‘i- yakkayu

yagona va qadr qiymati yuksak¹. Misollardan ko‘rinib turibdiki, mening fikrimcha, o‘zbek tilida idiomalarni yarim motivatsiyalangan deb olsak bo‘ladi. Chunki uning ma‘nosini so‘zlarning o‘zini ma‘nosidan kelib chiqib tushunish mumkin, ma‘nosi butunlay boshqa narsaga ko‘chmagan. Shuningdek ingliz tilidan iboralarni tarjima qilishda ham aynan ekvivalentini topish qiyin. Umuman har bir frazaning kelib chiqishi, foydalanilishi o‘sha til millatining madaniyatiga bog‘liq bo‘ladi. Frazologizmlar xalq boyligi bo‘lganligi sababli ham uning manbalari u yoki bu xalq yashayotgan joyining tabiati, iqtisodiy tuzumi, tarixi, madaniyati, hayot tarzi, og‘zaki ijodiyoti, badiiy adabiyoti, san‘ati, fani, urf-odati kabilar bilan chambarchas bog‘lanadi. O‘zbek tili leksikasida mavjud frazemalarning deyarli hammasi lingvokulturologik xususiyatga ega. Chunki Masalan, “Qo‘li ochiq” frazemasini saxiy ma‘nosida qo‘llanuvchi belgi bildiruvchi frazema bo‘lib, aynan tanti va mehmondo‘st xalqimizning vakillariga nisbatan ishlatiladi. Yoxud “Do‘ppisini osmonga otmoq” iborasini oladigan bo‘lsak, uning aytilishi va eshutilishiyoq ko‘z o‘ngimizda o‘zbek xalqini va uning samimiy, sodda, tanti bir vakilining xushchaqchoq qiyofasini gavdalantiradi. “Qo‘y o‘gzidan cho‘p olmagan”² – nihoyat darajada beozor, mo‘min iborasi fe‘l-atvor bildiruvchi frazema bo‘lib, yuvosh, xushfe‘l insonlarga nisbatan ishlatiladi. Ha, shunaqangi dog‘uli edi u, yiqiladigan joyiga oldindan ko‘rpa to‘shab qo‘yar, ishigayam, so‘zigayam hamisha birovlarini qalqon qilardi, o‘zi qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan, buzoqning haqi bor deb sigirning sutini ichmaydigan faqir. (A.Yo‘ldoshev, Puankare). Xalqimiz turmush tarzida azaldan chorvadorlik ishi muhim o‘rin tutgan. Iborada aynan yuvosh jonivor qo‘y obrazining keltirilganligi ham mana shu omilga bog‘liq. Umuman, lingvokulturologiyada frazeologizmlar:

❖ Muayyan til tabiatiga xos milliy realiyalarni aniqlash (bosh-oyoq sarpo, do‘ppisini osmonga otdi, ko‘rpa qarang oyoq uzatmoq, xamir uchidan patir, to‘nini teskari kiyib olmoq va hokazo);

¹ Shavkat Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – T.: O‘qituvchi. 1978

² Mamatov A. Antonimiya asosida frazeologik shakllanish masalalari. // O‘zbek tili va adabiyoti. O‘zFAN., T., 1998.

- ❖ Fikrni obrazli ifodalash (do‘ppisi yarimta, ko‘ngli tog‘day ko‘tarildi, ko‘zini yog‘ bosgan, yog‘ tushsa yalaguday...);
- ❖ So‘zlovchi shaxs dunyoqarashini ko‘rsatish (qo‘yday yuvosh, itday qaysar, quyonyurak, bag‘ritosh, yuzi shuvut...);
- ❖ Muayyan mentalitet-millatga xos hududiy, madaniy, ijtimoiy, diniy o‘ziga xos voqea-hodisalarga, shaxslarga ishora (Almisoqdan qolgan, qiyomat qarz, oqposhshoning laychasi, afandiga ulfatbashara, daqqiyunusdan qolgan, alifni kaltak deyolmaslik...);
- ❖ Jonli muloqot muhitini shakllantirish kabi maqsadlarga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida, har bir til frazeologizmlar bilan rang-barang va boydir. Ularni kundalik hayotda qo‘llash nutqimizni yanayam chiroyli va ravon qiladi. Yuqorida ko‘rib chiqilgan frazeologik birikmalarning tahlilidan shunday deyish mumkinki, Frazeologiyani tilshunoslikning bir bo‘limi sifatida emas, mustaqil fan tariqasida o‘rganilishi kerak. Barcha tillardagi frazeologik birikmalar, xususan o‘zbek tilidagi frazeologik birikmalar ham, millatning donishmandligi ko‘rsatuvchi xalq ijodi sanaladi.

REFERENCES

1. Mamatov A. Antonimiya asosida frazeologik shakllanish masalalari. // O‘zbek tili va adabiyoti. O‘zFAN., T., 1998.
2. Shavkat Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – T.: O‘qituvchi. 1978
3. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725
5. Qodirova M O‘zbek tilshunosligida frazeologizmlarning o‘rganilishi jarayonlari Science And Innovation International Scientific Journal 2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337

LEKSEMALARNING ISHLATILISH DOIRASI. DIALEKTIZMLAR

Qo'chqorova Kamola Akmaljon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada leksemalarning tilimizdagi ahamiyati va ishlatilish cheraqaralari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Dialektizm jarayonlari va turlari atroflicha o'rganilgan.*

***Kalit so'zlar:** leksema, gap, tilshunoslik, dialektizm, tasnif, nazariya, vosita, til, zamonaviy, lug'at, adabiy til.*

***Abstract:** The article provides detailed information about the importance of lexemes in our language and the limits of their use. Processes and types of dialectics have been thoroughly studied.*

***Key words:** lexeme, speech, linguistics, dialectism, classification, theory, tool, language, modern, dictionary, literary language.*

Kirish.

Har bir millatning o'z ona tili va shu mamlakat xalqi uchun tushunarli bo'lgan adabiy til me'yorlari mavjudir. Bu til me'yorlarini esa shevalar va lug'atlardan tashkil etadi. Asrlar davomida sayqallanib, avlodlardan avloddalarga meros bo'lib kelmoqda.

Til, ayniqsa uning lug'ati doim o'sish-o'zgarishda. Bunday o'sish-o'zgarish tez va uzil-kesil sodir bo'lmaydi. Shu sababli zamoniyligi jihatidan har xil birliklar yonmayon yashab turadi. Lug'at boyligida zamoniyligi jihatidan ikki asosiy qatlam mavjud: zamonaviy qatlam va zamondosh qatlam. Zamonaviy qatlamga bugungi til amaliyotida odatdagi, rasmona deb qaraluvchi leksemalar kiritiladi¹. Bu qatlamdagi leksemalar na yangilik va na eskilik bo'yog'iga ega bo'lmaydi. Leksemalarning ko'pchiligi – xuddi shunday. Zamonaviy qatlamga mansub deb belgilashda leksemaning yakka shaxslar nutqidagi mavqei emas, balki umumtildagi mavqei asosga olinadi. Leksemani zamonaviy qatlamga kiritishda ularning nutqda ishlatilish miqdori ham asosga olinmaydi. Nutqda ko'p ishlatiladigan leksema odatda zamonaviy qatlamga mansub bo'ladi. Zamonaviy qatlamga, bulardan tashqari, nutqda oz ishlatiladigan leksemalar

¹Rahmatullayev Shavkat "Hozirgi adabiy o'zbek tili" (darslik) "Universitet" nashriyoti. Toshkent – 2016

ham kiritiladi¹. Leksemlarning ishlatilish chegaralari haqida so‘z yuritganimizda dialektizmlarga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Asosiy qism.

Leksemalar singari dialektizm ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Dialektizm deb belgilanuvchi birlik adabiy tilda (shuningdek boshqa dialektlarda ham) umuman yo‘q bo‘lishi yoki o‘z leksik ma’nosida, leksik ma’nosining tarmoqlanishida, baho semasida va boshqa jihatlarida farqlanib turishi kerak. Leksik dialektizm ikki turli bo‘ladi: a) dialektizm-leksema, b) dialektizmsemema. Faqat shu dialektida-gina ishlatilsa-yu, adabiy tilda yo‘q bo‘lsa, dialektizm-leksema deyiladi. Bunday leksema lug‘aviy birlik sifatida adabiy til uchun bus-butun yangi, noma’lum bo‘ladi. Masalan, xamak-, sapcha-, balacha-, tugunak- (tuynak-) leksemalaridan har biri boshqa-boshqa dialektniki, bulardan birortasi ham adabiy tilga qabul qilinmagan. Hozirgacha har bir territoriyada shu predmet o‘z leksemasi bilan anglatiladi. Xuddi shuningdek holat narvon-, shoti-, zangi- leksemalariga ham xos. Lekin bu misoldagi birinchi leksema, har holda, adabiy tilga olingan deb qaraladi (Markaz joylashgan dialektning leksemasi ekanligi bilan izohlansa kerak). Demak, dialektlardan biriniki bo‘lgan leksema adabiy tilga xos leksemaga aylanadi, qolganlari dealektizmligicha turadi. Dialektga xos leksema adabiy tilga ba’zan yakka o‘zi emas, balki turg‘un birikma tarkibida kirib kelishi mumkin. Masalan, shiypon- leksemasi adabiy tilga dala shiyponi- turg‘un birikmasi tarkibida o‘tdi. Ba’zi hollarda biror dialektidagi leksema boshqa dialektidagi leksema bilan yoki adabiy tildagi leksema bilan ifoda jihatiga ko‘ra bir xil bo‘ladi-yu, mazmun jihatiga ko‘ra farqlanib turadi. Buni dialektizm-semema deyiladi. Masalan, pashsha- - chivin-, chivin- - pashsha-, lagan- - tovoq-, tovoq- - lagan- leksemalarida bo‘lgani kabi. Bu yerda ayni bir leksik ma’no har xil dialektida boshqa-boshqa leksemaning lug‘aviy mundarijasini tashkil qiladi: ruscha muxa bir dialektida pashsha-deyilsa, boshqa bir dialektida chivin- deyiladi; aksincha, ruscha komar avvalgi dialektida chivin- deyilsa, keyingi dialektida pashsha- deyiladi va b. Bu yerda leksemalar go‘yo o‘rin almashib qolgandek bo‘ladi. Dialektlarga ko‘ra ba’zan leksemalarning ma’no

¹ Rahmatullayev Shavkat "Hozirgi adabiy o‘zbek tili" (darslik) "Universitet" nashriyoti. Toshkent – 2016

hajmida ham farq mavjud bo‘ladi¹. Buni dialektizm-sememaning bir ko‘rinishi deb baholash kerak.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan fikrlar shuni ko‘rsatadiki, leksemalarning zamoniyligini aktiv-passiv qatlamlar deb nomlash va tavsiflash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Aktiv-passivlik lug‘at boyligiga boshqa jihatdan – miqdoriy jihatdan yondashish bo‘lib, lug‘at boyligini bunday o‘rganish ham, albatta, muhim amaliy va nazariy xulosalarga olib keladi. Yangilik yoki eskilik bo‘yog‘i bor leksemalar lug‘at boyligining zamondosh qatlamini tashkil qiladi. Bunday qatlam tilning har bir taraqqiyot bosqichida mavjud bo‘ladi, chunki lug‘at boyligi doim o‘sib-o‘zgarib turadi. Shu sababli lug‘at boyligida zamondosh qatlam ham yashaydi. Zamondosh qatlamda o‘zaro biri ikkinchisining aksi bo‘lgan hodisalar mavjud: yangilik bo‘yog‘i bor leksemalar va eskilik bo‘yog‘i bor leksemalar.

REFERENCES

1. Rahmatullayev Shavkat “Hozirgi adabiy o‘zbek tili” (darslik) "Universitet" nashriyoti. Toshkent – 2016
2. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
3. Ne‘matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. "O‘qituvchi", T.: 1995.
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

O‘ZBEK TILI FRAZELOGIYASI

¹ Ne‘matov H., Rasulov R. O‘zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. "O‘qituvchi", T.: 1995.

Mo‘minova Sevinch Xurshidjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada o‘zbek tilshunoslari tomonidan tilimizning frezalogiyasini o‘rgangan olim-u olimalarning ishlari va o‘zbek tili frazeologiyasining tasniflari haqidagi fikrlar atroflicha bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** tilshunoslik, nazariya, frazeologiya, maqol, ibora, lug‘at, til, so‘z.*

***Abstract:** The article describes in detail the work of Uzbek linguists who studied the phraseology of our language and the opinions about the classifications of the phraseology of the Uzbek language.*

***Key words:** linguistics, theory, phraseology, proverb, dictionary, language, word.*

Kirish.

O‘zbek tilining qo‘llanishida frazeologizmlar ya’ni iboralar juda ham katta rol o‘ynaydi. Kishilarning nutq jarayonida turli frazeologizmlar qo‘llashi uning badiiy kitoblarni ko‘p mutolaa qilishidan dalolat beradi. Ayni vaqtda esa tilimiz o‘zida ko‘plab iboralarni jam qilganligi bilan boshqa tillardan ajralib turadi. Mustaqillik davrida tilimizning frazeologik boyligini to‘la qamrab oluvchi turli xil izohli lug‘atlar, so‘zliklar yaratishga alohida ahamiyat berib kelinmoqda. Masalan, Sh.Rahmatullayevning «O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati» (1992), M.Sodiqovanning “Qisqacha ruscha o‘zbekcha barqaror iboralar lug‘ati” (1994), B.Yo‘ldoshev, K.Bozorboyevning “O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati” (so‘zlik, 1998), singari leksikografik asarlarni shular jumlasiga kiritishimiz mumkin.

1992-yilda Sh.Rahmatullayev tomonidan nashr etilgan “O‘zbek tilida fe’l frazemalarining bog‘lashuvi” nomli monografiyasi ushbu sohada yaratilgan dastlabki tadqiqot natijalaridan biri hisoblanadi. Unda frazeologizmlarning semantik

strukturasiga alohida ta'rif berilgan bo'lib, ularni o'zaro darajasiga qarab izohlab bergan¹.

Asosiy qism.

G.M.Adashulloyeva tomonidan filologiya fan bo'yicha bo'yicha falsafa doktori darajasini olish uchun 2018-yilda "Tojik va o'zbek tillarida shaxs xususiyatini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy-tipologik tahlili" mavzusida dissertatsiya himoya qilingan. Ilmiy tadqiqotda tojik va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar shaklining murakkabligi, semantikaning butunligi, frazeologik birliklarning o'zaro yaqinligi va farqli jihatlari, qo'shimcha ravishda o'zaro omonimlik xususiyatlari haqida ilmiy fikrlar yuritilgan. Ushbu ilmiy ishda ilgari surilgan ma'lumotlardan 2017 yilda "O'zbekiston" milliy teleradiokompaniyasi tomonidan e'fira uzatilgan "Ranginkamon" nomli tojik tilida olib boriladigan ko'rsatuvni tayyorlashda foydalanilganligini alohida ta'kidlab o'tish joizdir. Tadqiqot natijalari asosida jami 8 ta ilmiyamaliy anjumanda muallif o'z ma'ruzalari bilan ishtirok etgan².

Frazeologiya sohasini o'rgangan tilshunos olimlardan biri bu A. Mamatov o'zbek frazeologik birikmalarini shakllanish jihatdan o'rgangan holda 4 ta tasnifga ajratadi:

1. Shaxs faoliyati va psixikasi bilan bog'liqligi jihatidan shakllangan frazeologizmlar: ko'ngli ochiq, hafsalasi pir bo'lmoq, yerga ura ko'kka sapchimoq va hokazo.

2. Kasb-korga bog'liqligi jihatidan shakllangan frazeologizmlar: bo'zchining mokisidek.

3. Hayvonlarga xos obrazlar asosida shakllangan frazeologizmlar: oyog'i kuygan tovuqday, ammaning buzog'iday, to'ygan qo'zi va hokazo.

4. Dinga bog'liqligi jihatidan shakllangan frazeologizmlar: xudo ko'tarsin, payg'ambar hassasi bilan turgan singari³.

Frazeologizmlarda ham leksemalarda bo'lagani kabi sinonimlik, antonimlik, omonimlik holatlari kuzatiladi. H.Jalmonxonovning fikriga ko'ra bunday munosabat

¹ Qodirova M O'zbek tilshunosligida frazeologizmlarning o'rganilishi jarayonlari Science And Innovation International Scientific Journal 2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337

² G.M.Adashulloyeva. "Tojik va o'zbek tillarida shaxs xususiyatini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy-tipologik tahlili". Samarqand. 2018. 146-bet.

³ Mamatov A. Antonimiya asosida frazeologik shakllanish masalalari. // O'zbek tili va adabiyoti. O'zFAN., T., 1998.

asosida frazeologik sinonimiya va frazeologik anotonimiya vujudga keladi. Masalan og‘zi qulog‘ida va boshi osmonga yetdi frazeologik birliklari o‘zaro sinonim, har ikkalasi ham quvonch va xursandchilikni bildiradi. Ko‘kka ko‘tarmoq va yer bilan bitta qilmoq esa o‘zaro antonim birliklar sanaladi. Maqollar ham frazeologik birikmalarga aloqador sanaladi ya’ni u ham ham frazeologik birikmalarning bir turi¹. Masalan, og‘riq yo‘q – yutuq yo‘q, Muhtojlikdagi do‘st – haqiqiy do‘st, Do‘st kulfatda bilinar.

XULOSA

Bugungi kunga kelib zamonaviy tilshunoslikda Frazeologiya alohida o‘ringa ega. Bu soha keyingi paytlarda rivojlanib va buning ustida ko‘plab ilmiy ishlar olib borilmoqda. Frazeologiya iboralar haqidagi bilimdir. Iboralar, so‘z uyushmalari, erkin va turg‘un uyushmalar bo‘lib frazeologiyada ular tuzilishi va ma‘no jihatdan o‘rganiladi. Frazeologik birlik nutqqa daxldor bo‘lgan birlik bo‘lib, birdan ortiq mustaqil leksema ko‘rinishidagi birikuvdan tashkil topgan obrazli ma‘noviy birlik hisoblanadi.

REFERENCES

1. Mamatov A. Antonimiya asosida frazeologik shakllanish masalalari. // O‘zbek tili va adabiyoti. O‘zFAN., T., 1998.
2. G.M.Adashulloyeva. “Tojik va o‘zbek tillarida shaxs xususiyatini ifodalovchi frazeologizmlarning qiyosiy-tipologik tahlili”. Samarqand. 2018. 146-bet.
3. Qosimova A. O‘zbek Va Ingliz Frazeologiyasi Tahlili Scientific Progress Volume 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1601
4. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilrning ijtimoiy –emotsinoal-fuqarolik kompotensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
5. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

GAP NAZARIYASI HAMDA SINTAKSISNING TILSHUNOSLAR

¹ Qosimova A. O‘ZBEK VA INGLIZ FRAZELOGIYASI TAHLILI SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1601

TOMONIDAN O'RGANILISHI

Abdullayeva Nozima Shavkatjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada gap nazariyasi va sintaksisning tilshunoslar tomonidan o'rganilish jarayonlari hamda tilimizda gap va sintaksisning o'rni, ahamiyati haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** gap, tilshunoslik, sintaksis, mantiq, so'zlashuv, uslub, leksikologiya.*

***Abstract:** The article discusses the processes of studying sentence theory and syntax by linguists, as well as the role and importance of sentence and syntax in our language.*

***Key words:** sentence, linguistics, syntax, logic, conversation, style, lexicology.*

Kirish.

Bugun hayotimizga globallashuv jarayonlari tobora kirib kelmoqda. Vaholanki, globallashuv jarayonining eng katta xavfi u eng avvalo tilga ta'sir qiladi. Bunday vaziyatda o'z ona tili taqdiriga befarq bo'lgan, uni asray olmagan xalq millat sifatida o'zligini yo'qotishi hech gap emas. inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrli bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddas bo'ladi. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, "Bugungi kunda biz yangi O'zbekistonni, yangi Renessans poydevorini barpo etishdek ezgu maqsadlarimizga erishishda, hech shubhasiz, ona tilimizning hayotbaxsh qudratiga tayanamiz".

Asosiy qism.

Gap nazariyasi o'zbek tilshunoslari tomonidan keng o'rganilgan. Maqolaning ushbu qismi gaplar masalasiga bag'ishlanar ekan, olimlar va tadqiqotchilar tomonidan tavsiya etilgan gaplar ta'riflarini keltirishimiz lozimdir. Gaping ifodasiga bag'ishlangan ta'riflar nihoyatda ko'pdir. Tadqiqotchilarning gap masalasining

o'rganilishiga turli aspektdan yondashganligi tufayli gap ta'riflari ham rang-barangligi bilan ajralib turadi. I.Ivanova va V.Burlakovaga asosan gap so'zlardan iborat bo'lgan nutqning minimal ajralmas qismi hisoblanib, kommunikativ niyat va sintaktik ifodalanishi orqali ta'riflanadi¹. Gap barcha tillarda grammatikaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar va olimlar o'z munosabatini gap tasnifiga turlicha bildirgan. A.Nurmonov gapni sintaktik sathning eng kichik birligi sifatida izohlaydi. "So'z birikmasi va boshqa sintaktik tushunchalar shu birlikning elementlari. Hozirgi hamma sintaktik nazariyalarda gap asosiy sintaktik birlik sifatida tan olinsa ham, ammo shu vaqtga qadar u o'zining aniq bir umumiy ta'rifiga ega emas. Hozirgi kunda gapning 300dan ortiq ta'rifi mavjud. Antik davrdan XIX asrga qadar tilshunoslikda hukm surgan mantiqiy olim vakillari gapga hukm nuqtai nazaridan yondashib, so'zlar vositasida anglashilgan fikr deb hisoblaydilar²". A.Nurmonov gapning 300 dan ortiq ta'rifi turli aspektlarga asoslanganligini ham izohlaydi: "Gapning uch yuzdan rang-barang ta'riflari uning murakkab struktura ekanligidan dalolat beradi.³ Gap, aslida, so'zning erkin birikuviga ham asoslanganligi tufayli so'zning bog'lanish qonuniyati, so'z birikmasi ham sintaksisda o'rganiladi. Sintaksis so'zning har qanday birikuvini emas, balki hokim-tobelik munosabatiga kirishgan erkin nutqiy birikuvning lisoniy mohiyatini tekshiradi. Qaysidir yo'sindagi so'zning birikuvi bo'lgan qo'shma so'z (uchburchak, ertapishar, sotib olmoq), frazeologik birlik (ilonning yog'ini yalagan, po'konidan yel o'tmagan, ko'ngli bo'sh) sintaksisning tadqiq doirasidan chetda qoladi. Chunki ular erkin bog'lanishga ega emas.

Sintaksis atamasi grammatika atamasining o'zi kabi ikki ma'noli:

- 1) tilning sintaktik qurilishi;
- 2) grammatikaning tarkibiy qismi. Atamani ana shu ikkinchi ma'nosida qo'llab, birinchi ma'no ifodasi uchun sintaktik qurilish atamasini ishlatamiz. Gap haqida yetarli fikrlar bayon etilgan bo'lsa, endigi fikr sintaksisning tilshunosligimizdagi o'rni haqida davom etadi.

¹ Ivanova I., Burlakova V., Pocheptsov G., Theoretical Grammar of modern English language.– Moscow.1981

² 4 Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent "Akademnashr", 2012. – B.288

³ 4 Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent "Akademnashr", 2012. – B.288

O‘zbek tili sintaksisi tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida dastlab Fitrat tomonidan “nahv” atamasi ostida o‘rganildi. Shundan so‘ng H.Qayumiy va S.Dolimov ham ikki qismli “Grammatika” asarini yozib, ikkinchi qismini “nahv” deb nomlaganlar¹. O‘zbek tili sintaktik birliklarni ilmiy asosda o‘rganish XX asrning 40- yillarda boshlangan. Sintaktik sath birliklarini o‘rganish Ovrupa tilshunosligining yutuqlari asosida chuqur o‘rganish A.G‘ulomov nomi bilan bo‘g‘liq. U “O‘zbek tilida aniqlovchilar” mavzusi bo‘yicha ilmiy ish qilgan. Shuningdek ushbu olim o‘zbek sintaksisi nazariyasiga “O‘zbek tilida so‘z tartibi” va “Sodda gap” nomli o‘z ilmiy asarlari bilan katta ulush qo‘shgan. Keltirilgan olimlardan tashqari buy o‘nalishda juda ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan va olib borilmoqda.

XULOSA

Xulosa o‘rnida, har bir til rang-barang va boydir. Ularni kundalik hayotda qo‘llash nutqimizni yanayam chiroyli va ravon qiladi. Ko‘rinib turibdiki, gaplar tadqiqi nihoyatda jiddiy va keng qamrovli yondashuvlarni talab qiladi. Gapning turli tasnifi bo‘yicha tillarni qiyoslash va taqqoslash bugungi kun tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri, deb hisoblanadi. Tilimizdagi sintaktik hodislar va birliklarni o‘rganish ham o‘zbek tilining rivojlanishida katta ahamiyatga egadir. Til bu yurtning o‘tmishi, buguni hamda kelajagining asosidir.

REFERENCES

1. Ivanova I., Burlakova V., Pocheptsov G., Theoretical Grammar of modern English language.– Moscow.1981
2. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent “Akademnashr”, II jild, 2012. – B.418
3. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

¹ Nurmonov A. Tanlangan asarlar. –Toshkent “Akademnashr”, II jild, 2012. – B.418

MURAKKAB SINTAKTIK BIRLIKLAR TAHLILI ORASIDAGI UMUMIY HAMDA FARQLI HOLATLAR

Shermaxamadova Saida To‘lqinboy qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada hozirgi kunda tilshunoslikka qaratilayotgan e'tibor hamda murakkab sintaktik birliklarning matnlarda qo'llanilishi va ularning gapdagi o'rni tahlili haqida so'z yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** turkiy tillar, millat, sintaktik birliklar, til, bog'lanish, struktura.*

***Abstract:** The article talks about the current attention paid to linguistics and the use of complex syntactic units in texts and the analysis of their place in the sentence.*

***Key words:** Turkic languages, nation, syntactic units, language, connection, structure.*

Kirish.

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub eng yirik tillardan biri hisoblanadi. Til – millatning ma'naviy boyligidir. Til nafaqat muomala vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak.

Bosh qonunimizda ham davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan. Hozirgi vaqtda yer yuzida o'zbek tilida so'zlashuvchilar soni qariyb 50 million kishini tashkil etishi uning dunyodagi yirik tillardan biriga aylanib borayotganidan dalolat beradi. Zero, "Davlat tili haqida"gi qonun ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Shu jihatdan bugun yurtimizda istiqomat qilayotgan barcha millat va elatlarning madaniyati va urf-odatlarini, xususan, ularning ona tillarini rivojlantirish uchun ham zarur sharoitlar yaratilmoqda. Turli hududlarda

tashkil etilgan 140 ga yaqin milliy madaniyat markazlari ana shu maqsadlarga xizmat qilmoqda¹. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar asosida tilimizning grammatik tuzilishida muhim bo'lgan sintaktik qurilmalar haqida fikrimizni davom ettiramiz.

Asosiy qism.

Ikki va undan ortiq gaplarning o'zaro semantik va sintaktik jihatdan bog'lanishidan tashkil topgan butunlikni murakkab sintaktik qurilma deb atash til birliklarining pog'onali (ierarxik) munosabati qonuniyatiga mos keladi. Bunda yaxlit matnni hosil qiluvchi qo'shma gapning teng bog'lanishli va ergash bog'lanishli har ikki turi ham mazmunan to'liq saqlangan bo'ladi:

1. Ko'p vaqt o'tmay, qirq to'rt yil Forsu Iroqda davru davron surgan, SHoh SHujo' bilan SHoh Mahmud xabar olmaganlaridan xayron, oxir oqibat – hamma balo o'zi ardoqlab voyaga etkazgan suyuqli o'g'illaridan kelganligi etti uxlab tushiga ham kirmagan, dunyodan bexabar Amir Muboriziddin zindonda, azob-uqubatlar changalida bandalikni bajo keltirdi (Muhammad Ali. Mironshoh Mirzo, 67).

2. - Qo'y, qizim, qo'y. Bu kunlar ham o'tib ketar. SHundoq bo'lishini bilgan edim. Ammo ering urush ko'rdi, musofirchilik ko'rdi, yo'lini topib olgandir, deb o'ylagan edim. Bo'lmapti-da (Said Ahmad. Ufq).

Keltirilgan misollarda komponentlari teng bog'lanayotgan murakkab sintaktik qurilmalar mavjud. Komponentlari teng bog'lanayotgan murakkab sintaktik qurilmalarda ikki-uchtadan mustaqil predikativ markaz mavjud bo'lib, ularning har biri orqali tasvirlanayotgan voqelikka alohida ahamiyatga ega bo'lgan munosabat bildirilmoqda. Buning asosiy boisi har ikki komponent ham o'zicha mustaqil holda tub strukturaga ega ekanligidadir. Oxirgi misolda esa matn tarkibida to'rtta predikativ markaz ishtirok etmoqda.

Ergash bog'lanishli komponentlar munosabatiga asoslangan murakkab sintaktik qurilmalar tarkibiy qismlarining biri (keltirilgan uchinchi misol) xabar ifodasida muhim rol o'ynaydi. SHuning uchun bu komponent o'ziga ergashib kelayotgan

¹ Aktam Haitov Til — millatning ma'naviy boyligi Xalq so'zi gazetasi 21.10.2020

ikkinchi komponentga nisbatan semantik jihatdan ham, sintaktik jihatdan ham ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu esa, o‘z navbatida, murakkab sintaktik qurilmani yagona tub struktura asosida shakllanishga olib keladi. Tobe komponent ham ma‘lum bir tub strukturaga asoslansa-da, bu struktura matnning sintaktik jihatdan shakllanishida ikkinchi darajali ahamiyat kasb etadi. Qiyoslang: *...yoqdi shekilli --- kulib qo‘ydi*.

Yuqoridagilardan tashqari, murakkab sintaktik qurilma teng yoki ergash bog‘lanishli komponentlar munosabatining qaysi birini taqozo etishidan qat‘iy nazar, unda ustpredikativlik belgisi bo‘ladi. Boshqacha aytganda, mazkur qurilma komponentlarining alohida predikativlik belgilari asosida mazkur mikromatnning umumiy predikativlik belgisi yuzaga keladi¹. Buni murakkab sintaktik qurilmaning voqelikka bildirayotgan munosabati orqali izohlash mumkin. Darhaqiqat, murakkab sintaktik qurilmada voqelikka bildirilayotgan munosabat yaxlitlangan holatda ko‘zga tashlanadi: *Yiqilib holsiz yotgan SHoh Mansurdek mard jangchini o‘ldirishdan orlanmagan, sovg‘a-in‘omlar kutib turgan maymanalik amirni darhol tutib qatl etishlarini, mol-mulkini esa musodara qilishlarini buyurdi* (Muhammad Ali. Mironshoh Mirzo, 209).

XULOSA

Shunday qilib, sintaktik birliklarning ajralib turadigan belgilari: nutq vaziyati bilan bog‘liqlikning yo‘qligi, so‘zlovchining bahosi – oldindan aytib bo‘lmaydigan (so‘z birikmasi); nutq vaziyati bilan o‘zaro bog‘liqlik, ma‘ruzachining barcha ob‘ektiv mazmuni bir vaqtning o‘zida baholashi – monoprediktivlik (oddiy jumla); nutq vaziyati bilan korrelyatsiya, so‘zlovchining ob‘ektiv mazmuni qismlarga bo‘lgan baholashi – polipredikativlik (murakkab gap). Bu xususiyatlar sintaktik birliklarning asosiy, konstitutsiyaviy belgilarini tashkil etadi, ularning rasmiy tashkil etilishi tamoyillarini belgilaydi va shuning uchun ham ular asosida ba‘zi sintaktik birliklarni boshqalardan ajratib olish uchun etarli. Ammo sintaktik birliklarning ta‘riflarini ularning har birini alohida ko‘rib chiqish bilan aniqlashtirish, ishlab chiqish va to‘ldirish mumkin.

¹ Турниёзов Б. Ҳозирги ўзбек тилида тенг компонентли мураккаб синтактик қурилмалар деривацияси. Монография. – Самарқанд: СамДЧТИ нашри, 2008. – Б. 42-44.

REFERENCES

1. Турниёзов Б. Ҳозирги ўзбек тилида тенг компонентли мураккаб синтактик қурилмалар деривацияси. Монография. – Самарқанд: СамДЧТИ нашри, 2008. – Б. 42-44.
2. Aktam Haitov Til — millatning ma'naviy boyligi Xalq so'zi gazetasi 21.10.2020
3. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o'quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta'lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

TILSHUNOSLIGIMIZDA DIALEKTIZMLARNING AHAMIYATI

Qambarova Sadoqat Dilmurod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Maqolada tilimizning rivojlanishida qabul qilinayotgan qaror va farmonlar ahamiyati hamda tilimizdagi dialektizmlarning o‘rni haqida atroflicha fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** til, millat, dialektizm, lug‘atshunoslik, shevalar, qadriyat, usul.*

***Abstract:** The article discusses the significance of decisions and decrees in the development of our language and the role of dialectisms in our language.*

***Key words:** language, nation, dialectism, lexicography, dialects, value, method.*

Kirish.

O‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini tubdan oshirish, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an‘ana va qadriyatlarga sadoqat, ulug‘ ajdodlarimizning boy merosiga vorislik ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda davlat tilini to‘laqonli joriy etishni ta‘minlash maqsadida 2019-yil 21-oktabrda O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-5850-son Farmoni qabul qilindi. Ushbu Farmon bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida xodimlarining umumiy cheklangan soni 9 ta shtat birligidan iborat Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etildi, barcha davlat organlarida davlat tilida ish yuritish shart qilib qo‘yildi. Davlat organlarida rahbarning ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirish va davlat tilida ish yuritishni rivojlantirish bo‘yicha maslahatchi lavozimi joriy qilindi. 2020-yil 20-oktabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6084-

son Farmoni bilan 2020-2030-yillarda “O‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi”, “2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasini” 2020-2022 yillarda amalga oshirish dasturi, “2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish” ning asosiy yo‘nalishlari tasdiqlandi. 2020-yil 10-aprelda esa Davlatimiz rahbari tomonidan “O‘zbek tili bayrami kunini belgilash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni imzolani, 21-oktabr O‘zbek tili bayrami kuni etib belgilandi¹. Fikrimizni tilimizda dialektizmlarning o‘rni haqida davom ettirsak.

Asosiy qism.

Dialektizmlar (dialekt) – adabiy tildagi dialektlarning o‘ziga xos hududiy unsurlari. Dialektizmlarlar tilshunoslikning barcha sohalari (fonetika, leksika, morfologiya, sintaksis va boshqalar) ga taalluqli². Badiiy ijodda Dialektizmlar narsa, voqea va hodisaga mahalliy tus berish maqsadida qo‘llanadi, bundan tashqari personaj nutqini individuallashtirish uchun foydalaniladi. Biroq, bunday qo‘llash tufayli Dialektizmlar adabiy tilga oid bo‘lib qolmaydi. Dialektizmlarni qo‘llash uslublararo ham cheklangan. Badiiy uslubda ancha keng, publitsistik uslubda qisman qo‘llangani holda ilmiy, rasmiy uslublarda deyarli uchramaydi. Ba’zi so‘zlar adabiy til va dialektda qullangani holda boshqa dialektda boshqa ma’noni ifodalaydi. Masalan, “shoti”, “tovoq” Farg‘ona til shevalarida “narvon”, “lagan”ni bildirsa, adabiy tilda “arava shotisi” “kosaga uxshash idish”ni anglatadi. Xorazm shevasiga xos “g‘o‘ch” so‘zi — “mard”, “Botir”, “nishatamiz” — “nima qilamiz” degan ma’noni bildiradi. Dialektizmlardan o‘rinli foydalanish badiiy ijodning, umuman nutqning badiiyligini, uslubning fazilati, ta’sirchanligini oshiradi.

Bunda shevadagi qaysi qatlamning aks etishiga qarab dialektizmlar ham fonetik dialektizmlar, morfologik dialektizmlar, leksik dialektizmlar kabi turlarga bo‘linadi. Leksik dialektizmlar shevaga oid so‘zlarning badiiy asarlarda qo‘llanilishidir. Masalan, “Silaroq qilib quyding endi” (silaroq to‘laroq, N.Yaxshiboyev “Lolazor“).

¹ Noibaxon Mamadaliyeva, Ona tilimiz sofliyi yo‘lida fidokor bo‘laylik! mininnovation.uz 06.01.2021

² O‘ZBEKISTON MILLIY ENSIKLOPEDIYASI 11-tom 2022

Fonetik dialektizmlar badiiy asarda muayyan shevaga oid fonetik xususiyatlarning aks etishidir. Masalan, “Nazar, men muni unutmayman, jo‘ra!”(muni- buni, Oshno “Lolazor“). “Ma‘lumki fonetik dialektizmlarda emotsional bo‘yoq kuchli bo‘lmaydi. Bundan tashqari, shevaga xos bo‘lgan tovushlar sistemasini faqatgina transkripsiya orqali berish mumkin.”¹ Morfologik dialektizmlar badiiy asarlarda shevaga xos morfologik elementlarning qo‘llanilishidir. Masalan: “Ular bir yig‘nalib kelsa-da sizday ulug‘ bir insonning gaplarini o‘z qulog‘i bilan eshitsa”.(yig‘nalib - yig‘ilib .”Lolazor “). Sintaktik - stilistik dialektizmlar gap qurilishida shevaga xoslikda ko‘rinadi: “O‘sha muharrir bechora (endi qaytish qilib ketdi) shu gapni aytib dumalab-dumalab kulardi” yoki “Maynang but .Hali sen zo‘r olim-polim bo‘p ketasan-ov”(N.Yaxshiboyev “Lolazor “).

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Vatan, xalq kelajagi, o‘zlikni anglash, o‘z ona tilisining sofliğini ta‘minlash yo‘lida ogoh, fidokor bo‘lmaslik mumkin emas, bu har bir inson umrining asosiy mazmun va mohiyatini tashkil qiladi. Bu da‘vatkor so‘zlar hech vaqt o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, chunki qadriyati mustahkam xalqimiz tilimizga e‘tiborini hech ham susaytirmaydi. Hamma vaqt zamonaviy bo‘lib yashayveradi. Vatanimiz mustaqilligini mustahkamlash borasida hali ko‘p ishlar oldinda turgan hozirgi vaqtda tilimizdagi dialektlarga qayta-qayta murojaat qilish maqsadga muvofiqdir.

REFERENCES

1. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. Toshkent-2012.
2. Noibaxon Mamadalieva, Ona tilimiz sofligi yo‘lida fidokor bo‘laylik! mininnovation.uz 06.01.2021
3. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
4. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725
5. Murod Muhammad Do‘st. Lolazor. T. 1988

TILSHUNOSLIGIMIZDA SINTAKSISNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Tohirova Nasiba

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada tilshunosligimizda muhim bo‘limlardan biri bo‘lgan sintaktika bo‘limi va uning o‘rni, ahamiyati va o‘rganish manbai haqida artoflicha fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** sintaksis, o‘rganish manbayi, predmeti, sintaksisning bo‘limlari, tizim, tilshunoslik bo‘limlari, til sathi, sintaktik birliklar.*

***Abstract:** In this article, one of the most important sections in our linguistics, the syntactic section, and its role, importance and source of learning are discussed in detail.*

***Key words:** syntax, source of learning, subject, sections of syntax, system, sections of linguistics, language level, syntactic units.*

Kirish.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi” da “Ona tilimiz – milliy ma’naviyatimizning bitmas-tuganmas bulog‘idir. Shunday ekan, unga munosib hurmat va ehtirom ko‘rsatish barchamizning nafaqat vazifamiz, balki muqaddas insoniy burchimizdir”¹- deya ta’kidlab o‘tganlar. Darhaqiqat, til o‘z ijtimoiy vazifasini sintaktik qurilma–gap vositasida amalga oshiradi. Tildagi barcha – fonetik, leksik, morfologik hodisalar ana Shu sintaktik qurilishga xizmat qiladi. Biroq bular sirasida leksika va morfologiyaning til grammatik qurilishidagi ishtiroki bevosita muhimdir. Zero, har qanday sintaktik hodisada so‘z va morfologik ko‘rsatgichlarni

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyevning o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan 21.10.2019

ko'ramiz. Shu boisdan sintaktik mohiyatlarni belgilashda leksik va morfologik omillarga tayaniladi. Grammatika morfologiya va sintaksisni o'z ichiga oladi. Morfologiya, asosan, sintaktik qurilish vositalari bo'lmish grammatik ko'rsatgichlar tizimi - morfologik kategoriyalarni o'rganadi, ularning umumiy va xususiy grammatik ma'no (UGM va XGM)larini o'rganadi. Shuningdek, u so'z turkumlarining umumiy grammatik xossalarini ham tekshirib keladi. Aslida, morfologiyaning tekshirish manbayi yo leksik, yo sintaktik tabiatga ega bo'ladi. Masalan, so'z turkumlari lug'aviy ma'nosi yaqin so'zlarning yuksak darajadagi umumlashmasi, so'zlarni bosqichma-bosqich birlashtirib borish natijasida hosil qilingan katta guruhlardir. Demak, so'z ma'nolari umumlashuvi pog'onasining yuqori zinasi morfologik mohiyat sifatida qaraluvchi so'z turkumlaridir.

Asosiy qism.

Sintaksis (gr. syntaxis - tuzish, qurish) ning asosi gap haqidagi ta'limotdir. Gaplar, aslida, so'zlarning erkin birikuvlariga ham asoslanganligi tufayli so'zlarning bog'lanish qonuniyatlari, so'z birikmalari ham sintaksisda o'rganiladi. Atom xususiyatlari va ularning birikish qonuniyatlarini ochish molekula tabiatini o'rganishga bo'ysundirilganligi kabi so'z birikmalarini o'rganish ham gap ta'limotining tarkibiy qismi bo'lib, undan ajratilgan holda qaralishi mumkin emas. Sintaksis so'zlarning har qanday birikuvlarini emas, balki hokim-tobelik munosabatiga kirishgan erkin nutqiy birikuvlar va ularning lisoniy mohiyatlarini tekshiradi. Qaysidir yo'sindagi so'zlarning birikuvlari sanalmish qo'shma so'zlar (uchburchak, ertapishar, sotib olmoq), frazeologik birliklar (ilonning yog'ini yalagan, yog' tushsa yalaguday, ko'ngli bo'sh) sintaksisning tadqiq doirasidan Chetda qoladi. Chunki ular erkin bog'lanishga ega emas. Sintaktik birliklar – gap va so'z birikmalari – so'zlarning qo'shilishidan hosil bo'lishi, bu qo'shilishning esa turli vosita (qo'shimchalar, yordamchi so'zlar) va usul (masalan, tobe aloqaning turlari) lar orqali yuzaga kelishi sintaksisning boshqa sathlar bilan zich aloqada ekanligini ko'rsatadi.

Demak, nutqda:

1. Soʻz boshqa soʻz bilan tobe yoki hokim mavqeda bogʻlanadi. Buning uchun u maʼlum bir grammatik shaklga ega boʻladi (uyga bormoq, aʼlochi oʻquvchi). Grammatik shakllangan soʻz sintaksisi soʻz shakl sintaksisi deb yuritiladi.

2. Soʻzlar oʻzaro sintaktik aloqaga kirishib, tushuncha ifodalovchi birlik - soʻz birikmasi(SB) vujudga keladi. Soʻzlarning oʻzaro birikib, tushuncha ifodalovchi sintaktik birliklar hosil qilishini, bu sintaktik birliklarni yuzaga chiqaruvchi qoliplar, SBlarda tobelanish va uning yoʻllarini oʻrganuvchi boʻlim SB sintaksisi deyiladi.

3. Gap kishilar orasida fikr, axborot uzatish uchun ishlatiladigan asosiy birlik boʻlib, fikr ifodalashning eng oddiy va tipik koʻrinishidir. Soʻzlovchi uchun fikr ifodalash va axborot uzatish, tenglovchi uchun axborot qabul qilish vositasi sanalmish gap va uning qurilishi, tuzilishi, tarkibiy qismlari va mazmuni bilan aloqador jihatlarni oʻrganadigan boʻlim gap sintaksisi sanaladi.

XULOSA

Demak, sintaksisda soʻzlar kengroq aspektida, ularning maʼnosi va vazifasi hisobga olingan holda tekshiriladi. Gap va uning asosiy belgilari. Kishilar bir- birlari bilan fikr almashadilar. Bu fikr almashuv gap orqali boʻladi. Gap uning grammatik xususiyatlari, soʻzlarning oʻzaro bogʻlanish yoʻllari sintaksisda oʻrganiladi. Sintaksisning asosiy oʻrganish obʼyekti gapdir. Voqelikni va unga boʻlgan munosabatni ifoda qilish uchun grammatik jihatdan shakllangan intonatsion hamda mazmun jihatdan nisbatan mustaqillikka ega boʻlgan soʻzlar bogʻlanmasi yoki yakka soʻz gap deyiladi.

REFERENCES

1. Абдурахмонов Ғ., Холиёров Х. в.б.Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. – Т., 1979.
2. Сайфуллаева Р., Менглиев Б. в.б.Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. III. – Т., 2006.
3. Kulimbetova M “Sintaksis haqida tushuncha” Международный научный журнал № 5 (100), часть 1 «Научный импульс» Декабрь, 2022
4. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
5. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

UDC: 004.735

METHODS FOR MANAGING THE RELIABILITY AND QUALITY OF IoT SENSORS

Muradova Alevtina Aleksandrovna

TUIT named after Muhammad al-Khwarizmi

PhD, Associate Professor of the Department of Telecommunication Engineering

Email: a.muradova1982@inbox.ru,

Begmatov Shohruh Abduvahob o'g'li

TUIT named after Muhammad al-Khwarizmi, PhD, Associate Professor of the Department of Television and Radio Broadcasting Systems

***Abstract.** The article presents an analysis of methods for managing the reliability and quality of IoT sensors. An analysis of the factors influencing the performance of sensors at different stages of their life cycle was carried out. Methods for predicting reliability parameters are proposed that make it possible to ensure regulated quality indicators already at the design stage of sensor-transforming equipment.*

***Keywords:** sensors, methods for predicting reliability parameters, models for calculating reliability indicators of sensors, predicting sensor reliability, Joule-Lenz law, Boltzmann constant.*

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ НАДЕЖНОСТЬЮ И КАЧЕСТВОМ IoT-ДАТЧИКОВ

***Аннотация.** В статье представлен анализ методов управления надежностью и качеством IoT-датчиков. Проведен анализ факторов, влияющих на работоспособность датчиков на разных этапах их жизненного цикла. Предложены методы прогнозирования параметров надежности, позволяющие обеспечить регламентированные показатели качества уже на этапе проектирования сенсорно-преобразовательной аппаратуры.*

***Ключевые слова:** датчики, методы прогнозирования параметров надежности, модели расчета показателей надежности датчиков, прогнозирование надежности датчиков, закон Джоуля-Ленца, постоянная Больцмана.*

Introduction. For consumers of sensors, product quality is a significant issue due

to the negative consequences of using low-quality products, since sensor failure can lead to the failure of an entire complex of expensive, high-performance equipment. Monitoring the reliability of an organization is a tool that allows you to increase the efficiency of coordination and control of all business processes, increase the degree of rational use of all types of resources and respond much faster to changes in market conditions. An analysis has been made of the factors influencing the performance of sensors at different stages of their life cycle. Methods for predicting reliability parameters are proposed that make it possible to ensure regulated quality indicators already at the design stage of sensor-converting equipment. The use of models for calculating reliability indicators of sensors, based on predictive information about similar, previously created products, will improve the quality and reliability indicators at the design stages of sensors operating under extreme conditions of exposure to a complex of influencing quantities. The introduction of reliability management into quality management systems of production processes will significantly reduce the costs of development and production of sensor-transforming equipment [1].

Research object and methods. Analysis of methods for ensuring the reliability of sensors at different stages of its life cycle. The modern approach to ensuring the reliability of sensors at the required level is based on two aspects - mechanical and metrological reliability. On the one hand, sensors are part of the design of the objects under study, the parameters of which are measured; on the other hand, they are considered as converters of measurement information with standardized metrological characteristics. At the initial stages of development of sensor engineering, due to the absence of requirements for the mechanical reliability of sensors in the technical specifications (TS), its assessment was carried out mainly based on test results. Increasing requirements for the mechanical reliability of sensors, as well as the complexity and large volume of tests to confirm it, have led to the need to use a calculated assessment of mechanical reliability by constructing and analyzing their structural and functional diagrams. However, such an assessment was carried out, as a rule, at the final stages of sensor development, and if the mechanical reliability

indicators did not meet the established requirements, it led to the need to perform significant work and additional material costs due to changes in their design. These circumstances did not contribute to maintaining competitiveness and sustainable demand for sensor-transforming equipment due to its inefficient design and production, since ultimately all these costs led to a significant increase in development time and cost. In the totality of various areas of research related to the development and application of reliability theory, two large areas can currently be distinguished [2].

The first is the development and application of mathematical methods to the problems of finding and analyzing reliability parameters of systems and elements. Here we mainly use methods of mathematical statistics and probability theory, which have been widely developed recently in their application to reliability theory. Probabilistic-statistical methods in reliability theory are considered in some way as “classics of problem solving”, and the reliability theory itself, built on these methods, is considered “classical”. Another direction is characterized by the development of work related to the study of the physics of failures, processes (mechanical, physical-chemical, electrical, etc.) that lead to certain changes in aging, wear, destruction of materials, improvement or deterioration of their properties.

Research results and their discussion. The reliability characteristics of technical products, including sensors, are usually divided into two groups: qualitative and quantitative. A qualitative definition characterizes the properties of a single product. The concept of reliability is defined by many different quantitative characteristics, and therefore cannot be used to its fullest extent. But, despite this, they often try to use quantitative characteristics of reliability, because qualitative characteristics cannot be expressed mathematically. This led to the need to create new basic criteria that could quantify the reliability of specific elements and evaluate the reliability of products in comparison with each other. The most commonly used reliability criteria are: failure rate (the conditional probability density of the occurrence of an object failure, determined under the condition that a failure did not occur before the considered point in time); probability of failure-free operation (the probability that an object will not fail

within a given operating time); gamma-percentage time to failure (time to failure, during which an object failure will not occur with a probability expressed as a percentage).

The reliability characteristic is understood as a specific quantitative value of the reliability criterion for a specific part. These quantitative values help to calculate reliability, calculate the approximate service life of sensors, and calculate the estimated repair time [3]. Reliability for sensors is, first of all, the ability of a product to perform specified functions, maintaining over time the values of established performance indicators within specified limits corresponding to specified modes and conditions of use, maintenance, repair, storage and transportation under extreme operating conditions. This is a quality that extends over time. Therefore, the concept of reliability is close to the concept of quality, and therefore the problems of quality management are directly reflected in the concept of reliability.

Reliability control as a quality improvement tool. Currently, work is underway to create sensors with elements of self-diagnosis, intellectualize the processes of receiving and processing information, expand the functionality of equipment based on the use of new structural materials, critical technologies, micro- and nanotechnologies.

The main indicators of the quality of sensors, confirmed by many years of practice in their use in technology, are high reliability and performance in difficult operating conditions while maintaining established metrological characteristics. Product quality is ensured at the stages of development, production, testing in accordance with established processes of the quality management system.

An effective and affordable means of improving the quality of sensors and thereby achieving reliability goals is the development and application of a reliability management concept at the enterprise. The concept describes the general processes of the reliability management system and is intended for strategic management of quality policy and coordination of activities to ensure the reliability of sensors, increase their efficiency and improve the financial results of the enterprise. The reliability management system should include a program for achieving goals in the field of

product reliability, providing resources to complete these tasks, monitoring, analyzing performance results and coordinating it in terms of meeting the needs and expectations of consumers.

The reliability program identifies critical factors responsible for achieving sensor reliability objectives, and develops a strategic plan that establishes objectives, methods, sequence of actions to achieve reliability goals, and criteria for measuring performance. The objectives of the reliability program must be maintained, the management infrastructure must maintain communication with the consumer, be flexible and adapt to possible changes. The basic factors that form the necessary basis for the manufacture of high-quality products with specified reliability indicators are the material base of the enterprise (fixed assets, materials and components, measuring instruments, technological and testing equipment, methodological support) and qualified personnel (human factor) [4].

A sensor goes through a number of stages in its life cycle. Each stage, from design to dismantling and disposal, is usually accompanied by measurements of a number of product characteristics used to assess whether they are of the required quality. Particular attention should be paid to the main technical factors influencing the quality of the technological process of manufacturing sensors, these include: the state of technical documentation, the degree of equipment and automation of process and testing equipment, as well as measuring instruments, quality control of materials, raw materials and components. Analysis of the results of the reliability program can be performed on the basis of experimental or analytical assessments of sensor reliability indicators.

Predicting sensor reliability. An effective way to achieve high reliability is to predict the reliability indicators of products at the early stages of their life cycle. Modeling changes in critical parameters of products under normal and severe operating conditions and operating modes provides an analytical approach to determining reliability indicators. This approach makes it possible to ensure timely fulfillment of reliability requirements when implementing long-term projects while maximizing the

use of available resources. Prediction methods and algorithms must be correct, based on experimental test data of products, analogues, technical models and samples, and take into account the influence of operating conditions and workloads.

Scientific research results and conclusion. Traditionally, the probability of failure-free operation of designed sensors has been assessed based on the condition of meeting the requirement:

$$P_p \geq P_z, \quad (1)$$

where P_p and P_z are the calculated and specified values of the probability of failure-free operation of the sensor, respectively. In this case, due to the difficulty or significant error in calculating individual elements or nodes of the sensor, the average value of the coefficient of variation found from the results of an experimental study and statistical processing of a certain amount of information was used in its design assessment.

Currently, the widespread use of high-performance computing technology makes it possible to use methods for assessing reliability indicators based on formalized descriptions and models. This made it possible to use empirical dependences of product reliability indicators on the operating mode of the sensors. These dependencies form the basis of the so-called accelerated reliability tests, which are based on models that describe changes in the electrical parameters of sensors over time. Accelerated tests are based on the use of forced modes and the use of prediction theory. Forced tests are based on the intensification of degradation processes leading to failure of the sensor under test.

Two methods can be used to assess sensor reliability indicators. The first method is based on studying the physicochemical processes occurring in the sensor under study. In this case, the current state of the product is described by equations that reflect the physical laws of its aging [5].

The second method is based on the study of statistical, probabilistic patterns of behavior of sensor suitability criteria and requires large amounts of accumulated statistical information based on test results. It is obvious that at the current level of development of electronic technology, methods for assessing sensor reliability indicators

must combine statistical research methods with the study of physical laws, changes in the properties and parameters of products, and descriptions of the kinetics of processes that cause these changes.

The use of models that describe the physical and chemical processes of sensors makes it possible to develop scientifically based methods for accelerated testing and methods for predicting the values of reliability indicators, which will reduce the volume and duration of the necessary expensive reliability tests. When using statistical methods, the assumption is made that in the presence of established technology or established production, the once obtained empirical relationship between quantitative indicators of reliability and quantitative characteristics of external influences is preserved, allowing an accelerated method to monitor the reliability of batches of products. Analysis of the data obtained allows us to conclude that if the calculation uses information from the test results of products, the nature of the failure of which is associated with the natural “aging” of materials, then the results obtained fairly objectively reflect the performance of potentiometers over a long time. If sensor failures are associated with a violation of the technological process, then the values of reliability indicators turn out to be significantly underestimated.

When using methods based on the analysis of physical and chemical processes, the type of relationship between quantitative indicators of reliability and quantitative characteristics of external influences is determined analytically based on consideration of the adopted model of the influence of physical and chemical processes on the reliability of sensors [6].

Probabilistic physical methods for assessing sensor reliability indicators are used when, based on the results of preliminary studies, the degradation process can be approximated by a continuous Markov process of the diffusion type, i.e. the process under study is controlled by a first-order stochastic differential equation:

$$dx(t) = A(t)dt + B(t)d\eta(t), \quad (2)$$

where $x(t)$ is the determining parameter; $A(t)$, $B(t)$ – deterministic functions

characterizing the change in the average value and dispersion of the defining parameter (coefficients of the defining parameter); $\eta(t)$ is a random component of Gaussian type.

For example, the change in the electrical resistance of the sensor over time is due to the processes of oxidation, diffusion and reactions in solids. In all cases, the rate of physical and chemical processes occurring in the sensor material is a function of the temperature of the material and has a temperature dependence determined by the Arrhenius law:

$$\tau^{-1} = v_0 \cdot \exp\left(\frac{-E_a}{kT}\right), \quad (3)$$

where v_0 is the frequency multiplier; E_a – activation energy; τ^{-1} – relaxation rate; k – Boltzmann constant.

During operation, various physical and chemical processes occur in the materials used to manufacture sensors, which can lead to significant deviations of sensor parameters from their nominal values. When electric current passes through the sensor, heat is generated. The amount of heat released per unit time is determined by the Joule-Lenz law. Over the volume of the sensor material in a stationary mode, a certain temperature distribution is established, determined by the design of the product and the current flowing through it. Any process leading to a change in structure and composition is determined by the movement of atoms and ions, i.e. diffusion. The rate of diffusion is determined by the diffusion coefficient, which depends on temperature and activation energy [7].

For example, the dependence of the change in complex resistance over time on temperature, load and intensity of its activation is presented as:

$$Z = Z_0 e^{\frac{-B}{T}} P^\beta (1 + af) f(\tau), \quad (4)$$

where Z is the relative change in resistance (suitability criterion); Z_0 – coefficient having the dimension of the suitability criterion parameter; B – energy coefficient, characterized by the activation energy of the sensor; T – temperature; P – electrical

load; f – inclusion intensity; α – cyclicity coefficient; $f(\tau)$ – time parameter.

Modern methods of forced accelerated testing are based on increasing the speed of physical and chemical processes that arise when environmental conditions and operating modes change and affect the properties and characteristics of materials. Changes in failure mode over time and as a function of impact magnitude limit the ability of accelerated testing. The permissible limit for increasing the influencing quantity is limited to its value at which new processes arise that differ from the processes observed under nominal operating conditions. It is recommended to increase the temperature and electrical load to speed up processes leading to failures of electrical elements [8].

When extrapolating the results of accelerated tests to another temperature, the following assumptions are made: a set of several reactions is considered as one, the Arrhenius equation is used to determine the activation energy. The theoretical dependence of the maximum possible acceleration coefficient (k_y) on the activation energy value, obtained on the basis of the Arrhenius law, has the form:

$$k_y = \exp \frac{E_a}{k} \left(\frac{1}{T_n} - \frac{1}{T_f} \right), \quad (5)$$

where T_n is the temperature of the sensor under normal conditions; T_f – sensor temperature at the actual reliability test temperature.

Accelerated reliability tests in forced modes make it possible to evaluate the reliability of sensor-converting equipment at the early stages of its life cycle [9].

Final conclusion. Thus, the main ways to ensure and improve the reliability of sensor-transforming equipment is effective reliability control, based on: 1) managing the supply of materials, raw materials and components with improved properties and technical characteristics and organizing their incoming inspection; 2) development of a methodology for analyzing possible defects in sensors, methods and methods for their identification; 3) carrying out measures to improve the technology of manufacturing products through a scientifically based selection of control procedures and compliance

with all requirements of the technological process of manufacturing products; 4) increasing the efficiency of testing using automated information and measuring testing systems with hardware that has high metrological characteristics and the ability to create real operating conditions; 5) development of algorithms and methods for processing data from test results based on the analysis of physical processes leading to failures and statistical methods for assessing reliability indicators, making it possible to predict the reliability indicators of sensors at the early stages of their life cycle.

REFERENCES

1. Michael, Vaa. (2016). IoT and reliability. *SPM Magasinet*. November.
2. Samuel, J. Moore, Chris, D. Nugent, Shuai, Zhang & Ian, Cleland. (2020). IoT reliability: a review leading to 5 key research directions. *CCF Transactions on Pervasive Computing and Interaction*. Vol. 2, pp. 147-163.
3. Ahmed, I., Saleel, A.P., Beheshti, B., Khan, Z.A., & Ahmad, I. (2017). Security in the Internet of Things (IoT). *Fourth HCT Information Technology Trends (ITT)*. pp. 84-90. IEEE, New York.
4. Muradova, A.A. (2023). Blockchain to improve the internet of things. *"International Conference on Research in Humanities, Applied Sciences and Education"*. Dubai, U.A.E. November 30-th.
5. Muradova, A.A. (2023). Cyber security risks of IoT devices. *Republican scientific and practical conference on the topic "Role of information and communication technologies in the formation of innovative economy"*. Tashkent Financial Institute. Tashkent, Uzbekistan.
6. Muradova, A.A. (2023). Network security of the internet of things (IoT) in organizations. *"Problems of information security and cyber security in the field of information technologies and communications" Republican scientific and practical conference"*. TUIT. Tashkent, Uzbekistan.
7. Muradova, A.A. (2023). Reliability and security of the Internet of things. *Multidisciplinary Scientific Journal SCHOLAR*, Vol.1,27, 109-117.
8. Muradova, A.A. (2023). Challenges and Future Trends of Reliable Internet of Things. *Multidisciplinary Scientific Journal SCHOLAR*, Vol.1,29, 55–65.
9. Muradova, A.A. (2023). Basic steps to secure the Internet of Things. *Multidisciplinary Scientific Journal SCHOLAR*, Vol.1,31, 71-76.

CONFLICTS BETWEEN ANALYTIC AND SYNTHETIC FORMS IN INFLECTIVE LANGUAGES

Usmonov Yorqinbek Muxtorjon o'g'li

Kokand State pedagogical institute

yorqinjon90@mail.ru

ANNOTATION

This article explores the conflict between analytic and synthetic forms in inflectional languages. Analytic forms involve the use of individual words or particles to express grammatical relationships, while synthetic forms use inflections or affixes to convey the same information. The tension between these two forms is central to linguistic analysis because it reflects the balance between stability and change in language systems. This article examines the nature of these conflicts, their implications for language evolution, and how they are resolved in specific linguistic contexts.

Key words: *inflectional languages, analytical forms, synthetic forms, language*

INTRODUCTION

Inflected languages, characterized by systems of morphological markers, often exhibit conflicts between analytic and synthetic forms. These contradictions arise from the inherent tension between the need for precision and the pressure to simplify the structure of language. Analytical forms are more transparent and less subject to change, while synthetic forms are more compact and efficient, but more subject to change. Understanding the dynamics of these conflicts is crucial to understanding the evolution of inflectional languages and the forces shaping their grammatical systems.

Analytical and synthetic forms:

Analytic forms in inflected languages usually involve the use of auxiliary verbs, prepositions, or other function words to express grammatical relationships such as tense, aspect, mood, and case. These constructs are usually more precise and less prone

to ambiguity. In contrast, synthetic forms rely on suffixes or affixes attached to the word stem to convey similar grammatical meanings. Although synthetic forms are more compact and economical, they may undergo phonological and morphological changes over time. Analytic forms involve the use of individual words or particles to convey grammatical information such as tense, aspect, mood, and state. For example, in English, the future tense is often analytically expressed using the auxiliary verb "will" or "shall" followed by the base form of the main verb (eg "will", "shall see").

LITERATURE AND METHODS

Synthetic forms, on the other hand, use suffixes or affixes attached to the root of a word to indicate grammatical categories. For example, in Latin, the future tense is formed synthetically by adding specific numbers to the verb stem (for example, "amabo" means "I love"). The choice of analytical and synthetic forms can affect the complexity, transparency and stability of the grammatical system of the language. The tension between these two forms is central to linguistic analysis and reflects the dynamic nature of language structure and evolution. Indeed, the use of synthetic forms in fleective languages is essential for expressing grammatical relationships and conveying nuanced meaning. The rich system of inflectional morphology enables speakers to indicate various grammatical categories such as tense, aspect, mood, case, number, and gender within a single word. This allows for a more compact and efficient way of expressing complex grammatical information compared to isolating or analytic languages. Additionally, the use of synthetic forms contributes to the overall flexibility and expressiveness of fleective languages.

Contradictions and tensions:

In inflectional languages, the conflict between analytic and synthetic forms manifests itself in various ways. One common source of conflict is the coexistence of several competing forms to represent the same grammatical category. For example, a language can have both analytic and synthetic forms to represent the past tense, leading to potential ambiguity and variation in usage. In addition, changes in the linguistic

context or sociolinguistic factors can affect the spread of one form over another, leading to changes in language structure.

Implications for Language Evolution:

RESULTS

The conflict between analytic and synthetic forms has significant implications for the evolution of inflectional languages. They reflect the delicate balance between stability and innovation in language systems. Resolving conflicts between these forms can lead to language change, as some forms may become obsolete while others become popular. Furthermore, these conflicts shed light on the ability of languages to adapt to meet communicative needs and maintain structural coherence. One aspect of this conflict is the tension between economy and precision. Analytic languages may be seen as more economical because they rely on fewer distinct forms, but they may also require more words or explicit markers to convey the same information. Synthetic languages, on the other hand, can convey complex grammatical information within a single word, but they may be perceived as more complex and less transparent. Another point of conflict is the impact on language change. Languages may evolve from synthetic to analytic forms or vice versa over time due to various factors such as language contact, sociolinguistic influences, or simplification processes. This evolution can lead to changes in the structure and complexity of a language. In language acquisition, the conflict between analytic and synthetic forms is relevant when considering the cognitive load on learners. Learning a language with a highly synthetic morphology requires mastering a large number of inflectional patterns, while learning an analytic language may involve mastering complex syntactic structures and word order rules. Ultimately, the conflict between analytic and synthetic forms reflects the diverse ways in which languages can encode grammatical information and the trade-offs involved in choosing between economy, precision, and cognitive complexity. Both types of languages have their own advantages and challenges, and understanding this conflict can provide valuable insights into language structure and usage.

DISCUSSION

Dispute resolution:

In the resolution of conflicts between analytic and synthetic forms, inflectional languages may undergo processes of analogical alignment, regularization, or borrowing from other linguistic sources. These mechanisms serve to mitigate ambiguity, regulate language structure, and adapt to changing communicative needs. Moreover, language planning and standardization efforts often aim to reconcile conflicting forms by codifying and promoting specific forms of use.

CONCLUSION

The conflict between analytic and synthetic forms in inflected languages is central to understanding the dynamics of language change and evolution. By studying these contrasts, linguists can gain insight into the complex interplay between stability and variation in language structure. Future research should continue to explore the resolution of conflicts between these forms within specific language families and consider their broader implications for linguistic theory and typology.

REFERENCES

1. Abdulhamid Nurmonov. struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari. Oliy o‘quv yurtlari uchun o‘quv qo‘llanma . «Ta’lim» nashriyoti. Toshkent,, 2009. 22-b
2. Bily, M., & Pettersson, T. (1988). Neutralization in case morphology. Working papers/Lund University, Department of Linguistics and Phonetics, 33, 5-21.
- 3.[https://www.grammarly.com/blog/irregular-plural-nouns/#:~:text=Irregular%20plural%20nouns%20are%20nouns,woman%20is%20women%2C%20not%](https://www.grammarly.com/blog/irregular-plural-nouns/#:~:text=Irregular%20plural%20nouns%20are%20nouns,woman%20is%20women%2C%20not%20)
4. Round, E., & Stirling, L. (2015). Universals of split argument coding and morphological neutralization: Why Kala Lagaw Ya is not as bizarre as we thought. Australian Journal of Linguistics, 35(3), 251-281.

5. Saydaliyeva, M. U. (2021). The importance of alliteration in foreign language teaching. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(1), 89-92.
6. Ismailova, H. I. (2022). The analysis of phraseological synonymic euphemisms with the meaning "to die". *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(11), 369-373.
7. Ismailova, H. (2021). THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(3).
8. Отабоева, Мазмуна Рахимовна. "Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi." *Молодой ученый* 4-2 (2017): 36-37
9. Usmonov, Y. M., & Abdurakhimova, S. D. (2022). IMPLAMETATION OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE AS A TEAM STARTEGIES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 1239-1244.
10. Usmonov, Y. M. (2022). LINGUISTIC ASPECTS OF TERMS RELATING TO TOURISM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 192-196.

AHOLI ORASIDA OVQAT HAZM QILISH A'ZOSIDA KUZATILADIGAN PATALOGIK HOLATLAR

Sulaymonova Zebiniso Ilyosovna
Suyunova Muxlisa Olimjon qizi
Eshmurodov Hasan Zokirjon o'g'li
Samarqand davlat tibbiyot universiteti

***Annotatsiya:** Oshqozon va o'n ikki barmoqli ichakning oshqozon yarasi- bu oshqozon yarasi, yoki ichak shilliq qavatida yaralar paydo bo'lishi bilan tavsiflangan takroriy patologiya. Kasallik o'tkir tus olganida odam qornining yuqori qismida o'tkir og'riqni boshdan kechiradi, bir muncha vaqt o'tgach remissiya davri kuzatiladi. Kasallikning rivojlanishi 20-30 yoshdagi odamlarda kuzatiladi. Bu holat shu yoshdagi odamlarning to'g'ri ovqatlanmasliklari, sog'lom turmush tarziga amal qilmasliklari va kundalik hayotda pala-partish ovqatlanish asosiy mezon bo'lib chiqqanloigini xulosalarimiz davomida yana bir bor ko'rdik. Erkaklar bu kasallikdan ayollarga qaraganda 5-6 marta tez aziyat chekishadi. Oshqozon yarasi odamni uzoq vaqt davomida nogironlikka olib kelishi mumkin.*

***Kalit so'zlar:** kortikosteroidlar, nosteroid dori vositalar, ichak yarasi, biologik faollik, yallig'lanish jarayoni, peptik yaralar, chekish, kislotalilik, jarrohlik amaliyoti, steroid dori vositalar, yuqumli kasalliklari.*

Oshqozon va O'n ikki barmoqli ichak yarasining asosiy sababi bo'lib *Helicobacter pylori* hisoblanadi. Bu oshqozon ichak traktining himoya membranasini yo'q qiladigan va oshqozondagi kislotalilik darajasini buzadigan yallig'lanish o'choqlarinin gpaydo bo'lishini qo'zg'atadigan mikroob hisoblanadi. Aslida oshqozon yarasi nima bu oshqozonning shilliq qavatidagi ochiq yara, ba'zida xuddi shunday yaralar oshqozonning orasida joylashgan ichak qisimda paydo bo'ladi. Bu holda, u o'n

ikki barmoqli ichak yarasi hisoblanadi. Oshqozon yarasining ikkala turi ham peptik yara deb ataladi. Ular bir xil ssenariy bo'yicha paydo bo'ladi, rivojlanadi va davolanadi. Shu bois peptik yara tushinchasini oshqozon yarasining aniq sinonimi desa ham bo'ladi. Peptik yaralar juda keng tarqalgan. Misol uchun, Amerika Qo'shma shtatlarida har o'n nafaridan biri bu kasallikdan aziyat chekadi. Yosh qanchalik katta bo'lsa, oshqozon yarasi rivojlanish xavfi shunchalik yuqori bo'ladi. Ayniqsa, 60 yoshdan oshgan odamlarda bu kasallik keng tarqalgan. Oshqozonda ovqat hazm bo'lishiga yordam beradigan kislota mavjud. Ammo u organning devorlarini ham hazm qila oladi. Buning oldini olish uchun oshqozonning ichki shilimshiq qismi faol ravishda ishlab chiqaradigan himoya hujayra qatlami bilan qoplangan. Agar biror sababga ko'ra bu qatlam vayron bo'lsa, shilimshiq kamaysa, kislota oshqozon devorini yemira boshlaydi. Shu tariqa yara hosil bo'ladi. Himoya qatlamini buzishi mumkin bo'lgan omillarga biz yuqorida aytib o'tgan Helikobakter pylorining oshqozonga yuvilmagan qo'llar yoki boshqa narsalardan tushgan bakteriyalarning himoya qatlamiga ziyon yetkazadi. Ba'zi sharoitlarda bu mikroblar birinchi novbatda oshqozon shilliq qavatining yallig'lanishi (gastrit)ni keltirib chiqaradi, so'ngra himoya qatlamining yaxlitligini buzadi. Qiziqarlisi shundaki, dunyo aholisining 50 foizigacha Helicobakter pylori bilan kasallangan. Ammo bu ko'p holatlarda sog'liqqa jiddiy ta'sir qilmaydi. Oshqozon yarasi bilan infeksiyalanganlarning 10-15 foizidagina rivojlanadi.

Shu jumladan bir qancha og'riq qoldiruvchi dori vositalarini qabul qilish, ma'lumki steroid (yuqori biologik faollikka ega preparatlar) bo'lmagan yallig'lanishga qarshi dorilar (NSAID) oshqozon yarasining paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin, masalan:

Aspirin tabletkalari ham himoya qobig'i bilan qoplangan bo'lsa ham oshqozondan tashqarida eriydi.

Ibuprofenga asoslangan vositalar.

Diklofenak natriyga asoslangan preparatlar.

Naproksenga asoslangan og'riq qoldiruvchi vositalar.

Ba'zi retseptlarga asoslangan NSAIDlar.

Paratsetamolga asoslangan vositalar steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshipreparatlarga tegishli emas va ular oshqozonning himoya qatlamiga zarar yetkazmaydi. Qo‘shimcha ravishda shuni ta‘kidlash kerakki, NSAID larni qabul qilganlarning hammasi ham oshqozon yarasini rivojlantirmaydi. Og‘riq qoldiruvchi vositalar allaqachon *Helicobacter pylori* bakteriyasi bilan kasallangan oshqozonga kirsas, xavf ortadi. Shuningdek, steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshi dorilarini qabul qilish ikki hissa xavfli bo‘lishi mumkin, agar:

Ko‘rsatmalarga rioya qilmagan holda, og‘riq qoldiruvchi vositalarni nazoratsiz ravishda ichsangiz, dozani oshirsangiz.

NSAIDLarni ketma-ket bir necha kun ketma-ket ravishda qabul qilsangiz.

70 yoshdan oshgan bo‘lsangiz.

Kortikosteroidlarni qabul qilayotgan bo‘lasangiz. Bunday preparatlar astma, artritlar uchun buyuriladi.

Bemorga oldin ham oshqozon yarasi tashxisi qo‘yilgan bo‘lsa.

Bular qatoriga yana turmush tarzining ayrim omillari: Ilgari qabul qilingan achchiq ovqatlar, qahva, spirtli ichiklar va stress oshqozonning himoya qatlamini yupqalashtiradi, degan qarash bor edi. Ammo bu uchun yetarli dalillar mavjud emas. Ko‘proq tasdiqlangan omillardan zararli omillardan biri- chekish oshqozon yarasining shakllanishiga olib kelishi mumkin:

Og‘riq yuqumli kasalliklar:

Qorin bo‘shlig‘ida o‘tkazilgan jarrohlik amaliyoti:

Ba‘zi dori-darmonlarni qabul qilish, masalan, steroidlar:

Zollinger-Ellison sindromi deb ataluvchi kam uchraydigan kasallik bo‘lib, unda kislota hosil qiluvchi hujayralarda o‘sma (gastrinoma) paydo bo‘ladi.

Xavfli oshqozon yarasi ba‘zan inson uchun haxf tug‘diradigan hech qanday omildek tuyilishi mumkin. Agar oshqozon yarasi kichik bo‘lsa, organizm o‘z-o‘zidan uni yengadi. Oshqozon shilliq qavatidagi yara bitadi va ovqat hazm qilish tizimi normal ishlashini davom etdiradi. Yana bir noxush asorat yaraning chuqurlashib borishi bilan yuzaga keladi. Paydo bo‘lgan teshik orqali oshqozon yoki ichak tarkibi qorin

bo'shlig'iga o'tadi va bu peritonitga olib keladi. Qorin bo'shlig'ining yallig'lanishi, o'z vaqtida to'xtatilmasa, qon zaharlanishiga, muhim organlarning ishlamay qolishiga va to'satdan o'limga ham sabab bo'lishi mumkin. Tibbiy ko'riksiz sizning holatingizda vaqealar qanday rivojlanishini oldindan aytib bo'lmaydi. Shuning uchun oshqozon yarasi belgilarini bilish juda muhim, ular paydo bo'lsa, iloji boricha tezroq shifokorga murojaat qilish lozim. Ba'zan hech qanday alomat sezilmaydi. Ammo ko'pincha oshqozon yarasi xarakterli belgilar sifatida namoyon bo'ladi.

Qorinning yuqori markaziy qismida yonuvchan, kesuvchan og'riqlar paydo bo'laadi. Bu esa och qoringa aniq namoyon bo'ladi.

Og'riq ovqatdan keyin yoki dori-darmonlarni qabul qilgandan keyin kamayadi.

Ko'ngil aynishi yoki qayt qilish muntazam ravishda sodir bo'ladi

Jig'ildon qaynashi kuzatiladi.

Agar ushbu alomatlardan kamida ikkitasini his qilsangiz, iloji boricha gastroentrologga ko'rinish tavfsiya etiladi. Oshqozon yarasini oldini olishda asosan zarurat bo'lmasa, og'riq qoldiruvchi vosita (NSAID) larni qabul qilmaslik lozim. Haroratni pasaytirish yoki og'riqni kamaytirish lozim bo'lsa, NSAID larning eng past dozasiidan foydalanish lozim. Ovqatlanish qonun qoidalariga rioya qilish, o'z vaqtida va ovqatlanish ratsionidan chiqmagan hoatda meyorida ovqatlanish, spirtli ichimliklar va chekish kabi zararli odatlardan yiroq yurish ham oshqozon va o'n ikki barmoqli ichak yara kasalliklarini aholi orasida sezilarli darajada kamayishini va oldini olinishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar va manbalar

1. Rossiya tibbiy server “Ko‘paytirish muammolari” jurnali, Jurnalning 1999 yil soni.
2. Early human development 89 (5) 277-281, 2013/ Milca Jeric, Damir Roje, Nina Medic, Tomislav Strinic, Zoran Mestrovic, Marco Vulic.
3. СУБЕРЛЕНИНКА Назимова А. Ф. Красникова Марина Борисовна. Трубина Татьяна Борисовна, Трубин Владимир Борисович
4. М. И. Кахиани ЖУРНАЛ АКУШЕРСТВА и ЖЕНСКИХ БОЛЕЗНЕЙ
5. ВОРОНЦОВ И. М./ Материалы 2-го Российского форума « мат и дитя»- М.. 1994- С 242-243
6. Доценко В. А. Эколого-гигиеническая концепция питания человека/ Дщценко В. А. Гигиена и санитария.
7. Nargiza |Magzumova GINEKOLOGIK KASALLIKLAR

YANGI O‘ZBEKISTONNI “YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISH ISTIQBOLLARI

Xodjayeva Muhayyo Ulmasovna

Qarshi muhandislik iqtisodiyot inistituti assistent o‘qituvchisi

muhayyoolmasovna@gmail.com

***Annotatsiya:** Maqolada bugungi kundagi Mamlakat iqtisodiyoti hamda ishlab chiqarishi natijasida yuzaga keladigan ekologik xavflarni va tabiatning yemirilib ketishini sezilarli darajada kamaytirilishi uchun "yashil iqtisodiyot"ga o‘tish hamda uning afzalliklari yoritib beriladi, shu bilan bir qatorda yangi O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning o‘rni, ahamiyati, barqaror rivojlantirish yo‘llari, hamda mavjud muammolarni bartaraf etish usullari ko‘rib chiqilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Yashil iqtisodiyot, ekologiya, atrof- muhit, tabiat, ekologik muammolar, qayta tiklanadigan energiya, yashil kredit, yashil obligasiyalar.*

***Аннотация:** В статье освещен переход к «зеленой экономике» и ее преимущества с целью значительного снижения экологических рисков и деградации природы, вызванных экономикой и производством страны сегодня, а также роль зеленой экономики в новом Узбекистане рассмотрены значение, пути устойчивого развития и методы преодоления существующих проблем.*

***Ключевые слова:** Зеленая экономика, экология, окружающая среда, природа, экологические проблемы, возобновляемые источники энергии, зеленый кредит, зеленые облигации.*

***Abstract:** The article highlights the transition to a "green economy" and its advantages in order to significantly reduce the ecological risks and degradation of nature caused by the country's economy and production today, as well as the role of the green economy in the new Uzbekistan, importance, ways of sustainable development, and methods of overcoming existing problems are considered.*

***Key words:** Green economy, ecology, environment, nature, ecological problems, renewable energy, green credit, green bonds.*

Kirish. Biz bilamizki so‘nggi yillarda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar O‘zbekistonning bozor islohotlarining navbatdagi bosqichiga o‘tishi uchun qulay sharoit yaratdi. Iqtisodiy islohotlar yanada "yashil" bo‘lib, iqtisodiyot barqaror bo‘lsa, ushbu jarayon O‘zbekiston uchun yanada foydaliroq kechishi mumkin. Yashil iqtisodiyot bu sof yoki "yashil" texnologiyalarga asoslangan ekologik toza mahsulotlarni yaratishga qaratilgan rivojlanishning yangi bosqichi bo‘lib tabiatga yordam beradigan va foyda keltiradigan yangi texnologiyalar, eko tizimlarni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari bu tizim mamlakat tabiatini yaxshilashga yordam beradigan iqtisodiyotning yangi tarmoqlariga bevosita yo‘l ochishi shubhasiz. Mustaqil O‘zbekistonimiz iqtisodi uchun "yashil" o‘tish yangi bosqich bo‘lganligi bois bu borada hali yetarlicha izlanishlar olib borilmagan. Mamlakatimiz "yashil" o‘tish sari qadam tashlamoqda, zero "yashil" o‘tish mustaqil jarayon emas, balki barqaror va inklyuziv bozor iqtisodiyotiga o‘tishning ajralmas qismidir. 2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasida «yashil» iqtisodiyotga o‘tish va «yashil» o‘tishni ta’minlash bo‘yicha harakatlar rejasiga (02.12.2022 yildagi PQ-436-son qaror bilan tasdiqlangan) muvofiq «yashil» turdagi faoliyatni tasniflash uchun Milliy «yashil» taksonomiyani ishlab chiqish nazarda tutilgan.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu soha bo‘yicha mutaxassislarning fikricha, "yashil iqtisodiyot" an’anaviy "jigarrang iqtisodiyot"ga qaraganda qisqa muddatda YaIMning o‘tishini, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadning ortishini va ish bilan ta’minlanishni bir xil yoki undan yuqoriroq ko‘rsatkichda oshirishi mumkin. Suni aytish joizki so‘nggi paytlarda o‘tkazilgan xalqaro munozaralar "yashil iqtisodiyot" tushunchasini aniq ishlab chiqish, uni barcha mamlakatlar manfaatlari nuqtai nazaridan amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarni chuqur tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi. "Yashil iqtisodiyot"ga o‘tish strategiyasi yirik investitsiyalarni (yiliga YaIMning 2 foizigacha) talab qiladigan murakkab jarayon bo‘lib, iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga ta’sir qiladi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni rag‘batlantiradi, ijtimoiy barqarorlikka ko‘maklashadi, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o‘rinlarini

yaratish orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishga erishish mumkin. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) prognozlariga ko'ra, ishlab chiqarish va iste'mol qilishning zamonaviy usulida davom etilsa, 2050-yilga kelib, 2000-yil bilan solishtirilganda, o'simlik va hayvonot dunyosining 61 foizdan 72 foizigacha yo'qotiladi va tabiiy hududlar esa 7,5 mln. kv.m.ga qisqaradi. Agarda yangi iqtisodiy siyosat olib borilmasa, OECDning 2050-yilgi prognozlariga ko'ra dunyoda energiya talabi 80% ga ortadi. Dunyo Mamlakatlar miqyosida tahlil qilinadigan bo'lsa, Janubiy Afrika 15%, OECD yevropa mamlakatlarida talab 28% , Yaponiya 2,5%, Meksikaning energiya talabi 112% ortishi kutilmoqda. Barsha issiqxona gazlari emissiyasi 50% ga ortadi va havo ifloslanishini yomonlashtiradi. Dunyo shaharlarining ifloslanishi 2050-yilga kelib eng katta muammoga aylanadi, ichimlik suvlarining ifloslanishi va sanitariyaning yomonlashuvi yetakchilik qiladi. Bunday global xavflarni oldini olishda eng asosiy e'tibor iqtisodiyotni "yashil iqtisodiyot"ga o'tish, eko-innovatsiyalar hamda ekologik investitsiyalarni joriy etish kabi bir qancha chora-tadbirlar mavjud ekanligini ko'rsatadi. Innovatsiyalar ekologik samaradorlik va iqtisodiy o'sish uchun asosiy omil hisoblanadi. Hozirgi kunda mamlakat hukumati iqtisodiyotning barcha sohalarida yashil tamoyillarni joriy etish bo'yicha faol siyosat olib bormoqda. Energiya samaradorligi va qayta tiklanadigan energiya manbalari asosiy va ustuvor yo'nalishlar bo'lib, energetika va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasi siyosat darajasiga chiqarilgan.

Natijalar va muhokama. Jahon banki ishtirokida «Energetika islohotlari uchun innovatsion uglerod resurslarini qo'llash» loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi prezident qarori imzolandi. Unga muvofiq, 2030 yilgacha «yashil iqtisodiyot»ga o'tish va «yashil o'sish»ni ta'minlash dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, milliy iqtisodiyot, xususan, sanoatning kam uglerodli rivojlanishini ta'minlash maqsadida O'zbekistonda «Energetika islohotlari uchun innovatsion uglerod resurslarini qo'llash» (iCRAFT) loyihasi amalga oshiriladi. Ushbu maqsadda Jahon banki 46,25 mln AQSh dollari miqdorida mablag' ajratadi.

Jahon banki tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra "Yashil iqtisodiyot"ni shakllantirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- ✓ qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish;
- ✓ chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish;
- ✓ suv resurslarini boshqarish tizimini takomillashtirish;
- ✓ "Toza", barqaror "yashil" transportlarni rivojlantirish;
- ✓ qishloq xo'jaligida organik dehqonchilikni rivojlantirish;
- ✓ uy-joy kommunal xo'jaligida energiya samaradorligini oshirish;
- ✓ ekotizimlarni saqlash va boshqaruv samaradorligini oshirish;
- ✓ "Yashil texnologiyalar"ni yaratish va sotish bozorlarini rivojlantirish.

Mutaxassislar ushbu sohalarning har birida «Yashil iqtisodiyot»ga o'tish orqali jami qo'shimcha yillik foydalarni hisoblashdi. Misol uchun, qayta tiklanuvchi energiya manbai sektorida kutilayotgan foyda 5 milliard dollardan oshadi. Shu bilan birga, «Yashillashtirish» siyosati qo'shimcha «Yashil» ish bilan ta'minlashga olib keladi. Hisob-kitoblarga ko'ra, faqat qayta tiklanuvchi energiya sektorida 2020-yilgacha 175 mingta qo'shimcha ish o'rinlari va 2050- yilgacha 270 mingga yaqin ish o'rinlari tashkil etilishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish kerakki O'zbekiston o'zining hozirgi rivojlanish modeli bo'yicha o'sish chegaralarini yengib o'tish hamda iqlim va ekologiyadan xabardor bo'lib borayotgan jahon bozorida iqtisodiy raqobatbardoshligini mustahkamlash yo'lidagi noyob imkoniyatni yaxshi tushunadi. Ammo, yanada barqaror va "yashil" iqtisodiyotga aylanish uchun mamlakat mavjud ekologik muammolar va iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradigan boshqa xavf omillari ustida ishlashi kerak. Mustaqil O'zbekistonda yuksak rivojlanishni ta'minlashda "yashil iqtisodiyot"ning ro'lini kuchaytirish borasida quyidagi chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarur:

1. Resurslardan va qayta tiklanuvchi resurslardan oqilona foydalanish.

2. Ekologiyaga yetkayotgan zararlar miqdorini kamaytirish va ekologiyani muhofaza qilish zarur.

3. Bular bilan birga energetika va yashil texnologiyani rivojlantirishga katta etibor qaratish zarur. Bularni amalga oshirish uchun barchamiz birdek kurashishimiz va burdamlikda xarakat qilishimiz zarur hisoblanadi. Birinchidan, aholini atrof-muhitning yomonlashuvi sabablari to'g'risida axborot bilan ta'minlashga qaratilgan loyihalarga ustuvor ahamiyat berish lozim. Ikkinchidan, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi sifatini oshirish darkor. Uchinchidan, "yashil" davlat xaridlari siyosatini olib borish orqali ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish va ishlab chiqarishda "yashil" texnologiyalardan foydalanishni rag'batlantirish maqsadga muvofiq bo'ladi. To'rtinchidan, milliy iqtisodiyotning energiya salohiyatini oshirishda "yashil" texnologiyalardan samarali foydalanish kerak. Beshinchidan, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish jarayonida "yashil" infratuzilmaga sarflanadigan davlat investitsiyalari hajmini oshirish lozim. Ushbu sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali biz kelajagimiz uchun yanada taraqqiy etgan barqaror rivojlanish asosidagi iqtisodiyotni ta'minlashga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.// O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami. –T., 2017. –B.39.

2. 2019-yil 4-oktabrdagi “2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” Iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477-son qarori

3. “O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi, Jahon banki, Markaziy Osiyo Mintaqaviy ekologik markazi, 2022-yil. O‘zbekistonda “Yashil” O‘sish va Iqlim O‘zgarishi bo‘yicha Siyosiy Muloqotlar turkumi: Ishlar to‘plami. Jahon banki: Washington D.C.”

4. Порфирьев Б.П. «Зеленая» экономика: реалии, перспективы и пределы роста. - М. Карнеги, 2013.

5. Yashil iqtisodiyot darslik /A.V.Vaxabov, SH.X.Xajibakiyev–Toshkent.: “Universitet”, 2020. -262 b.

6. The World Bank and the Ministry of Economic Development and Poverty Reduction of the Republic of Uzbekistan. 2022. Towards a Greener Economy in Uzbekistan. ©World Bank."

MAHMUD G'AZNAVIYNING O'ZBEK DAVLATCHILIGIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI

Habillayev Sardor Hamza o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika insituti
Boshlang'ich ta'lim va gumanitar fanlar fakulteti
Ijtimoiy-gumanitar kafedrasida 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmud G'aznaviyning har bir yurishlari, zabt etgan hududlari, davlatning boshqaruv shakllari, davlat lavozimlari, shuningdek, ilmfanga qo'shgan hissasi haqidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mahmud G'aznaviy, Ma'sud, Mahmud, G'azna, Shimoliy Hindiston, Xorazm.

Аннотация: В этой статье освещаются военные кампании Махмуда Газневи, завоеванные территории, формы правления государства, государственные должности, а также его вклад в науку.

Ключевые слова: Махмуд Газневи, Масуд, Махмуд, казна, Северная Индия, Хорезм.

Annotation: this article covers information about Mahmud Ghaznavi's military campaigns, conquered territories, forms of government, public offices, as well as his contributions to science.

Keywords: Mahmud Ghaznavy, Ma'sud, Mahmud, Ghazna, North India, Khwarazm.

Somoniylar hukmdori Abdumalik o'limidan so'ng vazirlar taxtga marhumning o'g'lini o'tqazadilar. Bunga manba tili bilan aytganda, "Somoniylar xonadoni uchun maqto'vga loyiq, xizmatlar qilib kelgan hamda noiblik va lashkarboshilik yo'lini tutgan "Alptegin qarshilik qiladi. Shu tariqa davlat arkonlari va Alptegin o'rtasidagi muholiflik ko'chayib avjiga chiqadi. Lashkarboshi Buxoroni tark etadi. Xatto shundan keyin ham ziddiyatlar tugamay, oxirida Alptegin va Buxoro qo'shinlari o'rtasida to'qnashuv sodir bo'lib, buxorolik lashkar mag'lubiyatga uchraydi. Somoniylar xonadoni va Movarounnahr bilan aloqani uzgan Alptegin G'azna viloyatida o'z hukmronligini o'rnatadi. Uning vafotidan (963) so'ng G'aznada navbati bilan Amir

Ishoq ibn Alptegin, Amir Bilgategin, Amir Piri, Amir Sabuqteginlar xukmronlik qilishadilar. G‘aznaviylar siyosiy sulolasiga asos solgan ham aslida ana shu Sobuqtegin bo‘ladi. Shu bilan birga G‘aznaning mintaqa siyosiy markazlaridan biriga aylanishida birinchi salmoqli qadamni Alptegin qo‘yganini ham esdan chiqarmaslik kerak.

Alptegin somoniylar bilan aloqani o‘zgan bo‘lishiga qaramay, somoniylar G‘aznada mujassamlashgan va quloqch yoyib borayotgan siyosiy-harbiy kuchga doimo ehtiyoj sezib kelganlar. Buning yaqqol isbotini Sobuqtegin va somoniy Nuh III (976—997) o‘rtasida Kesh atrofida bo‘lib o‘tgan uchrashuv (bunda Sobuqtegin Nuhni qo‘llab-quvvatlashi haqida va‘da bergan), yo bo‘lmasa 994-yili somoniylarning eng ashaddiy dushmanlaridan Abu Ali Simjuriyning tor-mor etilishida Sobuqtegin tutgan asosiy o‘rin orqali ko‘rish mumkin. Sobuqteginning obro‘-e‘tibori so‘nggi yillarda shu darajada yuqori bo‘lganki, u «din-u davlat himoyachisi (Nosir ad-din va ad-davla)» faxriy unvoni bilan mashhur edi. G‘aznaviylarning ham rasman, ham amalan siyosiy kuch sifatida tan olinishi 996 yilga to‘g‘ri keladi. Yuqorida ko‘rib chiqilganidek, qoraxoniylar bir necha marta Buxoroga tahdid soladilar. Tilga olingan yili esa Sobuqtegin somoniylarni Qoraxoniylar «changali»dan saqlab qoladi. Somoniy Nuh III raqib oldidagi zaifligini sezgan holda unga murojaat qiladi. Sobuqtegin esa Buxoroni qo‘lga olib, Qoraxoniylar bilan kelishuvga imzo chekadi. Bunga ko‘ra Amudaryodan janubda joylashgan barcha viloyatlar Sobuqteginning nomiga muhrlanadi. Uning vafotidan (997) keyin avvaliga taxtga bir oz muddat uning o‘g‘li Ismoil va 998 yildan esa boshqa farzandi Maxmud chiqadi. G‘aznaviylar qudrati va shuhratini oshirgan hukmdor ham aslida ana shu Maxmud hisoblanadi. Chunonchi, uning hukmronligi davrida (998—1030) Xorazm, Xuroson, Seyiston, Kobul, G‘azna, Shimoliy Hindiston kabi viloyatlar va makonlar g‘aznaviylar izmida bo‘lgan. Mahmudning o‘limidan so‘ng taxtga uning o‘g‘li Muhammad o‘tiradi, vaholanki, undan katta o‘g‘li (Mas‘ud) ham bor edi. O‘sha zamonda yozilgan manbalar sharhiga ko‘ra, Mahmud taxtni kichik o‘g‘li Muhammadga vasiyat qilish bilan birga, unga «Akang Mas‘ud bilan qarama-qarshilikka borma, agar u senga qarshi chiqsa, urushib yurma, nobud bo‘lasan», degan. Haqiqatan ham tez orada Mas‘ud va Muhammad o‘rtasida muxolifat yuzaga keladi.

G‘AZNAVIYLAR DAVLATIDA BOSHQARUV TIZIMI

G‘aznaviylar davri boshqaruv tizimi o‘zining murakkabligi bilan diqqatni jalb etadi. U ko‘p jihatdan somoniylar, qoraxoniylar zamonidagi davlat boshqaruvi tizimlariga yaqin va o‘xshash. Bu tabiiy hol. Chunki ilgari ham ta’kidlab o‘tganimizdek, har qanday boshqaruv tizimi (shakli) mavjud ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy-madaniy sharoitga bog‘liq bo‘ladi. Boshqa tomondan esa G‘aznaviylar hukmronligi ostida bo‘lgan Xuroson, Seyiston, Kobul, G‘azna kabi viloyatlar mintaqaning ajralmas tarkibiy qismlari bo‘lib kelganliklarini nazarda tutsak, boshqaruvchilik taraqqiyotidagi o‘xshashliklar, yaqinliklar sababi ma’lum bo‘ladi. Demak, boshqaruv tizimining markazida dargoh va devonlar (vazirliklar) turgan. Avvallari ham ko‘rilganidek, dargohga oliy hukmdor (G‘aznaviy hukmdorlar «Amir» unvoniga ega bo‘lganlar) hayoti va faoliyati bilan aloqador xizmatlar, amallar kirgan. Ular orasida «hojiblik» xizmati alohida e’tiborga loyiq. G‘aznaviylar davri bo‘yicha manbalarda biz hojiblikning quyidagi shakllariga duch keldik: ulug‘ hojib, saroy hojibi, navbatchi hojib, hojib-jomador» Ulug‘ hojib nafaqat boshqa hojiblar orasida, balki umuman mamlakat va davlat hayotida alohida mavqega ega bo‘lgan. Bunga ishora beruvchi bir necha misollar keltiramiz. Mahmudning o‘limidan keyin Muhammadning taxtga o‘tirishiga bosh-qosh bo‘lgan va qisqa muddatga bo‘lsa-da, boshqaruv ishlarini o‘z ixtiyorida mujassamlashtirgan ham ulug‘ hojib Ali Qarib bo‘ladi. Rasmiy marosimlarda ulug‘ hojib oliy hukmdorga eng yaqin joyni egallagan. Unga g‘oyat muhim vazifalar yuklatilgan. Katta ahamiyat kasb etuvchi janglarda ulug‘ hojibga qo‘shinning eng salmoqli va mas’uliyatli qismiga boshchilik qilish vazifasi yuklatilgan. Masalan, oliy hukmdor markazni boshqarsa, sipohsalor o‘ng qanotga, ulug‘ hojib esa chap qanotga qo‘mondonlik qilgan. Ulug‘ hojib o‘ta jiddiy harbiy yurishlar, maxsus saralangan qismlarni tekshirish, ta’minotini joyiga qo‘yish tadbirlarida ham faol bo‘lgani ma’lum. Oliy hukmdor va ulug‘ hojiblararo munosabatlar nechorlik bo‘lganligini shundan ham ko‘rish mumkinki, Mas’ud ulug‘ hojib Ali Qaribga yo‘llagan bir maktubida unga «fozil (ulug‘) hojib, birodar» deb murojaat qiladi. Saroy hojibining vazifasi tushunarli — u saroy eshikog‘asi bo‘lgan.

Dargoh faoliyatida sipohdor (saroy xizmatchisi), davotdor (oliy hukumdor shaxsiy hujjatlari, yozuv-chizuvi bilan bog‘liq, ishlarga bosh-qosh xizmatchi), pardador (mahram, sir saqlovchi, pinhona vazifalarni bajaruvchi), martabador (saroydagi o‘rta darajadagi amaldor), farrosh (saroydagi kichik xizmatchilardan), xazinachi, jomaxona (kiyim-kechak saqlanuvchi xona) boshlig‘i kabi mansab va xizmatlarning ham o‘z o‘rni bo‘lgan. Devonlar (vazirliklar) ijroiya idoralari bo‘lganligi o‘z-o‘zidan tushunarli. Manbalarda bunday devonlardan beshtasining nomi tilga olinadi: Vazir devoni, ya’ni bosh vazir devoni harbiy ishlar devoni; (diplomatik va boshqa rasmiy tadbirlar, hujjatlarni rasmiylashtirish, tuzish devoni; hisob-kitob, ya’ni moliya devoni pochta-xabar devoni. G‘aznaviylarning tashqi aloqalari masalasida ikki narsaga e’tibor berish lozim: ularning mintaqa hududidagi munosabatlari va mintaqadan tashqaridagi aloqalari. G‘aznaviylarni mintaqaning Movarounnahr, Farg‘ona, Yettisuv, Sharqiy Turkiston qismlarida hukmron bo‘lgan qoraxoniylar bilan munosabatlari haqida yuqorida bir qadar to‘xtalib o‘tgandik. 1001-yilgi Mahmud G‘aznaviy va Nasr Qoraxoni o‘rtasidagi kelishuvga binoan Amudaryo ikki tomon manfaatlarini ajratib turuvchi chegara hisoblangan. Garchi bu ahdnoma keyinchalik bir necha marta (asosan Qoraxoniylar tomonidan) buzilib turgan bo‘lsa-da, umuman olganda, daryo ikki tomon uchun chegara bo‘lib qolavergan. Buning sababini quyidagicha tushuntirish mumkin. G‘aznaviylar uchun xuddi o‘zlari kabi kuchga to‘lib turgan Qoraxoniylar bilan munosabatlarni keskinlashtirishdan ko‘ra Xorazm va Shimoliy Hindistonni buysundirish ham real, ham moddiy jihatdan ancha nafli edi. Buni shundan ham bilib olsa bo‘ladiki, Maqsudning o‘zi Shimoliy Hindistonga bir necha marta harbiy yurish uyushtirgan, Xorazmni bo‘ysundirgan (1017-yili). Shu ma’nodan Maxmud ko‘proq uzoqni o‘ylaydigan, mintaqadagi umumiy siyosiy vaziyatni yaxshi biladigan siyosatchi sifatida gavdalanadi. Ham hududiy, ham siyosiy-harbiy, iqtisodiy jihatlardan o‘ziga yarasha qudratga ega bo‘lgan Qoraxoniylar bilan birdaniga keskin siyosat yurgizish kaltabinlik bo‘lardi. Shimoliy Hindistonda, keyinchalik Xorazmda erishilgan siyosiy-harbiy yutuqlardan so‘ng esa g‘aznaviylar qoraxoniylar bilan nafaqat tengma-teng raqobatlasha oladigan, balki ulardan ustunroq mavqega ham etishadilar. Madmudning

Shimoliy Hindistonga uyushtirgan yurishlari chog'ida bunday xavf voqelikka aylanishi ehtimolga yaqin bo'lgan. Shuning uchun ham u 1025 yili turk- o'g'iz urug'laridan bir qismiga (to'rt ming chodir) Xurosondan manzil beradi. Keyinchalik Mas'ud davrida ular kuchayib, g'aznaviylarga qaqshatg'ich zarba beradilar. Shimoliy Hindiston bilan aloqalarga kelsak, sovet tarixshunosligida bu o'lkaga nisbatan g'aznaviylar tutgan siyosat bosqinchilik, o'ljaparastlik, talon- torojlik xatti-harakatlari orqali tushuntirib kelingan. Fikrimizcha, bunday yondashuv ko'p ham to'g'ri emas. Chunki Shimoliy Hindiston, birinchidan, o'z davrida mintaqaning tarixiy tarkibiy qismi bo'lgan. Ikkinchidan, markazlari G'azna bo'lgan g'aznaviylar uchun Shimoliy Hindiston qo'shni o'lka bo'lgani tabiiy. Xuroson yo Seyistonga nisbatan ularning intilishlari va umuman siyosatlari qanchalik tabiiy bo'lsa, Shimoliy Hindistonga nisbatan ham shunday edi. Uchinchidan, g'aznaviylar ta'sir doirasida bo'lgan Shimoliy Hindistondagi mahalliy sulolalar, siyosiy kuchlarning mustaqillikka intilishlari, ularga qarshi kurashish, qarshilik ko'rsatishlari ham oddiy hol bo'lgan. Shularni nazarda tutgan holda g'aznaviylarning Xorazm yo Shimoliy Hindistonga harbiy yurishlarini o'sha davr siyosiy, iqtisodiy, xalqaro munosabatlari orqali baholash maqsadga muvofiq bo'ladi. G'aznaviylarning mintaqa madaniy hayotida tutgan roli haqida gapirarkanmiz, XI asr fan va madaniyati taraqqiyoti va olamshumul yutuqlarining o'rni katta bo'lgan. Albatta, buning sababini eng avvalo mintaqaning an'anaviy fan va madaniyat o'chog'i bo'lib kelganligi bilan bog'lash mumkin. Shu bilan birga, fikrimizcha, bunda g'aznaviylar sulolasi namoyandalarining mazkur sohaga bo'lgan munosabatlari, shaxsiy imkoniyatlari omili ham kam o'rin tutmagan. Chunonchi, Mahmud G'aznaviy ona tilisi turkiydan tashqari fors, arab, hatto pahlaviy tillarini ham mukammal bilgan, she'r bitgan. Shuning uchun ham bo'lsa kerak Mahmud va umuman g'aznaviylar hukmronlik qilgan markazlar o'z davrining madaniy muhitida eng oldingi o'rinlarda turganlar. Farruxiy, Unsuriy, Manuchehriy, Utbiy, Gardiziy, Bayhaqiy, Nosir Xisrav kabi mashhur shoirlar, tarixchilar, olimlar g'aznaviylar homiyligida faoliyat ko'rsatganlar. Buyuk ajdodimiz Abu Rayxon Beruniy ham G'aznaviylar saroyida ilm bilan shug'ullanib o'zining ko'plab mashhur asarlarini, jumladan, «Hindiston»,

«Geodeziya», «Xorazmning mashhur kishilari», «Mas'ud qonuni», «Mineralogiya», «Saydana»ni G'aznada yozgan. G'aznaviylar davrida qurilish, ma'rifiy ishlarga ham katta e'tibor berilgani ma'lum. G'azna, Balx, Nishopur, Shimoliy Hindiston shaharlarida madrasalar, masjidlar, xonaqoxlar, saroylar ko'plab qurilgani manbalarda o'z aksini topgan. Madrasalarda turli sohadagi fanlardan dars berilgan, ilmu toliblar uchun o'z zamonasida boy hisoblangan kutubxonalar eshigi doimo ochiq bo'lgan. Xulosa o'rnida, IX-X asrlarda Movarounnahr va Xurosonda G'aznaviylar davlati tashkil topdi. O'rta asrlar mulkchilik zamonining bu yirik davlatini boshqarishda hukmdor xonadon Sharqning qadimiy davlat boshqaruvi an'alariga suyanib, muntazam harbiy qism va kuchli harbiy qo'shinlarga ega bo'lgan markazlashgan boshqaruv mahkamasini tashkil qildi. O'rta asrlarning bu yirik davlati o'zining boshqaruv tizimi jihatidan shubhasiz O'rta Osiyoda yirik mulkdorlar davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyoti tarixini o'rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. Yurtimizda somoniylar sulolasi xukmronlik qilgan asrlar jo'shqin, voqealarga boy, namunali va saboqli davrdir. Eng muhimi, bu davrda mamlakatimizning, xalqmizning, tarixiy-madaniy taraqqiyotdagi an'ana va tajribalarimizning naqadar mustahkam poydevorga ega ekanligi namoyon bo'ldi. Zero, yuqorida aytilganidek, tushkunlik, qaramlik davrini boshdan kechirgan jamiyat yana yuksaklikka ko'tarila oldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Maqsud Qoriyev "G'aznaviylar"
2. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. М., 1963. С.322
3. Nazim Muhammad. The life and Times of Sultan Muhammad of Ghazna. Cambridge. 1931. P.25
4. Босворт К.Э Мусульманские династии. М..1971 С

УДК:616.727.8-001.5-089.227.84

ЛЕЧЕНИЕ ВНУТРИСУСТАВНЫХ ПЕРЕЛОМОВ ПАЛЬЦЕВ КИСТИ

к.м.н.,доц. Назарова Н.З.,

Аллаёров А.М.,

Иззатиллоев Э.А.

Резюме. В данной работе представили результаты лечения 107 пациентов с внутрисуставными переломами пальцев кисти. Исследование выявило, что задержка оперативного вмешательства у лиц с переломами, вывихами и комбинированными повреждениями пальцев более месяца может привести к необходимости проведения артродезирования или пластики сустава. В таких случаях рекомендуется отдавать предпочтение эндопротезированию суставов пальцев, а при повреждении нескольких пальцев – рассмотреть пластику с использованием "утильного" сустава.

Ключевые слова: внутрисуставные переломы, вывихи, перелома-вывихи фаланг пальцев кисти.

Актуальность:

Совершенствование лечения пациентов с внутрисуставными переломами, перелома-вывихами и вывихами пальцев кисти является актуальным вопросом. По данным литературы, внутрисуставные повреждения пальцев кисти составляют от 28 до 32 % среди всех травм кисти [1–3]. Несмотря на важность проблемы и наличие различных методик лечения, число осложнений при лечении пациентов с данной патологией, по данным различных авторов, колеблется от 30 до 80 % [4]. Наиболее частыми осложнениями при лечении пациентов с внутрисуставными переломами и вывихами пальцев кисти являются

посттравматические контрактуры, анкилозы суставов, несросшиеся переломы, деформации пальцев и болевой синдром.

При неудовлетворительном результате лечения повреждения даже одного сустава пальца нарушается функция кисти в целом.

Материалы и методы:

Был проведен анализ 107 историй болезней пациентов, находившихся на лечении в отделении Экстренной травматологии, хирургии кисти и суставов Ташкентской медицинской академии г. Ташкент в период с 2021 по 2024 годы со свежими и застарелыми внутрисуставными переломами, перелома-вывихами и вывихами пальцев кисти. В числе пациентов было 88 мужчин и 19 женщин, средний возраст которых составил 32 года, при этом 82 пациента (77 %) были в возрасте до 50 лет. Большинство пациентов — 63 человека (59 %) — поступили в течение 24 часов после травмы, 44 (41 %) — в сроки от 10 дней до 6 месяцев. Из них 5 поступили после ранее проводимого оперативного лечения, 11 пациентов не обращались в медицинские учреждения вовсе или у них не было диагностировано повреждение, 28 пациентов лечились консервативными методами (медицинская помощь оказана в ближайшие сроки после травмы в пределах попытки репозиции перелома или вправления вывиха с последующей гипсовой иммобилизацией). Такие пациенты поступали для оперативного лечения в сроки от 3 недель после травмы.

Пациенты были распределены между четырьмя группами. Первая группа включала тех, у кого внутрисуставные переломы или перелома-вывихи пальцев кисти были как закрытыми, так и открытыми, и которые поступили в срочном порядке – всего 64 пациента (59%). Во второй группе находились те, у кого были застарелые внутрисуставные переломы пальцев кисти – 21 человек (20%). Третья группа включала пациентов с застарелыми вывихами фаланг пальцев кисти – 9 человек (8%). Четвертая группа состояла из пациентов с застарелыми перелома-вывихами – 13 человек (13%).

В первой группе 46 пациентам (72%) применили металлическую остеосинтез спицами или винтами, в 14 случаях (22%) провели первичный артродез, в 2 случаях (3%) использовали скелетное вытяжение рамочными конструкциями, а в еще 2 случаях (3%) – аутоартропластику. Во второй группе осуществлен первичный артродез в 11 случаях (52%), металлическая остеосинтез спицами в 4 случаях (19%), удаление фрагмента в 4 случаях (19%), и скелетное вытяжение рамочными конструкциями в 2 случаях (10%). В третьей группе, где пациенты сталкивались с застарелыми вывихами фаланг пальцев кисти, открытое вправление и фиксация спицами были проведены в 4 случаях (44%), при поступлении в течение первого месяца после травмы. Артродез был выполнен в 5 случаях (56%) более чем через месяц после травмы. В четвертой группе, представляющей пациентов с застарелыми перелома-вывихами пальцев кисти, артродез был проведен в 11 случаях (85%), а открытое вправление, репозиция и фиксация спицами – в 2 случаях (15%).

Результаты и обсуждение:

Основными причинами, требующими вторичного артродеза, были посттравматические контрактуры, артроз-артриты с интенсивным болевым синдромом, деформации, несращение переломов и дефекты костной ткани.

При своевременной оперативной обработке пациентов первой группы, включающей моделирование суставных поверхностей и восстановление капсульно-связочного аппарата, у большинства достигнуты хорошие и удовлетворительные результаты. В частности, применение первичной аутоартропластики суставов пальцев, используя "утильный" сустав, взятый из ампутированного поврежденного пальца этого же пациента, привело к хорошему функциональному восстановлению. В случаях внутрисуставного повреждения типа пилона с многооскольчатый характером повреждения применялась дистракционная рамочная конструкция с удовлетворительными результатами.

У пациентов второй группы, при анализе первичных снимков, в большинстве случаев консервативное лечение предвидело явно

неблагоприятные результаты. Эти пациенты обращались для лечения с несросшимися, срастающимися или сросшимися в неправильном положении внутрисуставными переломами, а также с дефектами костной ткани. При наличии крупных фрагментов и удовлетворительном состоянии суставного хряща выполнялась репозиция и остеосинтез. При несросшихся оскольчатых переломах с повреждением суставной поверхности и стабильностью сустава при движениях проводилось удаление мелких фрагментов; если наблюдалась нестабильность и невозможность фиксации отломка, то применялось скелетное вытяжение в рамочных конструкциях. В остальных случаях применялся артродез. Решение о выполнении артродеза у пациентов 3-й группы происходило на основании рентгенограмм и состояния суставных поверхностей непосредственно во время ревизии при оперативном вмешательстве. При сроках вмешательства до 1 месяца состояние тканей и суставной поверхности позволяло выполнить открытое вправление.

У пациентов с застарелыми перелома-вывихами 4-й группы практически во всех случаях рентгенологически и клинически наблюдались необратимые изменения сустава и околоуставных структур. Решение о реконструктивной операции принималось крайне редко.

У пациентов третьей и четвертой групп, поступивших более чем через месяц после травмы, наблюдались выраженные аномальные изменения суставных поверхностей, что привело к необходимости проведения артродеза. Несмотря на реконструктивные операции, в отдаленном периоде отмечалось постепенное ухудшение функции и появление осложнений. Анализируя отдаленные результаты лечения под наблюдением, выявлено, что у 2 пациентов второй группы, 1 из третьей и 1 из четвертой, возникли выраженные проявления посттравматического деформирующего артроза. Трое пациентов из первой группы, подвергшихся первичной открытой репозиции и металл-остеосинтезу внутрисуставных переломов, повторно обратились в течение 1,5–5 месяцев с осложнениями в виде деформации, ограниченной подвижности и болевого

синдрома, что привело к необходимости выполнения артродеза. У этих пациентов при первичном вмешательстве отмечено повреждение суставной поверхности на уровне 30%. При оценке отдаленных результатов лечения рамочными конструкциями выявлено выраженное ухудшение функции сустава в течение года у пациентов с застарелыми внутрисуставными переломами из второй группы по сравнению с пациентами из первой группы.

При внутрисуставных повреждениях любых суставов необходимо учитывать не только анатомическое соотношение поверхностей, но и состояние капсульно-связочного аппарата и непосредственно суставных хрящей. Большинство внутрисуставных повреждений требует оперативного вмешательства, основной задачей которого является моделирование суставной поверхности. Пролонгация в лечении и соответственно начале и длительности реабилитации негативно сказывается на состоянии суставных структур — хряща, капсулы, связочного аппарата, деструктивные изменения в которых в конечном итоге ведут к ухудшению функции сустава.

Суммируя результаты лечения пациентов с застарелыми внутрисуставными повреждениями, мы видим, что большинству — 63 % пациентов, находившихся под наблюдением, в конечном итоге был выполнен артродез в результате дистрофических изменений или травматической деструкции суставных поверхностей. Таким пациентам было бы целесообразно произвести эндопротезирование поврежденных суставов [5].

Выводы

Продление срока оперативного лечения у пациентов с внутрисуставными переломами и перелома-вывихами пальцев кисти, превышающая месяц, чаще всего требует последующего артродезирования или пластики сустава в отдаленном периоде, что также сопровождается значительным увеличением длительности лечения. При застарелых вывихах пальцев кисти, обнаруженных после месяца, возникают дистрофические изменения в суставных хрящах, обуславливающие необходимость проведения артродеза. При тяжелых

внутриставных повреждениях нескольких пальцев рекомендуется рассмотреть первичную аутоартропластику, используя "утильный" сустав. У пациентов с внутриставными повреждениями пальцев кисти, сопровождающимися посттравматическими контрактурами, артрозом-артритами с интенсивным болевым синдромом и деформациями, более целесообразным является эндопротезирование суставов пальцев, чем их артродез.

Список литературы

1. Варін В.В. Стабильно-функциональный остеосинтез пястных костей и фаланг пальцев кисти: Автореферат канд. мед. наук. — 2000. — 9 с.
2. Курінний І.М. Особенности патогенетических механизмов формирования устойчивых сгибательных контрактур пальцев кисти у больных с последствиями сочетанной травмы кисти и предплечья / Курінний І.М., Страфун С.С., Гайович В.В. // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2000. — № 4. — С. 29-35.
3. Науменко Л.Ю. Результаты хирургического лечения больных с последствиями травм пальцев кисти / Науменко Л.Ю., Маметьев А.А., Варін В.В. // Травма. — 2010. — Т. 11, № 1. — С. 34-37.
4. Дорогань С.Д. Медицинская реабилитация больных с последствиями сочетанных травм кисти / Дорогань С.Д. // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2003. — № 2. — С. 132-134.
5. Wolfe, Scott W., Green, David P. Operative Hand Surgery. — 6th ed. — 2010. — Vol. 2. — P. 1102-1103.

УДК: 616.833.15-002:616.89-008.1]-08

ТРИГЕМИНАЛ НЕВРОПАТИЯЛАРНИ ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Абдуллаева М.Б.,

Тиббиёт фанлари бўйича фалсафа доктори, Асаб касалликлари.
Халқ табобати кафедраси доценти, Тошкент давлат стоматология институти

Чориева Ф.Э.,

Асаб касалликлари. Халқ табобати кафедраси ассистенти,
Тошкент давлат стоматология институти

Ядгарова Л.Б.,

Асаб касалликлари. Халқ табобати кафедраси ассистенти,
Тошкент давлат стоматология институти

Дадажанов З.А

Асаб касалликлари. Халқ табобати кафедраси мустақил изланувчиси,
Тошкент давлат стоматология институти

Аннотация. Долзарблиги. Ушбу тадқиқотнинг мақсади уч шохли нервнинг турли зарарланиши билан даволанаётган беморларда оғриқ пароксизмларини Zimter лазер аппарати ёрдамида бартараф қилиш. **Материал ва услублар.** Турли этиологияли оғриқ пароксизмларидан азият чеккан 77 нафар бемор шулардан 20 нафари ёноқ орбитал комплекси нуқсонларидан сўнг кузатиладиган оғриқ пароксизмлари билан беморлар кузатилиб, улардаги оғриқ пароксизмини баҳолаш учун тўлиқ неврологик текширувдан ташқари оғриқни баҳоловчи халқаро сўровнома ва шкалалардан ҳам фойдаланилди. **Натижалар.** Лазер нурланиши қоннинг қайишқоқлигини камайтиради, лимфа оқимини оширади, иммун тизимининг ишини оптималлаштиради, анальгетик, вирусга қарши, яллиғланишга қарши, тинчлантирувчи, микробга ва ишига қарши таъсирга эга. Лазер терапияси курси оғриқ синдромини тезда бартараф этади, даволаниш муддатини қисқартиради.

Калит (таянч) сўзлар: Гиперестезия, прозопалгия, интенсивли куйдирувчи, сезувчанлик, хуруж, Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ЛИЦЕВЫХ БОЛИ

Абдуллаева М.Б.,

Доктор философии в области медицинских наук, доцент кафедры Нервных болезни. Народной медицины Ташкентский государственный стоматологический институт

Чориева Ф.Э.,

Ассистент кафедры Нервных болезни. Народной медицины. Ташкентский государственный стоматологический институт

Ядгарова Л.Б.,

Ассистент кафедры Нервных болезни. Народной медицины, Ташкентский государственный стоматологический институт

Дадажанов З.А

Самостоятельный соискатель кафедры Нервных болезни. Народной медицины, Ташкентский государственный стоматологический институт

***Аннотация. Актуальность.** Цель исследования устранение болевых пароксизмов у пациентов, лечившихся с различными поражениями тройничного нерва с помощью лазерного аппарата Zimmer. **Материалы и методы.** Под наблюдением находились 77 пациентов, страдающих болевыми пароксизмами различной этиологии, в том числе 20 пациентов, у которых болевые пароксизмы наблюдались после дефектов щеко-орбитального комплекса. Помимо полного неврологического обследования для оценки болевого пароксизма использовались международные опросники и шкалы оценки боли. **Полученные результаты.** Лазерное излучение снижает вязкость крови, увеличивает лимфоток, оптимизирует работу иммунной системы, оказывает обезболивающее, противовирусное, противовоспалительное, успокаивающее, противомикробное и противовоспалительное действие. Курс лазерной терапии быстро устраняет болевой синдром, сокращает продолжительность лечения.*

***Ключевые слова:** гиперестезия, прозопалгия, сильное жжение, чувствительность, приступ, усиление света стимулированным излучением.*

A MODERN APPROACH TO THE TREATMENT OF FACIAL PAIN

Abdullaeva M.B.,

PhD, Associate Professor of the Department of Nervous Diseases.
Folk Medicine Tashkent State Dental Institute

Chorieva F.E.,

Assistant, the Department of Nervous Diseases.
Folk Medicine Tashkent State Dental Institute

Yadg.,

Assistant, the Department of Nervous Diseases.
Folk Medicine Tashkent State Dental Institute

Tufliev A.A.

The Department of Nervous Diseases.
Folk Medicine Tashkent State Dental Institute

Annotation. Relevance. The purpose of the study was to eliminate pain paroxysms in patients treated with various lesions of the trigeminal nerve using the Zimmer laser device. **Materials and methods.** Under observation were 77 patients suffering from painful paroxysms of various etiologies, including 20 patients in whom painful paroxysms were observed after defects of the cheek-orbital complex. In addition to a complete neurological examination, international questionnaires and pain rating scales were used to assess pain paroxysm. in them. **Results.** Laser radiation reduces blood viscosity, increases lymph flow, optimizes the immune system, has analgesic, antiviral, anti-inflammatory, soothing, antimicrobial and anti-inflammatory effects. A course of laser therapy quickly eliminates pain and shortens the duration of treatment.

Key words: hyperesthesia, prosopalgia, severe burning sensation, sensitivity, attack, light amplification by stimulated radiation.

Долзарблиги. Бугунги кунда дунёнинг аксарият мамлакатларида биологик тадқиқотлар ва тиббиёт амалиётида лазер нурланишининг жадал жорий этилиши кузатилмоқда.

Лазер терапияси тригеминал невралгияда фаол қўлланилади. Лазер терапиясига қарши кўрсатмалар бўлиб ўсма касаллиги оқибатида юзага келган трегеминал невралгияларда ёки тарқоқ энцефаломиелит туфайли юзага келган ҳолатлардир. Агар невралгия тишларда ёки бурун синусларида инфекциянинг натижаси бўлса, унда бу инфекцияни бартараф этмасдан лазер билан даволаш натижа бермайди.[7][8]

Нурланиш уч шоҳли нервларнинг тегишли тармоқлари бўйлаб қуйидагича амалга оширилади:

1. Пастки жағ нерви, шу жумладан лаблар бурчаги, пастки жағ бўғими, чакка суягининг тожсимон ўсиғи охирига қадар.

2. Юқори жағ нерви, шу жумладан, яноқ суяги, кўз остидаги майдон, тиш ўсиқлари, тиш тешикларининг проекциясида.

3. Юқори орбитал чуқурликдан то чакка суяги ўртасига қадар.

Лазер усули билан даволаш 10 ёки 15 курс давом этади, кунига бир маротаба муолажа амалга оширилади. Агар лазер терапиясини такрорлаш лозим бўлса, бу 21–30 кундан илгари амалга оширилиши мумкин эмас.

Уч шоҳли нервнинг муолажа қилинаётган тармоғига таъсир қилиш паст зичликдаги лазер нурлари ва электр стимуляцияси ёрдамида амалга оширилади. Тригеминал нерв невралгияси билан хасталанган беморларни жарроҳлик амалиётидан кейин қуйидаги тартиб асосида даволаш амалга оширилади: лазер нурланиш билан жарроҳлик амалиёти ўтказилган бўшлиқ проекциясида ва зарарланган уч шоҳли нерв тугуни ва тармоқларининг чиқиш нукталарида жарроҳлик амалиётидан сўнг (2 ҳафтагача) ўтказилади. Ва уч шоҳли нервни яримўтказгич лазер аппарати ёрдамида узоқ вақт давомида тери орқали лазер нурлари билан даволаш.[6]

Натижа ва таҳлиллар

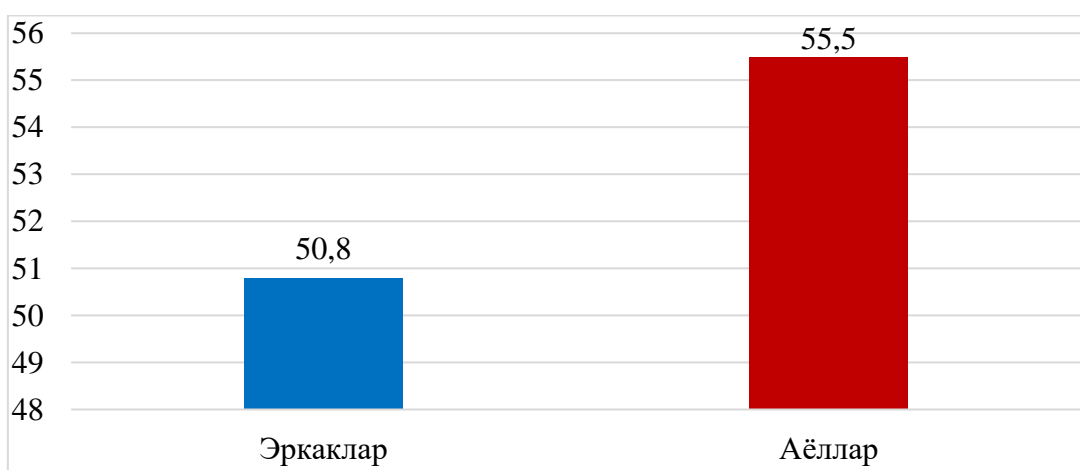
Клиник тадқиқотимиздан 100 нафар бемор иштирок этиб, уларнинг ўртача ёши 23-80 ёшни ташкил қилган. Беморларнинг ёши ва жинси буйича тафовутлари 1-жадвалда тасвирланган.

1-Жадвал

Беморларнинг ёши ва жинси бўйича кўрсаткичлари

Ёши	Эркаклар		Аёллар		Жами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
20-29 ёш	6	6	5	5	11	11
30-39 ёш	10	10	2	2	12	12
40-49 ёш	1	1	8	8	9	9
50-60 ёш	8	8	20	20	28	28
61-70 ёш	8	8	20	20	28	28
71-80 ёш	7	7	5	5	12	12
Жами	40	40	60	60	100	100

1-жадвалга асосан эркаклар 40%, аёллар 60% ни ташкил қилиб, эркакларга нисбатан аёллар 1.5 баравар кўпроқни ташкил қилади. 70% беморлар катта ёшдаги ва кекса ёшдаги беморлар бўлиб, эркаклар ўртача $50,8 \pm 19,05$ ёшда, аёллар эса ўртача $55,5 \pm 13,03$ ёшда бўлган.

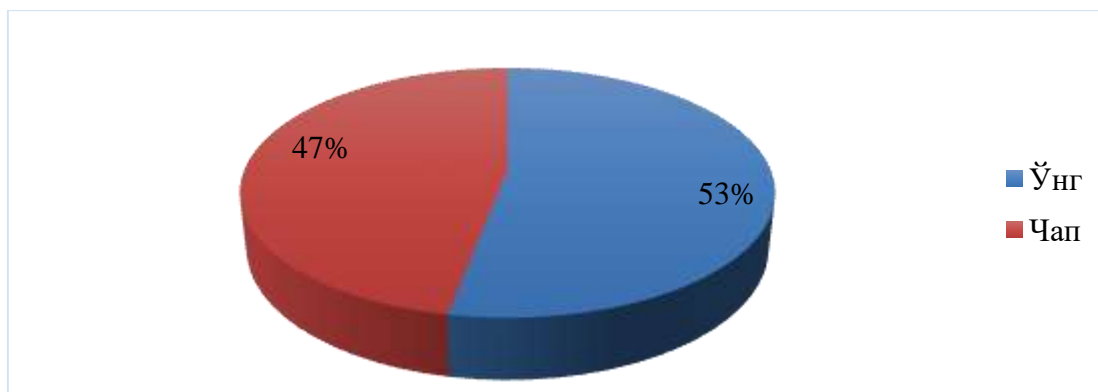
1-расм. Беморларнинг жинсига нисбатан ўртача ёши, йиллар

2-Жадвал

Тадкикот гурухлари клиник хусусиятлари

Ўлчов бирлиги	1 гурух (n=50)	2 гурух (n=50)
Ўртача ёши	65,3 ± 14,6	32,8 ± 9,7
Бўйи, см	163,4 ± 7,3	167,4 ± 9,7
Вазни, кг	77,9 ± 11,6	69,6 ± 8,2
Оғрик пароксизми давомийлиги (сек)	23,5 ± 17,4	17,5 ± 12,1
Бир кунда кузатиладиган хуружлар частотаси	11,3 ± 4,8	8 ± 3,9
Клиник симптомлар пайдо бўлувчи ёш	60,2 ± 12,4	33,4 ± 7,3
Биринчи муружат вакти	60,3 ± 12,5	33,6 ± 7,4
Даволаниш бошлаган ёш	60,3 ± 12,5	33,6 ± 7,4
Тадкикотгача кузатилган хуружлар давомийлиги (йил)	5,4 ± 2,6	1,1 ± 0,8

2-жадвалда тасвирланишига кура 1-гурухда беморларнинг ўртача ёши $65,3 \pm 14,6$ ёш (55 дан 80 ёшгача), иккинчи гурухда эса ўртача ёш $32,8 \pm 9,7$ ёш (23 дан 55 ёшгача)ни ташкил қилган. Хуружлар давомийлиги биринчи гурухда $23,5 \pm 17,4$ секунд, иккинчи гурухда эса $17,5 \pm 12,1$ секунд давом этган. Оғрик пароксизми биринчи гурухда бир кунда $11,3 \pm 4,8$ марта, иккинчи гурухда $8 \pm 3,9$ марта кузатилган. Клиник белгилар биринчи гурухда $60,2 \pm 12,4$ ёшда, иккинчи гурухда $33,4 \pm 7,3$ пайдо булган. Биринчи гурухда шифокорга муружат ва даво муолажаларини бошлаш биринчи гурух беморларида $60,3 \pm 12,5$ ёшни ташкил қилса, иккинчи гурух беморлари $33,6 \pm 7,4$ ёшда шифокор кўригига бориб даво муолажаларини бошлашган. Тадкикот гуруҳимизга олгунча биринчи гуруҳимиз беморларида хуружлар $5,4 \pm 2,6$ йил давомида кузатилган бўлса иккинчи гуруҳимизда бу кўрсаткич $1,1 \pm 0,8$ йилни ташкил қилади.

2-расм. Латерализация

2-расмга кўра, 53 (53%) та пациентда УШНН ўнг томонда, 47 (47%) беморларда чап томонда кузатилади. (2-расм).

Уч шохли нерв невропатияси зарарланиш тармоғига кўра 3-расмда гуруҳларга бўлинган. (3-расм).

3-расм Тармоқларнинг зарарланиш частотаси

Расмда тасвирланганидек иккинчи шох энг кўп зарарланган (42,5%) иккинчи ўринда эса (32,5%) билан учинчи шох ва кам ҳолатларда (20%) биринчи шох зарарланади.

Тригеминал невралгияли беморларни объектив текширув беморларнинг 100% да неврологик органик микросимптомларнинг мавжудлигини аниқлади. Неврологик ҳолат таҳлили 60 (60%) беморда назолабиал бурмаларнинг ассиметриясини аниқлади. Тригеминал асаб тармоқлари иннервацияси соҳасида периферик турдаги сезувчанлик йўқолиши белгилари орофасиал минтақада сенсор етишмовчилиги ҳолатлари 91,5% аниқланди ва 41 (41%) беморларда оёқ ва қўллар юқори қисмида ҳарорат ва оғриқ сезгиси йўқолиши, 33 (33%), 36% беморларда акрогипергидроз ва акрогипотермия белгилари топилган.

Оғриқ синдромини ўрганиш ва баҳолаш учун, шунингдек, катамнестик тадқиқотлар ўтказиш учун визуал аналогли шкала (ВАШ) ва Pain Detect ҳамда Мак-Гилла оғриқни аниқлаш сўровномаси учун ишлатилган.

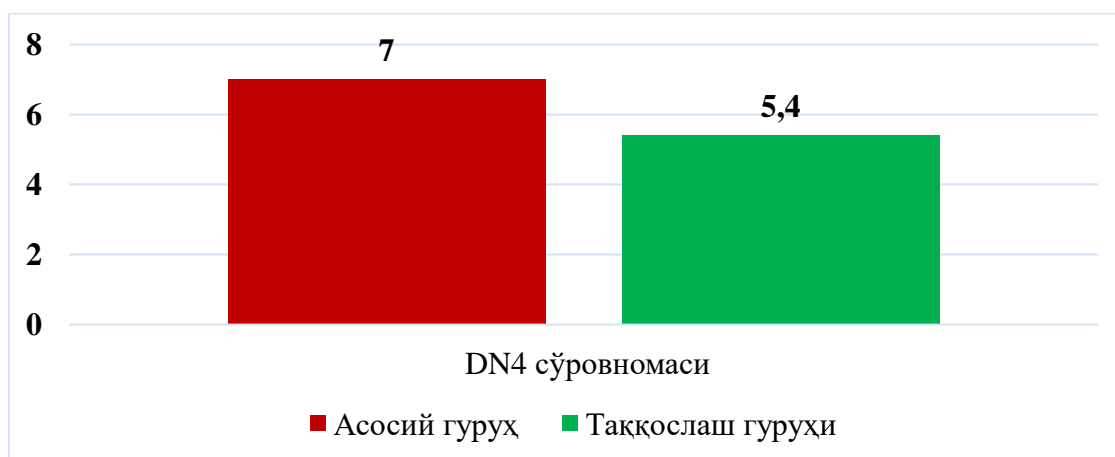
Узоқ муддатли натижалар беморларни диспансер назорат даврида касалликнинг рецидив даврида анкета саволларига жавоб бериш орқали беморларни кузатиш орқали баҳоланди.

3-жадвалда шкала ва сўровномалар бўйича тадқиқот гуруҳларининг натижалари келтирилган.

3-Жадвал

Тадқиқот гуруҳларининг шкала ва анкеталар бўйича кўрсаткичлари.

Сўровнома ва шкала	1 гуруҳ	2 гуруҳ	Ишончлилик даражаси (p)
DN4 сўровномаси	7±1,21	5,46±1,23	>0,05
ВАШ (вербал баҳо шкаласи)	2,98±0,62	2,46±0,61	<0,05
ВАШ (оғриқнинг мимик шкаласи)	7,6±1,89	5,84±1,8	<0,05
Pain Detect оғриқ сўровномаси	24,14±3,54	21,68±4,72	<0,05
Бек депрессия шкаласи	37,82±11,36	22,7±15,26	<0,05

4-расм. DN4 сўровномаси натижалари

4-расмдан кўриниб турибдики, DN4 сўровномага асосан оғриқ асосий гуруҳида 7 ± 1.21 ва таққослаш гуруҳида 5.4 ± 1.23 балл бўлган. Йиғилган баллар оғриқ пароксизми невропатик типдагилигини кўрсатади. Турли гуруҳлардаги беморлар ўртасида сезиларли фарқлар йўқ эди.

Таққосланган гуруҳларнинг вербал баҳолаш шкаласи бўйича натижалари 4-жадвалда келтирилган.

4-Жадвал

ВАШ (вербал баҳолаш шкаласи)

Кўрсатмалар	Асосий гуруҳ (n=50)		Таққослаш гуруҳи (n=50)	
	Беморлар сони	%	Беморлар сони	%
1-кучсиз оғриқ	-	-	1	2
2-ўртача оғриқ	10	20	27	54
3-кучли оғриқ	31	62	20	40
4-жуда кучли оғриқ	9	18	2	4
Жами	50	100	50	100

Тадқиқотда иштирок этган барча беморларга анъанавий даво билан бирга Ноксопена ДП 15 мг 1 таб 2 маҳал овқатдан сўнг 5 кун ҳамда Zimmer (Германия) лазер аппарати ёрдамида кунига 1 маҳал 10 кун давомида муолажа ўтказдик. Барча беморларда визуал-аналог шкала (ВАШ) ва MacGill (MPQ) оғриқ сўровномаси орқали оғриқ пароксизми даводан олдин ва даводан сўнг баҳоланди.

Вазифа сифатида максимал даражада оғриқнинг йўқолиши ёки минимал борлигини қайд қилиш керак эди (ВАШ бўйича (<1 балл)); анальгетик терапияга яхши жавоб сифатида оғриқнинг бошланғич даражасига нисбатан 50% камайиши кўриб чиқилди (ВАШ бўйича (≥ 2 балл)); клиник таъсир оғриқ

интенсивлигининг бошланғич кўрсатмаси ВАШ бўйича (<1 балл) га нисбатан 20% пасайиши билан аҳамиятли деб баҳоланди.

Тадқиқотда иштирок этган барча беморларга базис метоболик ва қон томир терапияси фонида оригинал препарат Ноксопен ДП буюрилди: яққол оғриқ синдромида 1 таб (15 мг) дан 2 маҳал овқатдан сўнг 5-10 кун, ўртача интенсивликдаги оғриқда 1 таблеткадан 1 маҳал 5-10 кун курс буюрилди.

Даво самарадорлигини баҳолашдан неврологик статаусни баҳолашдан ташқари халқаро сўровномалардан ҳам фойдаланилди. Унга кўра ВАШ шкаласи бўйича оғриқ интенсивлиги ўртача суммар кўрсаткичи даво бошлангунча $5,1 \pm 0,23$ баллни ташкил этган бўлса, даво бошлагач 3 кундан сўнг оғриқ интенсивлиги $3,5 \pm 0,41$ баллгача камайди, 10 кундан сўнг эса $2,0 \pm 0,34$ баллгача камайди. Бундан келиб чиқадики, 3 кундан сўнг ВАШ шкаласи бўйича оғриқ интенсивлиги дастлабки кўрсаткичга нисбатан 1,6 баллга, 10 кундан сўнг эса 3, 1 баллгача, яъни 39% камайди. Бу кўрсаткич олиб борилган анальгетик терапияни клиник аҳамиятини исботлайди.

Этиотроп даво сифатида вирусга қарши валоцикловир препарати схема бўйича, оғриқ қодиручи терапия сифатида Ноксопен ДП ҳамда шишга қарши ва десенсибилизацияловчи терапия ўтказилди.

Ушбу клиник вазиятда Ноксопен ДП препаратининг афзаллиги унинг оптимал ўзига хос шакли, яллиғланиш ўчоқларига кириб бориш ва уларда тўпланиш қобилияти, бошқа дорилар билан яхши мувофиқлиги, шунингдек фойдаланиш қулайлиги билан таъминланади.

Ноксопен ДП препаратидан фойдаланиш фонида беморларда чайнов мушакларининг иши ва оғиз шиллиқ қаватининг китиқланиши содир бўладиган оғриқ синдроми сезиларли даражада камайди. Бу эса препаратни этиотроп дорилар билан бирга қабул қилишга имкон яратади.

Хулоса. Тригеминал невралгиялар ўрта ва кекса ёшдаги беморларда тез тез учрайди, бу ҳолатнинг 70% ташкил қилади. Беморлар орасида 60% устунликка аёл жинсидаги беморлар эга.

Тригеминал невралгиянинг клиник белгилари зарарланиш симптомокомплекси билан ифодаланади, энг ўзига хос белги беморларнинг 97%да қайд этиладиган оғриқ ривожланишини қўзғатувчи зоналар мавжудлигидир. Кўп ҳолатларда II ва III тармоқ зарарланиши (53%) улар иккинчи тармоқда (32,5%) ҳамда ўнг томонда (42,5%) кузатилади.

Олиб борилган тадқиқот Ноксопен ДП препаратининг дисфагия фонида турли этиологияли оғриқларда юқори самарадорлигини кўрсатди.

Турли интенсивликдаги оғриқ билан даволанган беморларнинг 98%да препарат ўз самарасини кўрсатди. Ноксопен ДП препарати таъсирида оғриқ интенсивлиги сезиларли даражада камайди, ўз навбатида чайнов мушаклари ҳаракати чеклови ҳам бартараф этилди. Тадқиқот давомида препаратнинг аҳамиятли ножўя таъсирлари кузатилмади.

Қўлланилган препаратнинг афзаллиги шундаки, бошқа ностероид яллиғланишга қарши препаратларга таққослаганда Ноксопен ДП миокард инфаркти, юрак етишмовчилиги, шиш ва артериал гипертензия ривожланиш хавфини оширмайди. Бу ревматик касалликлар фонида, ўткир ва сурункали қон айланиш бузилиши бор беморларда ҳам қўллаш имкониятини беради.

Шундай қилиб, турли органларда қон таъминоти яхшиланишига, ушбу органларда қон микроциркуляцияси тикланишига, лимфа оқими яхшиланишига ва маҳаллий иммунитетнинг фаоллашишига (тўқималар лимфоцитлар, лейкоцитлар) лазер терапиясининг комплекс таъсири натижасида эришилади. Ушбу самарали муолажа туфайли беморларда тўқималарнинг яллиғланишидан келиб чиққан оғриқ синдроми тезда сўнади, шиш қайтиши ва мушакларнинг спазми ва нерв ўтказувчанлиги яхшиланади, сезувчанлик тикланади. Бундан ташқари, бош мия ва бўйин соҳасидаги қон микроциркуляцияси яхшиланади, веноз димланиш, бош оғриғи, уйқу, аклий фаолият, хотира ва оғриқ туфайли юзага келган психо-эмоционал ҳолат ҳам барқарорлашади.[9]

АДАБИЁТЛАР/ REFERENCES

1. Riley JL 3rd, Gilbert GH, Heft MW. Orofacial pain: racial and sex differences among older adults. *J Public Health Dent.* 2002;62(3):132-139. doi: 10.1111/j.1752-7325.2002.tb03434.x. [1]
2. Алексеев В.В., Баринов А.Н., Кукушкин М.Л., Подчуфарова Е.В., Строков И.А., Яхно Н.Н. Боль: руководство для врачей и студентов. Под ред. Яхно Н.Н. М.: МедПресс; 2009. [1]
3. Баринов А.Н., Пархоменко Е.В. Цервикогенная головная боль — дифференциальная диагностика и лечение. *Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика.* 2012;3:24-28. [2]
4. Валунд К. Височно-нижнечелюстные расстройства у подростков. Эпидемиологические и методологические исследования и рандомизированное контролируемое исследование. *Swed Dent J, дополнение* 2003; 164:2-64. [3]
5. Ухач И., Ковач З., Мухвич-Урек М., Ковачевич Д. и др. Распространенность височно-нижнечелюстных расстройств у ветеранов войны с посттравматическим стрессовым расстройством. *Мил Мед.* 2006;171(11):1147-1149. [4]
6. Яп АУ, Дворкин С.Ф., Чуа ЭК и др. Распространенность подтипов височно-нижнечелюстных расстройств, психологического дистресса и психосоциальной дисфункции у пациентов азиатского происхождения. *Боль в области лица.* 2003;17(1):21-28. [5]
7. Кунали, Пенсильвания, Алмейда, Франция, Сантос, КР, Вальдриги, Нью-Йорк и др. Распространенность височно-нижнечелюстных расстройств у пациентов с обструктивным апноэ сна, направленных на терапию пероральными аппаратами. *Боль в лице.* 2009;23(4):339-344. [6]
8. Сингх Г., Алексеева Л., Алексеев В., Баринов А. и др. Комбинированное лечение глюкозамин-хондроитинсульфатом уменьшает боль, инвалидизацию и потребление НПВП у пациентов с хронической болью в пояснице:

окончательные результаты крупного пилотного открытого проспективного интервенционного исследования на уровне сообщества. *Анналы ревматических заболеваний*. 2014;73(дополнение 2):209. doi: 10.1136/annrheumdis-2014-eular.1035. [6]

9. Баринов А.Н. Сегментарные механизмы формирования мышечного спазма, спастичности и хронизации боли. *Врач*. 2012;5:17-23.[7]

10. Kerr FWL. The pathology of trigeminal neuralgia: electron microscopic studies. *Arch Neurol*. 1966;15:308. doi: 10.1001/archneur.1966.00470150086014.

11. Баринов А.Н. Роль окислительного стресса в заболеваниях нервной системы — пути коррекции. *Трудный пациент*. 2012;1:6-10.

12. Nils Erik Gilhus, Michael P. Barnes, Michael Brainin Clinical recommendations on neurology. 2012. [8]

13. Abduqodirova M.B., Xodjibekova Y.M., Abdukodirov E.I., Possibilities of ultrasound examination in the diagnosis of tunnel neuropathies of the upper limb// *European journal of modern medicine and practice vol. 2 no. 10 (oct - 2022) ejmmp issn: 2795-921x*. [Http://innovatus.es/index.php/ejmmp](http://innovatus.es/index.php/ejmmp)

14. Хайдаров, Н. К., Маджидова, Ё. Н., Абдуллаева, М. Б., Чориева, Ф. Э., Мухумедсаидова, И. А. (2021). Лазеротерапия усугубления нейростоматологических синдромов при даволашда кўлланилиши. *журнал неврологии и нейрохирургических исследований*, (special 1)

15. 28. Janal MN, Raphael KG, Nayak S et al. Prevalence of myofascial temporomandibular disorder in US community women. *J Oral Rehabil*. Лицевая боль 88 журнал неврологии и психиатрии, 7, 2015 лечение нервных и психических заболеваний 2008;35(11):801-809. doi: 10.1111/j.1365-2842.2008.01854.x. [9]

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLIISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Rustamova Laylo Asadovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Axborot kommunikatsiya

texnologiyalari kafedrası assistenti

laylo75bmti@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada raqamli ta'lim muhiti, talabalarning mustaqil ta'lim olish metodikasini yanada takomillashtirish, talim jarayonida raqamli va axborot texnologiyalaridan unumli va samarali foydalanish, talabalar uchun ilm olish jarayoni va ular uchun mustaqil ta'limni tashkil etishda e'tibor qarataydigan jihatlarihamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli qaror va farmonlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: *raqamli ta'lim, mustaqil ish, axborot texnologiyalari, mustaqil ta'lim olish metodikasi.*

ABSTRACT

In this article, the digital educational environment, the further improvement of students' independent learning methods, the efficient and effective use of digital and information technologies in the educational process, the learning process for students and the aspects that they pay attention to in the organization of independent education for them are also discussed. Opinions were expressed about the relevant decisions and decrees of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

Key words: *digital education, independent work, information technologies, independent learning methodology.*

АБСТРАКТНЫЙ

В данной статье рассматривается цифровая образовательная среда, дальнейшее совершенствование методов самостоятельного обучения студентов, эффективное и результативное использование цифровых и информационных технологий в образовательном процессе, процесс обучения студентов и аспекты, на которые они обращают внимание в организации. самостоятельного образования для них также обсуждены. Высказаны мнения о соответствующих решениях и постановлениях Кабинета Министров Республики Узбекистан.

Ключевые слова: *цифровое образование, самостоятельная работа, информационные технологии, методика самостоятельного обучения.*

KIRISH

Mamlakatimizning jadallik bilan rivojlanib borayotgan barcha jabhalarida bo'lganidek oliy ta'lim tizimida ham tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. Respublikamiz oliy ta'lim tizimida 1998-1999 yildan boshlab mustaqil ta'limga bo'lgan e'tibor kuchaytirildi. Uning hajmi o'quv faniga ajratilgan soatlarning bakalavriatda 15-20 foizini, magistraturada esa 40-45 foizini tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi oliy talim tizimini isloh qilish bo'yicha me'yoriy hujjatlarda mustaqil ta'lim o'quv jarayonining auditoriyadan tashqari shaki bo'lib, u kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqilgan dastur bo'yicha nazariy va amaliy topshiriq shaklida tashkil etilishi ko'rsatilgan. Mustaqil ta'lim olish-oliy ta'lim tizimida talabalarning maqsadga yo'naltirilgan o'quv faoliyatidirki, bunda talabalarning o'quv faoliyati jarayonida o'qituvchi tomonidan mustaqil bilim olishga yo'naltiriladi (mustaqil o'rganish uchun mavzular va adabiyotlar tavsiya etiladi, mustaqil ish topshiriqlari beriladi, o'quv-uslubiy qo'llanmalar tavsiya etiladi, maslahatlar uyushtiriladi va bajarilishi nazorat qilinadi) va boshqariladi. Bugungi kunda talim sifati va samaradorligini oshirishda asosiy omillardan biri - bu talabalar uchun mustaqil ta'limni tashkil etish va ularda mustaqil o'qish faoliyatini shakllantirishdan iborat. Talabalar dunyoqarashini

shakllantirishda va o'zgartirishda kreativ texnikalarni qo'lab yechimni topish mumkin bo'lgan ijodiy vazifalar muhim ahamiyatga ega. Har qanday o'quv fani bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishda mustaqil o'quv faoliyati muhim hisoblanib, bilimlarni mustaqil o'zlashtirish bugungi kunning eng dolzarb vazifasiga aylanmoqda. Bugungi kunga kelib esa axborotlar olamidan bahramand bo'lishning tezlashgani, xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazalaridan foydalanish imkoniyatlarining kengaygani, globallashuv jarayonlari jadallashgani bois talabalarning mustaqil ta'limini rivojlantirish masalasi asosiy vazifa hisoblanadi.

Talabalarning mustaqil ishi bu talabaning o'ziga xos o'quv faoliyati bo'lib, u didaktik topshiriqlarni mustaqil ravishda bajarishga, o'qishga qiziqtirishga va muayyan fan sohasida bilimlarni oshirishga yo'naltirilgan. Talabalarning mustaqil ishlari mazmuni mantiqiy fikrlashni, ijodiy faollikni, o'quv materialini o'zlashtirishda tadqiqotchilik yondashuvini shakllantirishga imkon beruvchi amaliy topshiriqlarni bajarish bilan bog'liq bo'ladi. Odatda talabalarning mustaqil ishlari talabaning to'la mustaqil faoliyati bilan birgalikda auditoriyadan tashqarida bajariladigan o'qituvchi rahbarligidagi talabaning mustaqil ishini ham o'z ichiga oladi.

Izlanishlar va kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimining barcha pog'onalarida talabalarning mustaqil ishini tashkil etish va amaliy tajribalarni qo'yishda texnologik muammolar yuzaga keladi. Ya'ni, aksariyat talabalarda mustaqil o'qish va mustaqil ishlash ko'nikmalari yetarlicha emas, shuning uchun o'qituvchilar ko'p hollarda talabalarga mustaqil ishlash uchun har doim bir xil shakldagi vazifalarni (taqdimot tayyorlash, seminarda ma'ruza qilish, test tuzish, konspekt qilish, referat yozishva hokazo) beradi. Bu esa talabaning ijodiy ishlash faoliyatiga salbiy ta'sit ko'rsatadi.

Mustaqil o'qishning asosiy maqsadi, talabaning o'qituvchi yordamisiz o'zi mustaqil ravishda shug'ullanishi bilan emas, balki uning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishish uchun yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Talabalarning mustaqil o'qish faoliyatining samaradorligi quyidagi faktorlar bilan aniqlanadi:

- o'zida tasavvur qilish ko'nikmasini shakllantiruvchi qiymatli-motivatsion komponenta va kasbiy motivatsiya;

- umumlashgan bilimlarni egallagan kognitiv komponentalar.

Talabalarning mustaqil ishlari quyidagi shakllarda joriy etilishi mumkin:

- talabaning bevosita o‘zi tomonidan mobil qurilmasi orqali amalga oshiriladigan mustaqil ish turlari;

- axborot izlash - o‘z qiziqishlaridan kelib chiqib taqdim qilingan dayjest orqali internet materiallarini o‘rganish;

- forum - fan mavzulari bo‘yicha telegram kanallari yoki masofaviy ta‘lim platformalarida fikr almashish;

- test yechish-o‘rgatuvchi test dasturlarida mashq qilish orqali fan moduliga oid materiallarni mustahkamlash;

- nazorat ishiga tayyorlanish-fan bo‘yicha kutilayotgan oraliq va yakuniy nazoratlarga tayyorgarlik ko‘rish masala yechish-amaliy mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha berilgan masalalarni yechish va uni yozma tarzda taqdim qilish;

- referat – muammoning yozma bayoni, bunda adabiy manbalar sharhlanadi yoki ilmiy ish, kitoblar tahliliy bayon qilinadi;

- kollokvium – o‘quv modulining nazariy qismining o‘zlashtirilishini tekshirish maqsadida suhbat uyushtirish;

- esse-dolzarb mavzu bo‘yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;

- taqdimot – berilgan mavzu bo‘yicha slayd va video materiallar vositasida chiqish qilish;

- keys - stadi ishlab chiqarishdagi muammoli vaziyatlar bo‘yicha belgilangan shakldagi topshiriqlar bo‘yicha yechim izlash;

- ish o‘yinlari – kasbiy faoliyat jarayonlarini imitatsiya qilish, sahnalashtirish, rollarni ijro qilish orqali kasbiy ko‘nikmalar orttirish;

- kurs ishi – fan yoki fanlar majmuasi (korxonalar iqtisodiyoti, menejment asoslari, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi, fuqaro himoyasi va h.k.) muammolari bo‘yicha belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida bajariladigan belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida yoziladigan yozma va hisob ishlari;

- kurs loyihasi – fan yoki fanlar majmuasi (texnik mexanika, texnologik jarayon va qurilmalar, mutaxassislikka oid loyiha ishlari bajariladigan fanlar) muammolari bo'yicha belgilangan uslubiy qo'llanmalar asosida bajariladigan grafik chizmalar ilova qilinadigan belgilangan uslubiy qo'llanmalar asosida yoziladigan hisob ishlari;

- fan to'garaklarida ishtirok etish – talabani fan to'garaklarida maket, slayd, namunalar kabi ko'rgazmali materiallarni tayyorlashi;

- tanlovlarda ishtirok etish – talabani o'qituvchining ilmiy rahbarligi ostida turli tanlovlarda ishtirok etishi (Yosh ixtirochil, talabalar startap loyihalari va h.k.); ilmiy anjumanlarda ma'ruza qilish – fanga oid ilmiy tadqiqot mavzusi bo'yicha OTM, Respublika va xalqaro miqyosida o'tkaziladigan ilmiy-texnikaviy anjumanlarda ma'ruza qilish;

- ilmiy tezis va maqolalar chop etish – ilmiy anjumanlarning to'plamlarida tezislari va ilmiy jurnallarda ilmiy tadqiqot mavzusi bo'yicha maqolalar chop qilish;

- elektron shakldagi o'qituvchi rahbarligida talabalarning mustaqil ishlari.

O'qituvchi rahbarligida talabalarning mustaqil ishlari ularning bayoni, mavzulari, topshiriqlari, o'tkazish shakllari, soatlar hajmini ham ko'rsatgan holda fanning sillabusida fan modullari bo'yicha keltiriladi. Talabalarning mustaqil ishlari mazmuni fanning xususiyatidan, oliy o'quv yurtining texnik imkoniyatlaridan va kutubxonaning o'quv-uslubiy ta'minlanganidan kelib chiqib aniqlanadi. Talabalarning mustaqil ishlari innovatsion texnologiyalarga asoslangan bo'lishi kerak. O'qituvchi rahbarligida talabalarning mustaqil ishlarining auditoriyadagi shakli berilgan topshiriq doirasida talabalarning darslik va birlamchi manbalar, guruhli topshiriqlarni bajarish, yakka tartibdagi tahliliy faoliyatlarni ko'zda tutadi. O'qituvchi rahbarligida talabalarning mustaqil ishlari har bir fan bo'yicha butun akademik o'qish davrida sana, vaqti, auditoriyasi ko'rsatgan holda grafik bo'yicha o'tkaziladi.

XULOSA

Talabalarning mustaqil ishlari doirasidagi mashg'ulotlar maslahat va interfaol shakllarda bo'lishi mumkin, ularning nisbati o'rganilayotgan fanning murakkabligi, ularni o'rganishga ajratilgan auditoriya soatlari hajmi, talabalarning tayyorgarlik

darajasi bilan aniqlanadi. Bir soʻz bilan aytganda, mazkur tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yoʻnaltirilgandir. Hozirgi zamon talabalarining butun hayoti davomida bilim olishini taʼminlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgandir.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 05.06.2018 dagi “Oliy taʼlim muassasalarida taʼlim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli isloxlarda faol ishtirokini taʼminlash boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlari toʻgʻrisida” gi PQ -3775-son qarori.

2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 y dagi “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida” gi PF-5847-son Farmoni.

3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

4. L.A.Rustamova “Raqamli taʼlim muhitida talabalarning mustaqil taʼlim olish metodikasini takomillashtirish”. Taraqqiyot tadqiqotlari: muammo, taklif va islohotlar mavzusidagi Respublika koʻp tarmoqli imiy-amaliy anjumanlari materiallari toʻplami, 12-son 1-qismi, 25 dekabr (2023) Toshkent: “IMFAKTOR Pages”, 2023-69 b. 46-50 bet.

5. V. Azimova “Raqamli texnologiyalarni taʼlim jarayoniga tadbiq etishning ustuvor vazifalari”. Taraqqiyot tadqiqotlari: muammo, taklif va islohotlar mavzusidagi Respublika koʻp tarmoqli imiy-amaliy anjumanlari materiallari toʻplami, 12-son 1-qismi, 25 dekabr 2023 yil. Toshkent: “IMFAKTOR Pages”, (2023) -69 b. 51-52 bet.

6. L.A.Rustamova “ Sunʼiy intellekt-fan va taraqqiyotning yuksak bosqichi” GOLDEN BRAIN ISSN:2181-4120 VOLUME 1 ISSUE 17 (2023) 118-126 bet.

7. H.B.Ismatov., A.O.Umarov., L.A.Rustamova Interfaol usullardan foydalanib “Oliy matematika” fanining oʻqitish haqida ayrim mulohazalar. Akademik

Toshmuhammad Niyozovich Qori-Niyoziy tavalludining 120 yilligiga bag‘ishlangan II Respublika oliy va o‘rta maxsus ta’lim yurtlari professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilarining “XXI asrda fan va ta’lim” mavzusidagi ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent–Buxoro. (2017) 200-201b.

8. I.I.Safarov., A.O.Umarov., L.A.Rustamova Распространение гармонических волн в цилиндрической панели с учётом вязкоупругих свойств материала. Математика. Механика. Информатика Вып.2 (25) (2015)

9. Л.А.Рустамова Обучение школьников решению логических задач на уроках информатики с использованием информатсионно-коммуникатсионных технологий. Педагогика и психология: вопросы теории и практики. Международный научный электронный журнал № 5 (2022) С. 46-51. ISSN 2686-8822 www.EPEJ.ru

BOQIY QADRIYATLAR MILLIY MA'NAVIYATIMIZ ASOSIDIR

Jumayeva Hurmatoy Xolmurotovna

Buxoro Muxandislik va texnologiya instituti

“Oliy matematika” kafedrası matematika fani o‘qituvchisi.

***Annotatsiya.** Hech bir xalq o‘zini anglamasdan, milliy madaniyati, milliy qadriyatlarini asrab-avaylab saqlamasdan turib, boshqa xalqlarning qadriyatlariga hurmat bilan qaray olmaydi. Mustaqil davlatimizning kuch-qudrati xalqimizning umuminsoniy qadriyatlariga sodiqligidadir.*

Ushbu maqolada qomusiy olimlarimiz, shu jumladan yirik olimlarimizdan biri G‘iyosiddin Jamshid ibn Maqsud al Koshiyning matematika faniga qo‘shgan hissalarini haqida: sonlar ketma-ketligining yig‘indisi, o‘nli kasrlarni ko‘paytirishning “to‘r usuli” haqida ma‘lumot beriladi. Maqolada mavzuga oid kalit so‘zlar ham ta‘kidlangan.

***Kalit so‘zlar.** Sonlar ketma-ketligi, o‘nli kasrlar, o‘nli kasrlarni ko‘paytirishning “to‘r usuli”, π soni.*

Mamlakatimizning rivojlanishi, dunyo miqyosida hurmat va e‘tiborga sazovor bo‘lishi kelajak avlodni har tomonlama kuchli va bilimdon qilib tarbiyalashni taqozo etadi.

Davlat, jamiyat ishlarini mukammal bilish uchun huquqiy bilimli, ongli, madaniyatli bo‘lish — davr talabi.

Xalq va davlatning o‘ziga xos mentalitetini hisobga olgan holda O‘zbekiston tanlab olgan o‘z rivojlanish modeli shunga olib keladiki, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy hayotning taraqqiy etgan mamlakatlarda umume‘tirof etilgan tamoyillari

hamda me'yorlari hukmron va muqarrar xususiyat kasb etib, ular mamlakatimizning nafaqat hozirgi holatini, balki uning rataqqiyotini belgilaydi.

Mamlakatimizdagi ta'lim yo'nalishlarida o'qitish texnologiyalari, eng avvalo, insonparvarlik tamoyiliga asoslangandir. Falsafa, huquq, pedagogika va psixologiyada e'tirof etilganidek, bu yo'nalishning asosiy farqli tomoni shundaki, bunda diqqat-e'tibor talabani shaxsiga qaratiladi. Chunki talaba bo'lajak mutaxassis, u – shaxs. SHuning uchun ta'lim jarayonidan o'qitish texnologiyalari talabani o'ziga xos shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, mustaqil, faol bilish faoliyatini tashkil etishga qaratilgandir.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, kelajak avlod haqida g'amxo'rlik qilish, barkamol avlodni tarbiyalash o'zbek xalqining milliy xususiyatlaridan biridir. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov takidlab o'tganlaridek, “Milliy istiqloq mafkurasi xalqimizning azaliy an'analari, tili, dili va ruhiyatiga asoslanib kishilarning ongiga, kelajakka ishonch, mehr-oqibat, insof, sabr toqat, adolat, ma'rifat tuyg'ularini singdirishi lozim”.

Milliy istiqloq mafkurasining ma'no-mazmunini belgilaydigan asoslardan biri-bu xalqimizning qadimiy va boy tarixidir. O'rta Osiyo xalqlarining o'tmish madaniyati, fani, ijtimoiy va falsafiy fikrlari taraqqiyotining tarixini o'rganishda Muhammad al-Xorazmiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Farobiy, Ulug'bek, Al-Koshiy va boshqa donishmandlarning xizmatlari, matematika va astronomiya sohasida qilgan ishlari kattadir.

O'rta asr Sharq matematiklarining arifmetika haqidagi asarlari qatorida Ulug'bek madrasasining eng yirik olimlaridan biri G'iyosiddin Jamshid Ibn Maqsud al-Koshiy (afsuski, uning aniq ta'rijimai holi bizgacha yetib kelmagan. Bir xil ma'lumotlarga qaraganda al-Koshiy Koshan shahrida ya'ni Isfaxon bilan Tehron shaharlari orasida tug'ilgan. Bu shaharga Amir Temur (1336-1405), keyinchalik uning o'gli Shohruh Mirzo (Ulug'bekning otasi) ning 1427-yilda yozgan “Arifmetika kaliti” (“Miftoh al-hisob”) kirish qism va 5 kitobdan iborat. Kitobning kirish qismida hisob fanining tarifi, son va uning turlari tushuntiriladi. Birinchi kitobda butun sonlar arifmetikasi-olti bob,

ikkinchi kitobda kasr sonlar arifmetikasi o'n ikki bob, uchinchi kitobda astronomiyadagi hisoblashlar-olti bob, to'rtinchi kitobda geometrik miqdorlarni o'lchash-to'qqiz bob, beshinchi kitobda algebra yordami bilan noma'lumni topish-to'rt bobda ba'yon etiladi.

Mashhur matematiklar - B.A.Rozenfeld va A.P.Yushkevichlar al-Koshiyning "Arifmetika kaliti" asariga shunday baho beradilar: "Arifmetika kaliti" hisoblash ishlarini olib boruvchilar, quruvchilar, yer o'lchovchilar, moliya mansabdorlari, iqtisodchilar, huquqshunoslar va boshqalarning talablariga moslashgan, o'z davrining elementar matematika ensiklopediyasidan iboratdir".

Al-Koshiy algebraik masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan sonlarning nisbati haqidagi bir qancha qoidalarni va sonlar ketma-ketligining yig'indisini topish usullarini ko'rsatadi. Birdan n gacha bo'lgan ketma-ket to'rtinchi darajadagi natural sonlarning yig'indisini hisoblash usuli

$$1^4 + 2^4 + 3^4 + \dots + n^4 = \frac{1}{30} (6n^5 + 15n^4 + 10n^3 - n) \quad \text{ni ixtiro}$$

qiladi.

U trigonometrik hisoblashlarni takomillashtiradi, yuqori darajali tenglamalarni taqribiy yechish yo'lini beradi. G'iyosiddin Jamshid ibn Maqsud al-Koshiy o'z zamonasidagi hamma olimlardan ancha ustun turadi. U π sonini verguldan keyin 16 xonasini aniq raqamlar bilan hisoblagan, binomni Nyutondan oldin, o'nli kasrni Stevindan oldin, to'rtinchi darajali tenglamalarni Ferraridan oldin, natural qatorning to'rtinchi darajali yig'indisini Fermadan oldin, taqribiy ildizlarni Ruffinidan oldin bilgan.

Al-Koshiy "Hisob ilmi kaliti" asarida o'nli kasrlarni ko'paytirishning «to'r usuli» dan foydalangan. Olimning bu asaridan olingan bitta misolni keltiramiz: «25,07 va 14,3 sonlarini ko'paytirish». Al-Koshiy ko'paytirishni to'r usulida quyidagicha bajaradi.

				2	5	0	7						
2	5	0	7									1	
				3	4								
8	0	0	8									5	3
								8	5	0	1		
6	5	0	1									358,501	

Olim yozadi: "Ko'paytuvchilarning maxrajidagi jami nollar uchta bo'lganligi uchun ko'paytmadagi o'ngdan uchta raqam sonning kasr qismini bildiradi qolganlari esa butun qismidan iborat:

$$25,07 \cdot 14,3 = 358,501 \gg.$$

Haqiqatda donishmandlarning ayniqsa ilm-fan haqidagi fikrlari madaniyat obidalarining va inson tafakkurining mag'zidir.

Shunday ekan, ulardan amalda foydalanish zamon talabi, hayot taqozasi va har bir tolibi ilmning ehtiyojidir.

ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ОКСАЛАТНОЙ НЕФРОПАТИИ У ДЕТЕЙ С ПАТОЛОГИЕЙ ПИЩЕВАРИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Давурова Лайло Шокир кизи

Ассистент кафедры клинической фармакологии

Самаркандский государственный медицинский университет

Самарканд. Узбекистан

Резюме. В комплексном лечении острых и хронических заболеваний почек у детей важную роль играет диетотерапия. К лечебному питанию предъявляются высокие требования, так как почки являются основным органом выведения продуктов обмена, поступающих с пищей и образующихся в результате распада тканей организма, а также органом, отвечающим за поддержание постоянства внутренней среды. При определенных условиях возникает необходимость коррекции в рационе таких пищевых веществ, как животный белок, глютен, оксалаты, ураты, фосфаты, продукты метаболизма которых выводятся через почки и влияют не только на патогенетические механизмы развития заболевания, но и участвуют в формировании неиммунных процессов прогрессирования заболевания до стадии почечной недостаточности.

Ключевые слова: оксалатная нефропатия, дети, патология, пищеварительная система

Введение. В последние годы отмечается рост метаболических заболеваний, в том числе среди детского населения. Среди них все большую распространенность приобретает обменная нефропатия. Метаболическая нефропатия является одной из серьезных проблем педиатрической практики. Сегодня, по статистике, врачи отмечают большой процент роста заболеваемости, связанной с серьезными нарушениями обмена веществ в почках. При этом

уровень метаболических нефропатий в целом составляет 26-54% [1,2,5]. Эту группу заболеваний объединяет то, что они сопровождаются болезнями обмена веществ. В моче появляется кристаллический осадок, который повреждает паренхиматозную структуру почек и других отделов мочевыделительной системы. Обычно моча представляет собой раствор солей, насыщенный различными компонентами. Когда в мочеполовой системе начинают образовываться кристаллы, этот баланс нарушается, граница между видами защитных и повреждающих факторов теряется. Кроме того, важную роль в развитии патологического процесса играют и защитные факторы – вещества, удерживающие соли в виде раствора. [7,10,11]. Частично они находятся в плазме крови и являются «исходным материалом» для первичной и конечной фильтрации мочи. Они выделяются эпителием почечных канальцев.

Количество коллоидных компонентов мочи зависит от биологически активных веществ: трипсина, катепсина, пепсина. Их функция тесно связана с действием кислой среды, тормозных и активирующих веществ. При недостаточности защитных факторов в организме преобладают предрасполагающие факторы, а преморбидный фон сопровождается инфекционными заболеваниями или травмами, в мочевыделительной системе начинают образовываться кристаллы или, в худшем случае, камни. [4,6,12].

Микрофлора кишечника человека является составной частью организма человека и выполняет множество жизненно важных функций. Общее число микроорганизмов, обитающих в разных частях макроорганизма, примерно в два раза превышает число его собственных клеток. Общая масса микроорганизмов в организме человека составляет около 3-4 кг. Наибольшее количество микроорганизмов находится в желудочно-кишечном тракте (75-78%), остальное - 9-12% - в мочеполовой системе и коже. [8,9]. Местами накопления кристаллов обычно являются собирательные трубочки, интерстициальное пространство и почечные канальцы. Образование кристаллов приводит к развитию сложного воспалительного

процесса иммунокомплексного характера. Следующий ее этап – вторичное повреждение клеток почек – нефронов.

Цель исследования: Изучить взаимосвязь развития оксалатной нефропатии у детей с патологией пищеварительной системы

Материалы и методы. Нами было проведено обследование 84 детей с оксалатной нефропатией в возрасте от 5 до 14 лет, проживающих в Самаркандской области. Всем детям были проведены общеклинические обследования, биохимические исследования крови и мочи. Для оценки состояния слизистой оболочки желудочно-кишечного тракта проводилась эзофагогастродуоденофиброскопия, больным выполнялись УЗИ паренхиматозных органов, исследование кала на дисбактериоз.

Результаты и обсуждение. На первых этапах работы нами проведён анализ анамнеза, клиничко-параклинических данных и структуры заболеваний органов пищеварения и мочевой системы у детей по данным обращаемости.

При анализе медико-биологического анамнеза выявлено, что в 48% случаев имела место патологическая беременность, у 52% обследуемых отмечено перинатальное поражение ЦНС. По данным генеалогического анамнеза, у обследуемых детей выявлена отягощенная наследственность по патологии мочевой системы (68%) и желудочно-кишечного тракта (32%). Искусственное вскармливание отмечалось у 38% детей, имеющих патологию мочевой системы и органов пищеварения. Семейный анамнез был отягощен по мочекаменной болезни у 22% детей, по желчнокаменной болезни — у 18%, по язвенной болезни – у 22%.

Изучение данных учетной формы №112 позволило установить, что в структуре патологии органов пищеварения у детей функциональные нарушения желудочно-кишечного тракта преобладают над органическими, особенно у детей младшего возраста.

Выявлены особенности структуры заболеваний желудочно-кишечного тракта в зависимости от формы патологии почек: у 91% детей с

дисметаболическими нефропатиями выявлена патология органов пищеварения из них: хронический гастрит – у 32%; дисфункция билиарного тракта – у 56 %; язвенная болезнь – у 3%, хронический энтероколит -9%.

Анализ клинической картины в группе детей с заболеваниями почек свидетельствуют о том, что при сопутствующей патологии пищеварительной системы у этих больных в клинике отмечался диспепсический синдром в виде тошноты; у 27 % больных наблюдался абдоминальный болевой синдром; у 17% клинические проявления отсутствовали.

Ведущими клиническими синдромами, выделенными нами после клинического обследования детей, явились: болевой абдоминальный синдром (82,3%), синдром диспепсических расстройств в 84,6% случаев и синдром астеновегетативных нарушений (64,0%). Ни один из клинических синдромов не встречался изолированно. Сочетание трех синдромов было выявлено у 61,8% детей, а наличие двух - у 38,4 % больных.

Обследование детей с оксалатной нефропатией на дисбиоз выявило, что у 64,3% обнаружены дисбиотические сдвиги различной выраженности: дисбиоз I–II степени – у 102 (85%), дисбиоз III степени – у 18 больных (15%). Следует отметить, что большинство 60% больных до обследования не обращали внимания на состояние функции кишечника. Однако при проведении целенаправленного опроса выявлены характерные клинические проявления дисбактериоза: метеоризм, дискомфорт или незначительные боли в животе, умеренные нарушения стула, преимущественно в виде диареи.

Угнетение роста факультативных анаэробов наблюдалось у всех больных с выявленным дисбиозом: бифидобактерии обнаруживались в шестом, а лактобактерии в пятом разведении (10^5 КОЕ/г). Общее количество кишечной палочки соответствовало норме лишь у 38 больных (31,6%), было умеренно повышенным (до $6,2 \times 10^8$ КОЕ/г) у 42 (35%), у остальных 40 больных сниженным (33,3%). Снижение уровня нормальной кишечной палочки, как правило, было умеренным – до $1,3–2,8 \times 10^8$ КОЕ/г, в отдельных случаях – до 10^7 КОЕ/г (11 больных). При

дисбиозе III степени наряду с количественными и качественными изменениями нормофлоры отмечался чрезмерный рост условно-патогенных микроорганизмов: чаще – гемолитических кишечных палочек, реже – грибов кандиды.

Заключение. У детей с оксалатной нефропатией преобладают такие нарушения пищеварительной системы, как хронический гастрит (32%), дисфункция билиарного тракта (56%), язвенная болезнь двенадцати-перстной кишки (3%), хронический энтероколит (9%).

Нарушение функции кишечника, в виде дисбиоза выявлено у 65,3% детей с оксалатной нефропатией. Наиболее часто диагностируется дисбиоз I–II степени (85%).

Ведущими клиническими синдромами являются: болевой абдоминальный синдром (84,3%), синдром диспепсических расстройств (85,6%) и синдром астеновегетативных нарушений (60,0%). Сочетание трех синдромов имело место у 61,7% детей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А.А. соавт., Санаторно-курортное лечение при заболеваниях почек. 2008 г.;
2. Игнатова М.С. Актуальные проблемы нефрологии детского возраста в начале XXI века. Педиатрия 2007; 6: 6–13. (Игнатова М.С. Актуальные проблемы детской нефрологии в начале XXI века. Педиатрия 2007: 6: 6–13. (InRuss.))
3. Kurbonov, O. N., Tilovov, L. I., & Ibragimova, M. F. (2024, January). OPTIMIZATION OF TREATMENT OF RESPIRATORY DISEASES IN OFTEN SICK CHILDREN. In *International journal of conference series on education and social sciences (Online)* (Vol. 4, No. 1).
4. Fedorovna, I. M., & Mamedovich, S. N. (2022). Improving Treatment in Children with Community-Acquired Pneumonia with Atypical Etiology. *Telematique*, 4644-4648.

5. Китаева Ю.Ю. Диссертация 2011 г. на тему «Эпидемиология и профилактика хронической болезни почек у детей и подростков». Научная библиотека диссертаций и авторефератов 2011)
6. Fedorovna, I. M., Kamiljonovna, K. S., & Alisherovna, R. N. (2022). Diagnostic and Therapeutic Methods of Atypical Pneumonia in Children. *Eurasian Research Bulletin*, 6, 14-17.
7. Mamedovich, S. N., & Fedorovna, I. M. (2022). Efficacy of vilprafen and resistol in community-acquired pneumonia with atypical etiology in children. *Thematics Journal of Applied Sciences*, 6(1).
8. Шавази, Н. М., Ибрагимова, М. Ф., & Пулатова, Н. Ю. (2022). ВЛИЯНИЕ КИШЕЧНОЙ МИКРОФЛОРЫ НА ТЕЧЕНИЕ И ИСХОД ПНЕВМОНИЙ С АТИПИЧНОЙ ЭТИОЛОГИЕЙ У ДЕТЕЙ. *ЖУРНАЛ ГЕПАТО-ГАСТРОЭНТЕРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, (SI-3).
9. Шавази, Н. М., & Ибрагимова, М. Ф. (2022). TEZ-TEZ KASAL BO‘LGAN BOLALARDA ICHAK MIKROFLORASI VA ATIPIK PNEVMONIYA O‘RTASIDAGI O‘ZARO BOG‘LIQLIK. *ЖУРНАЛ ГЕПАТО-ГАСТРОЭНТЕРОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ*, 3(1).
10. Худайбергенов Улугбек Атауллаевич. Ранняя диагностика и профилактика распространенных урологических заболеваний в условиях первичной медико-санитарной помощи. дисс.работы 2018.
11. Shavazi, N. M., Tursunkulova, D. A., Turaeva, N. O., & Ibragimova, M. F. (2023). INFLUENCE OF NEGATIVE PREMORBID AND ECOLOGICAL FACTORS ON THE COURSE OF OBSTRUCTIVE BRONCHITIS IN CHILDREN AGAINST THE BACKGROUND OF HYPOXIC-ISCHEMIC ENCEPHALOPATHY. *British Medical Journal*, 3(2).
12. Ис Мухаммадиев, РН Рахмонов, МФ Ибрагимова. [ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КЛАРИТРОМИЦИНА ПРИ ПНЕВМОНИИ С АТИПИЧНОЙ ЭТИОЛОГИЕЙ У ДЕТЕЙ](#)- GOLDEN BRAIN, 2024

THE INFLUENCE OF KAMOLIDDIN BEKHZOD'S CREATIVITY ON THE ART OF MINIATURES OF THE EASTERN

Ilkhomov Ikboljon Siddikovich

Tashkent State Technical University named after Islam Karimov,
Tashkent, Uzbekistan

In simple words: an artist is a person who, with the help of his color palette, is able to depict the world on a wonderful sheet of paper or fabric of different sizes. He is the creator of universal works that connect the history of his country, art and literature. The artist's mission is to introduce the whole world to inner kindness and take it into the distant future through the creation of great works about the cultural wealth of the people. When we pick up a picture drawn by an artist, we see that with the help of paints he tried to describe his inner world, his joys and his feelings. The art of oriental miniatures has acquired a special beauty in the design of book frames, in addition to the fact that it has always been distinguished by its richness of colors and style. It will not be an exaggeration to say that all things in life are valuable because of who discovered them and the history of their creation. In the works of historical miniatures created by the artist, it is clear that all the spiritual and cultural wealth of the people, along with their self-expression, is skillfully illustrated by their customs and traditions.

In the 15th century, the world of literature, art and culture flourished in Herat. Alisher Navoi has always enjoyed the protection and patronage of artists and writers. Kamoliddin Behzad founded the eastern art of miniatures with his works in the national spirit, and in his time under the great minister of Movarunnahr Azami Alisher Navoi, creating beautiful, inimitable works from each other, made a huge contribution to the enrichment of miniature art of the Timurid period. In the works of Kamoliddin Bekhzoda, through a certain story, he puts forward the ideas of respect for each other

in the talismans of culture and spirituality in the human world. In the works he created, he relied on certain laws; the drawing of the movements of ministers and people in it was reduced by the artist to extremely high skill, a wide world of vision, a sheet of paper and fabric only after the feelings of the heart had matured. Specialists called Kamoliddin Bekhzod “nigor rum Bekhzod” or “Bekhzod Academy”. According to information, the great Dutch artist Rembrandt Harmens van Rijn wrote in his diaries that “I learned to place people in the compositions of my paintings from oriental miniatures.” When describing the mental state of the images of his heroes, lovers, hospitality in Bazmu-Dzhamshid, emotions in them, warriors, ostriches, he tried to reveal gestures in movements as much as possible.

These views were reflected in the works of Kamoliddin Behzad. First of all, I want to put a magnifying glass to the portrait works that he painted and think with you. In the mid-15th century, various manifestations of the portrait genre took shape in Herat: painting a single person or group and working to combine portraits with landscapes. At the same time, comic works also appeared.

The paintings painted by Kamoliddin Bekhzod describe the movements of people similar to other artists, the flight of birds, the time of battles, in the garden, while hunting, and the conversational processes of wise men. Bekhzod was a presenter and master of the portrait genre. Portraits of such historical figures as Abdurakhman Jami, Alisher Navoi, Abdullah Khotifi, Sultan Hussein Boikaro, Sheibaniyan came to us thanks to Behzad. Behzad improved and developed the genre of portraiture. Despite the limitations of drawing people in their time, we see that their contemporaries painted portraits in different manifestations. Kamoliddin Bekhzod lived in Herat. From Bekhzod to us there are many works of art in bright genres. By the way, in the first years of the artist’s work, works on heroic themes were created that were more historical and relevant to his time (the construction of a mosque, the battle of camels, the reception ceremony in the palace of Amir Timur), and later more traditional, folk oral art and symbols about lyrical heroes began to be created. Kamoliddin Behzad, the common pride of the great peoples of the East, lived in Herat and Tabriz in the second

and first half of the 16th centuries and created a blessing in the idea. During his eighty-year long and meaningful life, Kamoliddin Behzad saw four khanates, ruled by Sultan Hussein Mirzo (1469-1505), Muhammad Shaibaniykhon (1451-1510), Shokh Ismoil Safaviy (1501-1524), Shokh Takhmosib Safaviy (1524-1576). In 1507-1510, Behzad was in the service of Muhammad Shaybani Khan, who occupied Herat. With respect and attention to the high culture of the Timurians, Shaybaniya, Kamoliddin admired the art of Behzad, almost not hindering his creativity, but, on the contrary, creating the conditions for it as much as possible. One of them is a portrait of Muhammad Sheybanikhan. (Herat. 1507.) Looking at the portrait, the image of Shaibanikhan is embodied before your eyes. We see him sitting with his legs together and drying his clothes, standing with both hands on his leg, with dignity and confidence, with a white turban on his head that suits him so well. This white-faced khan is incredibly skillfully drawn with his beard and bands. We see that Khan skillfully worked on the blue top and green wall in the background, depicting his seating carpet in red. When we look at this portrait, it seems to remind us that Shaibanikhan had a bloody path. In the overall compositional solution of Shaibanikhan's portrait, the black pillow on the back gives the portrait composition a holistic look. If Kamoliddin Bekhzod had not described the black pillow behind this back, the composition of the portrait would have been completely naked. Existing objects around Shaibanikhan are considered elements that serve to improve the images in the portrait of the khan. From the fact that in the background the words of the Arabic alphabet are arranged in a regular composition, we can see that he has even greater cognitive abilities than the art of calligraphy. The work describes the khan sitting in a thoughtful pose and staring at one point. In these glances at him we see that self-confidence and pride, the power of wisdom, are raging. If you look at Shaibanikhan's face in the photo, your eye will fall on the brown color that was applied without thinking. If we base this situation on the story of the people's writer of Uzbekistan Primkul Kadyrov in the novel "Starry Nights", then we will see that she was drawn by Shaybanikhan and was trying to correct the artist's drawing as she knew it.

Portraiture is considered the most difficult genre in history. We see that many artists around the world have tried their craft, created in this complex genre and brought it to a high level of art. The paintings of Kamoliddin Bekhzod took a place in our hearts with their closeness to realism. If the artist had not drawn the portrait of Sheybanikhan in time, we would have had no idea about this khan. We could not imagine the clothes and other items of that time. We see that the portrait of Shaibanikhan was finally executed with a high level of skill and has not lost its value to this day. In a fierce battle in a place near Marw in 1510 called Tohirobod, Muhammad Shaybani Khan was killed, his army was defeated, and Herat Shah Ismail came under the custody of the Safavids.

In 1512, Shokh Ismoil Safaviy took several talented artists and craftsmen with him to Tabriz in Herat. Ismoil Safaviy, who highly appreciated the art of Kamoliddin Behzad, will create all conditions for creativity in Tabriz. It is known that Behzad came to Tabriz with a group of talented students who also continue their creative work under the leadership of Behzad in Tabriz. Behzad gathered around himself talented artists, cashiers and other artisans, carefully supervised them and began to teach them the secrets of his magical art. In Tabriz, Sultan Mohammed, Mir Mansur, Mir Said raised dozens of talented artists such as Ali. The portrait of Sultan Hussein Mirzo by Kamoliddin Bekhzod is a work worthy of attention in all respects. The miniature by Kamoliddin Behzad "Feast in the palace of Sultan Hussein Mirzo" with the second image in content resembles the first, in which we also see that one of the banquets under Sultan Hussein Mirzo is depicted.

So sayings Zahriddin Muhammad Babur: "The artist Kamoliddin Behzad was famous among them. He mastered the subtle aspects of artistic skill, but does not describe faces without a beard well. This makes the faces of bearded people very finicky." Let's focus on the portrait of Hussein Mirzo (Herat, early 6th century) painted on the side of Kamoliddin Bekhzod. This portrait is valuable for its closeness to nature. The portrait is painted in small strokes and we see that Hussein Mirzoni is depicted with his figure with an open face, while his background is painted with light green

colors. Kamoliddin Behzad described him as having a conversation with an unknown person in front of him in a position where he raised his left hand, placing his right on top of his right. The relief inscriptions on the background of the portrait are also beautifully arranged - resurrected. Although the elegance and splendor of Hussein Mirzo's dress was not rich in flowers, the compositional solution was found incredibly beautiful. As we all know from history, the influence of Kamoliddin Bekhzod's works also inspired miniature artists from all the peoples of Central Asia, the countries of the Near and Middle East, Azerbaijan, Iran, and Indian peoples. During the Timurid period, the culture and art of miniatures were highly developed in Samarkand, Bukhara, Tashkent and these cities served as centers of development. We see that in ancient times, along with the fact that science and enlightenment were valued as a high value, book covers and pages with miniature ornaments were decorated based on the essence of the content. Kamoliddin Behzad as a painter, calligrapher of his time, passing through the painters, left a noticeable mark on the peoples of the West and East with his unique creativity and beautiful art, skill and achieved the greatness of miniature art. By decree of Sultan Hussein, Bekhzod was appointed head of the khan's library in 1487. In particular, he created beautiful miniatures in the works of Nizami Ganjaviy "Khamsa", Amir Khisraw Dehlaviy "Laili and Majnun" (1492). For example, the painting "Laili and Majnun at School", painted based on Nizami's "Khamsa", makes a great impression on the viewer with its perfection in all respects. The artist tried to capture the events of life by capturing his feelings on paper. Kamoliddin Behzad decorated the works of the great historian Sharafiddin Ali Yazdi such as Zafarnama with beautiful and unique miniature works. In the middle of the last century, interest in the art of oriental miniatures increased in the art history of Uzbekistan, and many articles, essays, and stories were written about the work of Kamoliddin Behzad. In general, a mature scientist in the field of fine arts and oriental miniatures of Uzbekistan, a full member of the Academy of Sciences of Uzbekistan, it would be worth remembering that Pugachenkova's contribution to Uzbek art, research work of the article are of great importance in showing the world the culture of our people.

In the second half of the 20th century, work on oriental miniatures (more precisely, the 1970s and 1980s) began to regain its ancient state, developing lacquered miniatures in Uzbekistan. Despite the fact that by the 1990s, miniature works of paper, leather, and fabric began to be processed in large quantities, whether large or small in size, the law is created in a state where the rules are not violated. The 15th century is considered the Golden Age of miniature art. One of the great art critics of Uzbekistan, with his modern works, adhering to the art of our past ancestors, the Uzbek folk artist Chingis Akhmarov created immortal works about the work of Kamoliddin Behzod. It is also worth remembering that the teacher created monumental paintings in Uzbekistan and other neighboring countries, while maintaining nationality in his work. In a miniature of the 15th century, the image of Kamoliddin Behzod was reflected as a genius. To perpetuate the name of Behzad, according to the decree of the first President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov (January 23, 1997), the State Prize of the Republic of Uzbekistan named after Kamoliddin Behzad was established. The National Institute of Art and Design in Tashkent was named after Kamoliddin Behzod. Several miniature copies of the works of Behzad, Alisher Navoi, Nizami Ganjavii, Amir Khisrav Dehlaviy, Farididdin Attor were brought and shown to our people. Copies close to the original were created, which today enrich the halls of the museum. From the side of the exhibition hall of artists of Uzbekistan, an exhibition hall of miniature artists named after Kamoliddin Behzad, named after the great painter of the East, opened. After the Republic of Uzbekistan gained independence, attention to the art of miniatures changed significantly. Kamoliddin Behzad is a great artist who not only left an indelible mark on the cultural history of the peoples of the East, but also enriched the treasury of world civilization with his amazing precious masterpieces, which occupied a significant place in the history of world civilization. In conclusion, we note that the works of Kamoliddin Behzad, the great artist of oriental miniatures, inspire artists all over the world. It is the duty of each of us to bring the works of a great artist to the next younger generation by studying and preserving them.

LITERATURES:

1. Suleymanova F. Miniature of the East. Our heritage. Moscow -1991.
2. Ismailova E. Bekhzod's creative style. Magazine "Art". Journal of the Academy of Arts of Uzbekistan. Tashkent. – 2000. - 5 pages.
3. Babur. Baburnama. Tashkent. – 1982.
4. Pugachenkova G. Portrait genre in Bekhzod and Middle Eastern miniature. Magazine "Art". Journal of the Academy of Arts of Uzbekistan. Tashkent- 2000. – 12 pages
5. Usmanov A. Madrasahimov A. Kamaliddin Bekhzad. Tashkent. – 2000.
6. Abdukhalilov F., Rtveladze E. Cultural heritage of Uzbekistan. Book-album. Tashkent - 2020.

BALETNING SHAKLLANISH TARIXI

Valijonova Sug‘diyona Nodirbek qizi

O‘zDSMIFMF “Xoreografiya
jamoalar rahbari” 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar

Ravshanjon Utaganov

“Teatr san’ati” kafedrası dotsenti

***Annotatsiya:** Ushbu maqola mazmunida balet, Jahon teatri, G‘arbiy Yevropa balet teatri, uning tarixi hamda shakllanishi haqida bilim va ko‘nikmalar keltirilgan. Rossiya baletining vujudga kelishi, Rossiya saroy raqslari va baletlariga ham alohida to‘xtalib, izohlar berib o‘tilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Balet, baletmeyst, yevropa, teatr, tomosha, knyazlar, bal, harakatlar, raqs, saroy, guruh, Rossiya baleti, Ivan Valberx.*

1673-yilning 8-fevralida Rossiyada birinchi balet spektakli bo‘lib o‘tdi. Romonovlar sulolasining keyingi taxt vorisi Aleksey Mixaylovich saroyida chet ellik Nikolay Lim tomonidan Kreml teatrida "Orfey va Evridika" balet xori sahnalashtiriladi. Bu balet ilk fransuzcha uslubda bo‘lib, uning dekoratsiyasi o‘z-o‘zidan harakatga yo‘naltirilgan piramidalar usulida bajariladi. Birinchi professional darajadagi balet spektakli ilk bor rus sahnasida taqdim etilgan. Ushbu balet asari Lim isimli inson tomonidan yaratilgan. Limning kim bo‘lgani, qayerda tug‘ilib, ijod qilgani ham aniqlanmagan. Lekin bizga shu ma‘lumki, uning balet san‘atida o‘rni beqiyosdir. U vujudga kelgan balet truppalari rahbari, baletmeysteri, o‘qituvchisi va albatta ilk raqqosi hisoblangan. Limning qo‘l ostiga o‘ndan ziyod o‘quvchilar topshirilgan edi. Bir necha yil o‘tmay ularning soni tobora ortib bordi. Keyinchalik Pyotr I ning

farmoniga binoan, raqslar saroyning ajralmas urf-odatiga aylandi. 1730-yilda qirolicha Anna Ivanova saroyida opera va balet spektakllari qo'yila boshlandi. Bu operada raqs sahnalarini Lande, Ranaldi kabi baletmeysterlar sahnalashtirishdi. Saroy yoshlari raqs darslarini o'zlashtirishi majburiyatga aylantirildi. Yozgi teatrning ochilishi bilan Fligeldakadeti balet raqslarida ishtrok eta boshladilar. Yangi raqs maktabi ochilishi - bu maktabda qiz va yigitlar oddiy oiladan kelib chiqqaniga qaramay, xoreografiya san'atini o'rganishlari haqida fikr yuritdi va ularga yaqindan yordam berib, o'zining bilim va ko'nikmalarini berib bormoqchi bo'ldi va shundan so'ng 1738-yilda Rossiyada takliflarga binoan, birinchi balet maktabi ochiladi.

Saroyliklardan o'n ikkita yigit va qizlar tanlab olinib, Landening qo'liga topshiriladi. Har kungi bo'lgan mehnat o'z mevasini ko'rsatdi. Xalq ommasiga qo'yilgan raqsdan hamma hayratda qoladi va ular sharaflilarga sazovor bo'ladilar. 1743-yilda rus sahnasida bir necha solistlar, kordabalet artistlari yetishib chiqib, katta yutuqlarga erishdi. Tarixda bir necha buyuk nomga sazovor bo'lganlarigina muxrlanib qoldi. Bulardan Avdotya Timofey, Yelizavetta Zorina, Andrey Nesterov, Afonasiy Toporkov va boshqalardir. 1820-yilning boshlarida fransuz baletmeysteri Charl Lui Didlo tufayli rus baletida milliy ko'rinishlar rivojlana boshladi. Didlo kordobalet ijrosini qo'llab quvvatlaydi va kuchaytiradi.

Raqs pantomimaga birlashib, ayollar raqsi ajralib chiqadi. Rus balet teatri XVII asrning 2-yarmida vujudga keladi, albatta xalq teatrlarida ham mavjud bo'lgan Professional teatrga qiziqish tuyg'usi Rossiya bilan bo'lib o'tgan aloqalardan so'ng kuchayadi. Balet shu bilan insonlarni jalb qildi, u o'zida musiqa pantomima va raqsni jamlagan edi. Spektakllar ortidan bir qancha spektakllar namoyish etila boshladi.

1773-yilda Moskvaning tarbiyalanuvchilar uyida balet yo'nalishi ochiladi. Bu Moskva xoreografiya oliy maktabining ochilishiga katta turtki bo'ldi desak yanglishmagan bo'lamiz. XVIII asrning oxirlariga kelib ko'pgina foydali va faol truppalar rivojlanib boradi. Bunga Kuskovo Ostankinanini misol qilib keltirsak bo'ladi. Shu vaqtga qadar Peterburg va Moskva o'z teatrlariga ham ega bo'lgan edi. Bu teatrlarda juda iqtidorli chet el kompozitorlari va baletmeysterlar ish olib borardi. Rus

ijrochilari raqslarni o'zligini yo'qotmagan holda ijro etib kelganlar: T.S.Bublikov, G.I.Raykovlar shular jumlasidandir. 1760-yillardan boshlab balet hamma san'at turlari kabi erkin rivojlana boshladi. 1759-1764 yillarda Peterburgda baletmesterlik faoliyatini F.Xilferding olib borib, ko'pgina baletlar yaratadi. ("Vozvrasheniye vesni", "Pobeda Flori"-1760). 1766-86 yillarda G.Andjolini bilan birgalikda u A.P.Sumarokovning "Ostavlennaya Didona" tragediyasiga shu nomli baletni sahnalashtiradi. Ularning bu sahnalashtiruvlari rus sahnasining birinchi ko'rinishlaridan biri bo'ladi. 1780-yilning oxirlariga kelib, baletga bo'lgan ishtiyoq odamlar orasida kamayadi va komik baletlar rivojlanib, kuchayib ularga talab hamda e'tbor kuchayadi. Ushbu baletlarda xristianliklar hayoti aks etiladi. XVIII-XIX asrlarda boshqa ko'plab davlatlarda ham san'at gullab yashnay boshlaydi. Ko'pgina kompozitorlar vujudga keladi. A.N.Titov, S.I.Davidovlar va chet el kompozitorlaridan K.A.Kavas. F.E.Shols. 1800-1820-yillarga kelib, Peterburgda SH.L.Didlo baletmeysterlik faoliyatini olib boradi. Bu vaqtlarda rus teatrlari ko'pgina chet el truppalari bilan bahslashgan holda ulardan anchagacha o'tib ham ketgan edi. Didlo mifologik syujetli sahnalar qo'yishga erishdi. "Zefir va Flora" (1808), "Amur va Psixeya" (1809), "Atsis va Galateya" (1816) va boshqalar shu balet syujetlari qatoridandir. U dramaturgiyani, musiqani va xoreografik raqslarni balet spektaklda Komasov bilan hamkorlikda cho'qqiga ko'tardi. Didloning fojiali qahramonliklar haqidagi baletlaridan "Vingerskaya xijena", "Znamenitiye izgnanniki" (1817) Raul de Kreki "Vozvrasheniye iz krestovix paxodov" (1819) ham shular qatoridadir. Didloning asosan komik talqindagi baletlari ko'proq bo'lib, ulardan 1821-yilda sahnalashtirilgan "Molodaya molochinitsa Vanissetiva luka", "Vozvrasheniye iz Indii", "Derevyannaya noga" baletlari mashhur hisoblangan, Didlo balet spektakllarida o'z o'rniga ega bo'lgan va jahon tan olgan balerinalardan Danilova, Istomina, Teleshova, Novitskaya, Ogyustlarni sanab o'tish joiz hisoblanadi. 1806-yilda Moskva shahrida ikkilamchi baletmeysterlar kamayib boradi. Moskvadan fransuz baletmeysterlari quvg'in qilina boshlanadi va bundan so'ng maktab va truppalarga egalik qiladigan inson bu baletmeyster - Glushovskiy bo'ladi. U Pushkinni asarlaridan ("Ruslan va Lyudmila",

"Razverjeniye Cheruamora" (1821) va Jukovskiyning "Tri poyasa", "Russkaya Sindrilliona" (1826) kabi baletlarni yaratadi. Baletmeyster o'zini nafaqat tanqidchi va tarixchi sifatida ko'rsatdi, balki romantizm yo'nalishida repertuarlar yozib ijro etilishi uchun zamin yaratadi va truppalarni shunga tayyorladi. 1825-yilda Moskvada "Bolshoy teatr" ochiladi va balet truppalarni go'zal, ajoyib tarzda har tomonlama ta'minlangan sahnalarda ijro eta boshlaydilar. Bilim yurtining bitiruvchilari ketma-ket balet truppalari raqslar, musiqachilar, dekoratsiyachilar, o'rinlarini bosa boshlaydi. Dekobristlar urushidan so'ng spektakllarda muhim mavzular va kuchli hissiyotli g'oyalar yo'qolib boradi. Bundan so'ng yangi ko'rinish paydo bo'ldi. Fransuz baletmeysterlari A.Blansh va I.Fitus rus balet musiqasini rivojlantirishga katta hissa qo'shadilar. Yana M.I.Glinkaning operaviy sahnasi muhim rol o'ynaydi. 1830-1840-yillarda esa baletning romantizm syujeti rivojlandi. Baletda ikki xil ko'rinishdagi romantik san'at rivojlana boshlaydi. Bulardan orzu va real hayotdagi maqsadlar bir-birini to'ldirib boradi. Bu syujetda fantastika asosiy va muhim o'rinda turadi va shakillantirilib ommaga e'trof etila boshlaydi. Rossiya imperiyasining imperator baleti 1740- yillarda tashkil etilgan va taxminan 1850-yildan keyin gullab-yashnagan. 1907 - yilda rus baleti o'z navbatida Fransiyaga ko'chib o'tdi, u yerda Sergey Diagilevning rus baletlari va uning vorislari alohida ta'sir ko'rsatdi. Tez orada balet dunyo bo'ylab tarqaldi.

Rus baletini dunyoga tanitishda va uning rivojlanishga ulkan hissa qo'shgan – birinchi rus baletmeysteri Ivan Ivanovich Valberxdir. U 1795-yilda "Schastlivoye raskayaniye" baletini sahnalashtirgan va tomoshabinlar e'tiboriga havola etgan. Ivan Ivanovich Valberx o'z ijod yo'li davomida 40 ga yaqin baletlar sahnalashtirgan: A.N.Titov musiqasiga "Blanka ili Brak iz otmsheeniya"(1803), V.Martini-Soler musiqasiga "Graf Kastelli, ili Prestupniy brat"(1804, Peterburg; 1808, Moskva), Y.Vaygl musiqasiga "Klara, ili Obrasheniye k dobrodeteli"(1806, Peterburg; 1815, Moskva), Kavos musiqasiga "Raul-Sinyayaboroda, ili Opastnost lyubopitstva"(1807,Peterburg; 1808, Moskva), Shteybelt musiqasiga "Sandrilyona"(1815), Glyuk musiqasiga "Orfey va Evridika", (1808)da, Antonolin

musiqasiga “Amazonka”(1815) kabilar. Shu bilan birga 10 ga yaqin eski baletlarni ham yangidan ishlagan. Ayniqsa, uning 1799-yilda Titov musiqasiga sahnalashtirgan “Noviy Verter” nomli baleti juda mashhur. Shuningdek, Ivan Valberx Shekspirning “Rameo va Djullyetta”si asosida (1809) “Rameo va Yuliya” baletini birinchi bo‘lib yaratgan.

Rus baleti o‘zining jozibasi, takrorlanmas harakatlari, qolaversa, o‘z musiqiy uslubi bilan boshqa xalq baletlaridan ajralib turadi. Balet syujeti Rus xalqining tarixiga shu ma’lumotlar qatorida kirib kelgan bo‘lib, ushbu xalqning tarixiga alohida ko‘rk bag‘ishlab turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avdeyeva L. Tansevalnoye iskusstvo Uzbekistana. T., 1963.
2. M.D. Halilova “O‘bek milliy baletida Sharq ayoli” magistrlik dissertatsiyasi 2019-yil
3. Balet ensklopediyasi.
4. M.Muxamedova, “Jahon va O‘zbek xoreografiya san’ati tarixi” o‘quv qo‘llanma, - T.; “Fan ziyosi” nashriyoti, 2021. 196-bet.

UDC 619:616.9.036.2:577.4:591.5

**STUDY OF THE BIOLOGICAL PROPERTIES OF RABIES BY THE
METHOD OF DIAGNOSIS OF THE "GOLD STANDARD"**

Mamatova Muborak Nurpulatovna

Doctor of Biological Sciences, Action Professor,
Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

***Abstract.** Rabies is an infectious disease of humans and animals caused by members of the family Rhabdoviridae of the genus Lyssavirus and leads to death in 100% of cases [2, 3].*

Rabies, which causes the greatest economic damage worldwide, occupies an extremely important place in the infectious pathology of humans and animals. But despite the successes of modern science, a huge area of the globe is not free from the rabies virus [13, 14, 15]. The world range of rabies does not yet tend to decrease due to natural focal disease. In the spread of rabies among people, stray dogs are of great importance, and among farm and domestic animals, wild carnivores play a major role [7, 9, 11].

***Keywords:** rabies, pathogenesis, infected, inoculation, intracerebral, intraplantar.*

Relevance of the topic. Natural foci of rabies have also become more active in our Republic. In order to clarify the nature of natural epizootics and to successfully solve the problem of rabies disease, as well as to develop means of preventing and combating rabies, not only the study of the ecology of the host but also data on the study of the biological characteristics of the rabies virus isolated in a certain geographical zone are of great importance. Due to the decisive importance of the antigenic and pathogenic properties of the virus, we were tasked with studying isolates isolated from various geographical zones of Uzbekistan [1, 4, 8, 10].

And also, when carrying out anti-epizootic measures, as well as prescribing a course of anti-rabies vaccinations to victims of animal bites, timely and accurate diagnosis is of great importance. The need for constant monitoring of the state of natural foci of rabies and the expansion of work in recent years on oral vaccination of wild carnivores require the improvement of express methods for isolating and indicating the virus. The investigation of hydrophobia of animals in different areas of the republic which investigated at Uzbekistan scientific investigation of Veterinary Institute. The results of this during the last years shows that spreading of this disease among agricultural animals and also plays a great role of wild raft toxic animals as foxes, jackals and wolfs, and also in other wild types animals. For the sake of that hydrophobia of domestic animals are often infected in country-side, especially during pasturable period.

The speed of spreading virus of hydrophobia into central nervous system from the bits determines pathogenesis of disease and affectivity of treating and prophylaxis. Last times in literatures we came across different opinions about the question [1, 10].

We studied the time of penetration of virus of hydrophobia into central nervous system on the base of location of tamp on the body of different types animals.

Materials and methods. In the course of the work, comparative tests of the "gold standard" in the diagnosis of rabies were carried out - a method of biological testing on white mice, followed by a study of IPA and ELISA.

Legislative acts regulate different methods of laboratory diagnosis of rabies: the method of fluorescent antibodies (IPA), the method of isolation of the rabies virus in the culture of cells of the mouse neuroblastoma CCL-131 (or neuromas of the Gasser node of the rat - NGUK-1), a biological test on white mice, the method of enzyme immunoassay (ELISA), the reaction of diffusion precipitation (RDP). The effectiveness of anti-epizootic measures and the success of emergency vaccine prophylaxis largely depends on the timely and accurate identification of the causative agent of the disease [6], therefore, in some cases, it is critically important to be able to

identify the rabies virus in the test material as soon as possible. At the moment, the "gold standard" in the diagnosis of rabies infection is the method of setting a biological test on white mice with the subsequent study of the IPA [12], although this approach is not without significant drawbacks - the duration of the analysis is up to 30 days (a negative diagnosis can be given only after 30 days of observation, provided); To study the results of the IPA, high qualification of a specialist is necessary; to conduct a study, it is necessary to have a vivarium.

Improvement of laboratory diagnostics of anti-rabid infection in the territory of Uzbekistan despite the rapid development of molecular genetic methods for diagnosing infectious diseases, at the time of the beginning of the work presented in the territory of the republic there were no standardized sets of reagents that allow identifying rabies by setting UP RT-PCR in real-time [4, 5].

Results. An analytical review of modern methods of laboratory diagnosis of rabies, as well as the results of its own research, indicate the high sensitivity and specificity of such express methods for identifying the causative agent of rabies, as a method for detecting the rabies virus antigen by labeled Fluorescein isothiocyanate anti-rabies antibodies, with the formation of characteristic luminous complexes-inclusions detected in the field of view of a luminescent microscope, which will provide early diagnosing rabies and in turn reducing people's risk of disease.

In the last 10 years, 1787 samples of material from animals suspected of rabies have been examined using complex diagnostics, i.e. luminescence microscopy methods, as well as bioassay on mice. At the same time, the rabies virus was detected in 157 samples. Of the total number, 10 isolates of the street rabies virus from different species of animals living in various natural and climatic zones of Uzbekistan were selected for further study.

Table 1

The results of the isolation of the rabies virus from wild carnivores and rodents settled in different natural zones of Uzbekistan.

No	Animals	Natural-landscaped areas in thickets				Total	
		Foothill	Steppe	Forests with reeds	Irrigation zones	Samples examined	Virus isolated
1	Fox	9	7	6	1	75	23
2	Jackal	-	-	5	-	25	5
3	Wolf	2	1	1		9	4
4	Korsak	1	1	2	1	20	5
5	Muskrat	-	-	1	-	20	1
6	Yellow ground squirrel	2	7	-	-	174	9
7	Red eastern gerbil	-	1	-	-	75	1
8	Grebenchuk gerbil	-	1	-	-	75	1
9	Gray rat	3	15	11	-	75	29
10	Field mouse	2	1	-	-	75	3
11	Home mouse	7	-	1	-	100	8
12	Bat	6	3	1	-	20	10
TOTAL:		31	24	14	2	943	62

From the data presented in the table, it can be seen that in different natural zones of Uzbekistan, the rabies virus circulates among wild animals - often in foxes and gray rats. In recent years, it has been established that wild animals are the main carriers of the virus, thereby creating natural foci of rabies, i.e. especially dangerous areas for rabies. Isolation of the rabies virus from rodents, in particular, from gray rats living in livestock buildings, and yards, indicate that they are the main potential source of this infection.

According to morphological, antigenic, and other indicators, the identified isolates of the virus are assigned to the family of rhabdoviruses, the genus of lyssavirus, and the species – of rabies virus.

When determining the titer of the studying viruses on white mice and its calculation according to the Reed and Mench method, high titers of 6.2-7.7 logs of LD₅₀/0.03 ml were detected in isolates isolated from foxes, gray rats brought from farms of persons of dangerous (stationary disadvantaged) rabies zones.

The experiments studied the sensitivity of white mice weighing 10- infected with a street virus. A total of 10 isolates of the street virus were selected for the study 12 g.

The work used a 10% suspension of infected mouse brains, cooked in a sterile physiological solution. Experimental mice were injected with suspension into the brain at a dose of 0.03 ml intramuscularly and subcutaneously - 0.1 ml each.

Strain LM-5301 is isolated from the brain of a stray dog (three passages on mice); strain C-5302 is isolated from the brain of a clinically healthy dog (four passages on mice); strain L-5271 is isolated from the brain of a fox (two passages on mice); strain L-5295 isolated from the brain of a fox (two passages on mice); strain L-5375 isolated from the brain of a fox (three passages on mice); strain SH-5297 isolated from the brain of a jackal (three passages on mice); strain SH-5299 isolated from the brain of a jackal (two passages on mice); strain SK-5210 isolated from the brain of a gray rat (three passages on mice); strain SK-5231 was isolated from the brain of a gray rat (three passages on mice).

Studies to identify the sensitivity of white mice to infection with the street rabies virus by various methods are presented in Table 2.

From the data given in the table, it can be seen that when infected with the rabies virus, the duration of the incubation period of the disease in mice and the infectious titer of the virus depend on the method of inoculation.

In this experiment, white mice were relatively highly sensitive when they were infected intracerebrally.

The results of the studies conducted on mice made it possible to divide the studied isolates mainly into two groups:

(a) isolates isolated in particularly rabies-prone farms with short incubation periods (5-10 days) and a high infectious titer (6.2-7.7 log LD₅₀/0.03 ml);

b) isolates isolated in rabies-hazardous farms with long incubation periods (11-20 days) and a low infectious titer (4.0-4.1 log LD₅₀/0.03 ml);

c) isolates isolated in less rabies-prone farms with long incubation periods (17-25 days) and low infectious titer (4.0-4.1 log LD₅₀/0.03 ml).

Table 2

Sensitivity of white mice to infection with the street rabies virus by various methods

Isolates virus	Incubation period(days)			Duration of illness			Virus titer log LD ₅₀ /0.03 ml		
	To the brain	Into a muscle	Subcutaneous	To the brain	Into a muscle	Subcutaneous	To the brain	Into a muscle	Subcutaneous
Isolates isolated in farms especially dangerous for rabies									
C-5301	8-9	12-13	14-16	1-2	1-2	1-2	6,2	4,5	3,0
C-5302	6-7	9-11	12-13	1-2	1-2	1-2	7,5	5,5	3,5
L-5295	5-6	8-9	10-11	1-2	1-2	1-2	7,7	6,0	4,0
CK-5210	8-10	13-14	21-25	1-3	2-3	2-3	6,5	3,5	3,0
Isolates from rabies hazardous farms									
C-5302	18-20	21-24	25-26	1-2	1-2	1-2	4,3	2,3	1,2
S-5297	11-13	15-17	16-20	1-2	1-2	1-2	5,3	3,0	2,0
S-5299	12-14	16-18	17-23	1-2	1-3	2-3	4,2	3,0	1,2
Isolates isolated from farms less susceptible to rabies									
C-5702	22-25	28-30	0	1-2	1-2	0	4,0	2,0	0
L-5375	20-22	24-25	0	1-2	1-2	0	4,1	2,1	0
CK-5231	17-18	21-24	0	1-2	2-3	0	4,0	2,0	0

Based on the studies, it can be said that isolates isolated from carnivores and rodents living in natural foci of rabies, i.e., isolated from especially dangerous rabies farms, are relatively highly pathogenic for guinea pigs and white mice with different methods of infection.

Of the 10 field isolates of the rabies virus isolated from dogs, foxes, and gray rats studied, 4 isolates showed great pathogenicity to white mice and 3 isolates to guinea pigs.

Thus, a comparative study of the pathogenic activity of the street rabies virus for guinea pigs and white mice isolated from wild animals made it possible to divide the studied isolates into three groups of rabies virus strains:

1. high-level isolates isolated on the territory of especially dangerous rabies farms.
2. active isolates isolated in the territory of rabies-prone farms.
3. weakly active isolates isolated in the territory of less dangerous rabies farms.

The scientific work carried out showed that foxes are currently the main natural focal sources of infection, and gray rats are carriers of the rabies virus. The intensity and seasonality of the epizootic process among farm and domestic animals is primarily related to the ecology of wild carnivores. A number of issues related to this disease have not yet been sufficiently deciphered, and of particular importance among them is the improvement of preventive measures due to the spread of rabies among wild carnivores.

We had six series of experiments on 36 foxes, 36 dogs, 36 jackals, 60 white mice, 36 rabbits, 48 domestic mice and 48 grey rats.

For infecting all experienced animals was used epizootic stamp (S-33) on rabbits of street virus of hydrophobia, singled out from sick with hydrophobia jackals with titre 6,0-6,6 LD_{50/0,03} ml.

According the diagram of experiment we have done preparations from tissue of fox, we came from central nervous system of dead experienced animals. Besides those,

we bio tested 6 white mice, infecting their brains with 0,03 ml of 10% virus containing suspension, prepared from tissues of mice of brain. On the results of that we noticed the virus with which infected the hip of the dogs can be discovered in 24 h, on the fox – in 24-48 h, on jackals – 48 h, and then the virus may be discovered in brains in seven, eight, nine days.

On the second type of experience on 16 foxes, dogs and jackals which was led 10% virus containing suspension of rabbit brain with the size of 3 ml physiological solution which was led into two points of chewing tissue in one time. Experience on the base of described method as it is given on page 2 on the results of investigation was fixed that the virus on the dogs was determined it was revealed 12 days after infection, in brain – after 6 days. But we couldn't find out infected tissue after 24 h. and on the foxes virus was discovered till 24 h., in brain – till 7 days. After infecting jackals with virus of hydrophobia was discovered till 24 h., in brain – till 8 days.

During the third experience we used 30 white mice and 18 rabbits. We infected those animals with 10% virus containing suspension of rabbit brains on physiological solution, under the skin of tip of the nose in the size: 0,03 ml on white mice, 0,2 ml on rabbits and investigated the presence of virus hydrophobia on the base of described methods. On the results of investigation we singled out that infected virus was kept till 12 h, in brain – till two days in white mice. But in rabbits virus of hydrophobia was discovered in 12 h, in brain – till 3 days. In 24 hours and more time it was not available to reveal virus in infected place of rabbits.

As it is seen on the results of the experiment virus on domestic mice was kept in active state till 12 hours after infected, in brain can be revealed for 3 days. In 24 hours and more period of time virus in infected muscle was not revealed. And on grey rats can be discovered after 12 hours, in brain can be revealed of the 5th day.

The sixth series of experiences of 30 domestic mice and 30 grey rats which were infected with 10% virus containing suspension of rabbit brain with physiological solution in muscles of thigh was infected with 0,1 ml and 0,5 ml and 3 of animals of every type were dead after infecting in 12, 24, 48, 72, 96, 120, 144, 168, 192 and 216

hours which were investigated on the base of the method in the presence of hydrophobia virus. On the results of this we singled out that after infecting with virus in domestic mice we discovered in 24 hours, in brain – on the 5th day. In the latest period of time it is not available to reveal virus in infected muscles.

On the sample of hydrophobia virus of grey rats can be discovered in 12 and 24 hours after infecting, in brain – in 5-6 days. Investigation of virus in infected muscles is not discovered in other periods of time.

So, the experiment on white and domestic mice, grey rat, rabbits, foxes, jackals and dogs were shown in different periods of time the revealed hydrophobia virus in brain from infected animals, on the dependence from the place of its inoculation. At any case in 12-48 hours virus was not available to single out of the infected place by different methods. In brain hydrophobia virus was singled out in different periods of time i.e. from 3 till 10 days. The results of investigation which we got have definite clearness pathogenesis of illness in different animals on the dependence of used methods.

The hydrophobia virus of three types were investigated on 15 karakul sheep of both sex, the age of 1,5-2 years, dividing into 3 group, each group consisted of 5 sheep. Sheep were bound in normal place for hydrophobia; blood serum wasn't antibodies to the virus of hydrophobia.

After 30days of quarantine sheep was infected 10% in brain containing virus of hydrophobia in different isolation as S-185, L-125 and S-191, on the level of 2-3 passage.

Virus containing suspension were passed into chewing muscles of three group sheep in the size of 2,0 ml, by 1,0 ml on each side. Infecting titre of experimented insulations became equal from 6,5 till 7,5 lg LD_{50/0,03} ml in infected white mice in the size of 6-7 gr. We examined infected animals during 3 months. Results of investigation is given in the table 3.

Table 3.

Pathogenesis of street virus of hydrophobia of karakul sheep

Insulator virus hydrophobia	Titre virus	Infected animals	Palo of animals	Number of animals	Continuation (days)		Form of disease	Death after infection
					Period of incubation	Clinic exertion		
S-185	7,2	5	5	1	9	2	Paralysis	11
				2	12	2	Paralysis	14
				3	14	3	Paralysis	17
				4	12	2	Paralysis	14
				5	12	2	Paralysis	14
L-125	7,5	5	5	6	8	3	Paralysis	11
				7	12	2	Paralysis	14
				8	13	2	Paralysis	15
				9	10	3	Paralysis	13
				10	9	2	Paralysis	11
S-191	6,5	5	5	11	0	0	-	0
				12	27	3	Paralysis	30
				13	39	2	Paralysis	31
				14	0	0	-	0
				15	10	4	Paralysis	44

It is seen from the diagram, that the incubated period of sheep, infected S-185 were from till 14 days (average 11,8), in the second group of sheep, infected insulation L-125 during 8-13 days (average 10,4 days) and in the third group of sheep, infected insulation S-191 27-40 days (average 35,3 days). On the results of this ten sheep

infected insulation S-185 and L-125 were dead, five sheep of infected insulation S-191 three sheep were dead, which were ill after long incubated period, continuing 10-39 days, two sheep of this group were stable to infection.

Experimental infected sheep with hydrophobia virus and their illness was in paralytic form, it was clinically appeared during 2-4 days. The main symptoms were expressed in apathy, tremor, salivation and paralysis.

The results of infected sheep with hydrophobia virus allow us to notice that two insulation (S-185, L-125), which were singled out in stationery bad zone, were seemed high pathogenesis for sheep, and insulation S-191, singling out in stationary conditionally good zone – less pathogen. These data allow us to conclude, that in the territory Of Uzbekistan circulate stamps of street virus of hydrophobia, having different degrees of pathogenesis in infecting different types of animals.

While investigating the accumulation of virus in brain of infected sheep with insulation S-185, pointed out titre 5,6-6,1 lg LD_{50/0,03} ml and with insulation L-125, the titre was 5,3-6,0 lg LD_{50/0,03} ml and with stamps of hydrophobia virus S-191 the titre was fluctuated 2,5-3,9 LD_{50/0,03} ml.

On the 90th day after infecting 2 not diseased sheep killed and were examined with virological investigation. Hydrophobia virus in brain of those sheep by means of bio testing method and MFA was not discovered.

For investigation of pathogenesis of stamps of street virus of hydrophobia of donkeys were experimented on 24 donkeys with age of 1,5-2 years old. The donkeys were bound from stationery good into having hydrophobia zone, before infecting they were in quarantine for 45 days. In blood serum slavish imitation of antibody was absent. For infecting donkeys we used 10% tissue brain of white mice, infected by insulation of hydrophobia virus – S-185, L-122, S-191, L-125.

Experimented donkeys virus containing suspension, in one group we operated into chewing muscle and in others (12 donkeys) – under the skin of neck is each side in the size of 2,5 ml which consisted of 5,0 ml. The infected donkeys were controlled during three months. The results of infecting are given in table 4.

It is seen on the diagram 2 that the donkeys, infected inner muscle insulation of hydrophobia virus S-185 and L-125 were ill and dead. Incubated period of illness was 12-19 days (average – 15,5 days). The donkeys after infecting under the skin with those stamps they were ill and dead. In this case incubated period in both cases consisted of 18-25 days (average – 21,2). Clinical features of infected donkeys were observed during 2-3 days.

Table 4.

**Pathogenesis of stamps of street virus of hydrophobia of donkeys
in different ways of infecting**

Insulator virus hydrophobia	Titre of virus 1 g LD _{50/0,03} ml	Infection of inner muscle		Infection of under skin	
		Infected and Palo of animals	Incubated period (days)	Infected and Palo of animals	Incubated period (days)
S-185	7,0	3/3	12-17	3/3	18-23
L-125	7,3	3/3	14-19	3/3	19-35
S-191	6,5	3/2	29-39	3/1	41
L-122	5,5	3/1	45	3/0	0

Three donkeys were infected inner muscle insulation S-191, from which two were dead. Incubated period lasted 29-39 days (average 34 days). In infecting under the skin with the same stamps one of three was ill, incubated period lasted 41 days. Illness lasted for 2-4 days. From three donkeys which were infected inner muscle stamps L-122, only one was dead. Incubated period was 45 days. Illness lasted for 5 days. To stamps L-122, donkeys which were infected under the skin seemed stable and during 90 days control animals were not ill.

Accumulation of virus in brain of donkeys, infected inner muscle insulation S-185 and L-125 was high and its titre was 5,0-5,5 lg LD_{50/0,03} ml, and in brain of donkeys infected with these insulation under the skin, titre of virus was 3,0-4,1 lg LD_{50/0,03} ml.

Titre of virus in brain of donkeys, infected with inner muscle insulation S-191, was 2,1-3,0 lg LD_{50/0,03} ml, in infecting with these insulation titre of virus was 0,03 ml, 1,5 lg LD_{50/0,03} ml and after infecting inner muscle with insulation L-122 titre of virus was equal to 2,0 lg LD_{50/0,03} ml.

On the 90th day after infecting 8 donkeys which were not ill they were killed and had to test to virological investigation of brain with the methods of using bio testing on young muscles and MFA. We were not able to distinguish virus from brain of those animals.

Conclusion. So, the investigated 12 insulation of hydrophobia virus, we singled out in the territory of Uzbekistan from fox, jackal, wolf, red gopher, domestic and field mice and bat turned out to be pathogenic for white mice and white rats at infecting in brain, intraplacentally and hypodermically. The investigated 23 insulation of hydrophobia virus there were also singled out from fox, jackal, wolf, domestic and field mice, grey rat, dog and cattle and they turned out to be pathogenic for rabbits at using it hypodermically, into muscle and abdominal cavity. There were studied 4 types of street viruses at experimental infecting dog, sheep and donkey inner muscularly. 2 insulation of hydrophobia virus, singled out from dog and fox turned out to be highly virulent. One of the insulations singled out from foxes, was virulent and weakly virulent, and hypodermically infecting donkeys it turned out to be virulent. Red gophers and eagles didn't react on infecting, but they were bearers of the virus for a long time.

Mentioned above wild and domestic animals, according to the results of investigation, are potential sources of hydrophobia virus in the territory of Uzbekistan.

In conclusion above pointed investigation and experiments are given table 5.

Table 5.

Comparative investigation of sensibleness and specification of different methods of laboratory diagnostics of hydrophobia

Types of investigated animals	All investigated materials	Positive results									
		MFA		Bio test		MFA + bio test		RDP		Light microscope	
		Revealed	%	Revealed	%	Revealed	%	Revealed	%	Revealed	%
1.Devision of hydrophobia: Cattle	31	23	74,0	23	74,0	23	74,0	14	47,5	11	36,0
Small cattle	20	8	40,0	8	40,0	8	40,0	5	25,0	4	20,0
Dogs	67	51	76,1	51	76,1	51	76,1	33	49,2	27	40,0
Cats	13	5	38,4	5	38,4	5	38,4	2	15,3	2	15,3
Horses	9	6	68,6	6	66,6	6	66,6	4	44,4	3	33,3
Donkeys	16	4	25,0	4	25,0	4	25,0	3	18,7	1	6,2
Wolves	21	7	33,3	7	33,3	7	33,3	4	19,0	4	19,0
Foxes	20	9	46,0	10	50,0	10	50,0	5	24,8	3	15,0
Jackals	13	5	38,4	5	38,4	5	38,4	2	15,3	2	15,3
Badgers	5	2	40,0	2	40,0	2	40,0	1	20,0	1	20,0
Animal total:	215	120	56,0	121	57,0	121	57,0	73	34,7	58	27,4
2.Experimental infected: dogs	19	19	100,0	19	100,0	19	100,0	12	68,4	11	57,9
Foxes	18	17	94,4	18	100,0	18	100,0	10	55,5	6	33,3
Jackals	5	5	100,0	5	100,0	5	100,0	2	40,0	2	40,0
Grey rats	12	12	100,0	11	91,6	12	100,0	7	58,3	5	41,6
Animal total:	54	53	98,1	53	98,1	54	100,0	31	57,4	23	44,4

REFERENCES

1. Борисов А.В., Гусева М.Н. Хранение вируса бешенства с различными стабилизаторами // Мат. межд. научно-практ. конф. ВНИИВВиМ. 30-31 мая 2001. -С. 61-63.
2. Вагабов Р.М, Баринский И.Ф. Вирусы группы бешенства // Вопросы вирусологии. -М., 1979. -№ 5. -С. 451-458.
3. Кантарович Р.А. Вирусы группы бешенства // **Микробиология, эпидемиология и вирусология**. -М.: Медицина, 1972. -№ II. -С. 9-15.
4. Маматов Н.М. Сравнительное изучение скорости проникновения вируса бешенства в ЦНС и значение места инфицирования в развитии заболевания. Болезни сельскохозяйственных животных. Тр.Уз.НИВИ, 1978, Т.27, -С.71-74.
5. Маматова М.Н. Эпизоотология бешенства и способы пероральной иммунизации плотоядных животных // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата вет. наук. –Ташкент, 1996. -С. 77-97.
6. Метлин А.Е., Рыбаков С.С. Выделение антигена вируса бешенства в консервированных формалином пробах головного мозга мышей // Мат. межд. научно-практ. конф. ВНИИВВиМ. 30-31 мая 2001. -С. 46-49.
7. Официальный сайт Всемирной Организации Здравоохранения. 2018. [Эл.ресурс]. Режим доступа: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs099/ru/> Available at:www.oie.int/wahis/; <http://www.oie.int/en/animal-health-in-the-world/rabies-portal/>
8. Шайкулов Х.Ш., Исакулова М.М., Маматова М.Н. Степень бактериоциногенности антибиотикорезистентных штаммов стафилококков, выделенных в Самарканде // Journal. Eurasian journal of Medical and natural Sciences. www.in-academy.uz
9. International Committee on Taxonomy of Viruses [electronic resource]. - URL: <http://www.ictvonline.org/virusTaxonomy.asp>. - 13.11.2013. -P. 177.

10. Mamatova M.N. Biological properties of rabies virus and immunogenicity of oral antirabic vaccines in granules // Journal. American Journal of Medicine and Medical Sciences. 09.12. 2022. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.
11. Rabies - World Health Organization (WHO). 2020. https://www.who.int/health-topics/rabies#tab=tab_1.
12. Terrestrial Animal Health Code Chapter 7.7, 6th Edition. World Organisation for Animal Health (OIE), France, 2017. Available at <http://www.oie.int/en/international-standard-setting/terrestrial-code/access-online/>, accessed March, 2018.
13. WHO. 0 by 30 our catalytic response. Available at http://www.who.int/rabies/United_against_Rabies/en/, accessed December 2017.
14. WHO Expert Consultation on Rabies, third report: WHO Technical Series Report No. 1012, Geneva, 2018 (ISBN 978-92-4-121021-8).
15. WHO fact sheet on rabies. Available at <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs099/en/>, accessed March 2018. 5
Birhane MG.

TOG‘AY MURODNING “OYDINDA YURGAN ODAMLAR” QISSASIDA QO‘LLANILGAN SO‘Z BIRIKMALARI TAVSIFI

Mahfuza Arabboyeva Akromjonovna

Andijon davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi

Dilraxon Valiyeva Shuhratbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 304-guruh talabasi

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada sintaksis bo‘limi, so‘z birikmalarining tuzilishi hamda o‘zbeklarning eng qalami o‘tkir ijodkorlaridan biri Tog‘ay Murod asarlarida so‘z birikmasi turlarining qo‘llanilish o‘rinlari lingvistik tadqiq qilingan.*

***Kalit so‘zlar.** Sintaksis, so‘z birikmasi, bitishuv munosabatli so‘z birikmalari, boshqaruv munosabatli so‘z birikmalari, moslashuv munosabatli so‘z birikmalari.*

Sintaksis (*grek. syntaxys – tuzish, qurish*) ning asosi – gap haqidagi ta’limot. Gap, aslida, so‘zning erkin birikuviga ham asoslanganligi tufayli so‘zning bog‘lanish qonuniyati, so‘z birikmasi ham sintaksisda o‘rganiladi. So‘z birikmalarini o‘rganish gap ta’limotining tarkibiy qismi, undan ajratilgan holda qaralishi mumkin emas. Sintaksis atamasi grammatika atamasining o‘zi kabi ikki ma’noli:¹

1) *tilning sintaktik qurilishi;* 2) *grammatikaning tarkibiy qismi.*

Atamani ana shu ikkinchi ma’nosida qo‘llab, birinchi ma’no ifodasi uchun sintaktik qurilish atamasini ishlatamiz.² Asosiy sintaktik birliklar. So‘z birikmasi va gap – sintaksisning asosiy birliklari. Shunga ko‘ra, sintaksis ikkiga bo‘linadi:

1) *so‘z birikmasi sintaksisi;* 2) *gap sintaksisi.*

¹ Sayfullayeva R, Mengliyev B, Boqiyeva G “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” Toshkent – 2010.

² Hamroyev M, Muhammedova D, Shodmonqulova D, G‘ulomova X, Yo‘ldosheva Sh "Ona tili" darslik Toshkent - 2007.

Soʻzning nutqda oʻzaro aloqaga kirishuvidan soʻz qoʻshilmasi vujudga keladi. Soʻz qoʻshilmasini ikki guruhga birlashtirish mumkin:

1. *gap (Osmon tip-tiniq);* 2) *soʻz birikmasi (tip-tiniq osmon).*

Soʻz oʻz maʼnoviy imkoniyatini toʻlaroq namoyon qilishi uchun boshqa bir mustaqil soʻzga ehtiyoj sezadi. Bu soʻz uning maʼnoviy ehtiyojini qondirmogʻi uchun ham maʼnoviy, ham grammatik jihatdan unga muvofiq boʻlmogʻi lozim. Demak, nutqiy soʻz birikmalari uchun quyidagi belgilarni koʻrsatish mumkin:

- a) birdan ortiq mustaqil soʻz;
- b) aʼzolarining maʼnoviy va grammatik jihatdan mosligi;
- d) tobelik;
- e) tushuncha ifodalash.

Soʻz birikmasi aʼzolari orasidagi bogʻlanish, yaʼni tobelanish uch xil: bitishuv, moslashuv, boshqaruv. Bu aloqa turining oʻziga xos xususiyati va farqi aʼzolarini biriktiruvchi koʻrsatkich yoki boshqa vositadan kelib chiqadi. Masalan, tez yurmoq, qalamni olmoq, kitobning varagʻi birikmalarida tobe soʻzning qaysi shaklda kelishi koʻpincha, uning hokim soʻziga (qalamni olmoq) bogʻliq boʻlsa, baʼzan har ikkala aʼzo bir-birining qanday shaklda boʻlishini belgilab qoʻyadi (kitobning varagʻi).

Bitishuvda birikkan soʻzlarning oʻzaro aloqasi, asosan, tartib va ohang bilan belgilanadi. Bitishuv aloqasida morfologik koʻrsatkich boʻlmasa-da, tartib muhim vosita sifatida namoyon boʻladi. Bunda tobe soʻz ushbu mavqeda kelish uchun shakliy jihatdan oʻzgarmaydi.

Boshqaruv aloqasi bir tomonlama shakllangan soʻz birikmalar tarkibida amal qiladi. Faqat tobe aʼzolari birikish uchun tobelovchi qoʻshimcha olgan soʻz birikmasi boshqaruv yoʻli bilan bogʻlangan deyiladi. Bunda hokim soʻz tobe soʻzning qanday shaklda boʻlishini boshqaradi.

Moslashuv soʻz birikmasining ikki tomonlama grammatik shakllangan turi boʻlib, bunda tobe aʼzo hokim aʼzoga muvofiq egalik shaklini, hokim aʼzo tobe aʼzoga muvofiq ravishda qaratqich yoki bosh kelishik shaklini oladi. Masalan, ukamning

daftari, sizning uyingiz kabi.¹ Moslashuv atamasi har ikkala a'zo bir-birini taqozo qiluvchi morfologik vositaga egaligini anglatadi.² Quyida Tog'ay Murodning "Oydinda yurgan odamlar" qissasida so'z birikmalaridan foydalanish mahoratiga diqqat qilamiz.

1. Nikoh o'qilish mobaynida onasi kuyov yelkasiga beqasam chopon yopdi. Beqasam yelkasidan igna bilan ip o'tkazib oldi.

2. Oymomo dasturxondan ko'z olmadi. Xiyol titramish barmoqlari dasturxon gullarini siladi.

3. Qoplon ro'molga non bilan mayiz tugdi. Tugunni xurjun o'ng ko'ziga soldi. Chap ko'ziga tokqaychilarni soldi.

4. Uy to'rida oppoq bir momo o'tirdi. Momo oppoq kiyimda bo'ldi. Yelkalariga tashlab olmish ro'mollarida oppoq bo'ldi. Ro'moli chetlaridan ko'rinmish sochlari-da oppoq bo'ldi. Oppoqlikda yuzlarida sochlaridan qolishmadi.

5. Izidan o'g'il qoldirib, otasi uchun motam tutdirmagan erkak, erkak bo'libdimi! Orqasidan qiz qoldirib, enasi uchun qora kiydirib, aza ochdirmagan ayol, ayol bo'libdimi!

6. Ayollar onamizni kaftlarida olib keldi. Ana shu bo'yra ustiga yotqizdi.

Xulosa. Yuqoridagi misollarda so'z birikmalarining hamma turlari qatnashgan.

Quyida esa ular guruhlariga ajratilib ko'rsatilgan:

Bitishuv – beqasam chopon, nikoh o'qilish mobaynida, titramish barmoqlar, xiyol titramish, o'ng ko'z, chap ko'z, bir momo, oppoq momo, oppoq kiyim, tashlab olmish ro'mol, ko'rinmish soch, ana shu bo'yra, so'nggi qadam, oydindagi so'z, so'nggi so'z.

Boshqaruv – chopon yopdi, yelkasiga yopdi, ip o'tkazib oldi, igna o'tkazib oldi, yelkasidan o'tkazib oldi, dasturxondan ko'z olmadi, mayiz tugdi, non tugdi, ro'molga tugdi, tugunni soldi, tokqaychilarni soldi, o'ng ko'ziga soldi, chap ko'ziga soldi, to'rida o'tirdi, yelkalariga tashlab olmish, ro'moli chetlaridan ko'rinmish, oppoqlikda qolishmadi

Moslashuv – kuyov yelkasi, baqasam yelkasi, dasturxon gullari, xurjun ko'zi, uy to'ri, ro'moli chetlari, bo'yra usti.

¹.Abdurahmonov G'. O'zbek tili sintaksisida murakkab gaplar masalasiga doir // O'zbek tili va adabiyoti masalalari. – 1962. №

² Tog'ay Murod "Oydinda yurgan odamlar" Toshkent – 2017.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sayfullayeva R, Mengliyev B, Boqiyeva G “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” Toshkent – 2010.
2. Abdurahmonov G‘. O‘zbek tili sintaksisida murakkab gaplar masalasiga doir // O‘zbek tili va adabiyoti masalalari. – 1962. № 3
3. Tog‘ay Murod “Oydinda yurgan odamlar” Toshkent – 2017.
4. Hamroyev M, Muhammedova D, Shodmonqulova D, G‘ulomova X, Yo‘ldosheva Sh "Ona tili" darslik Toshkent - 2007.

GIPOTIREOZ BILAN KASALLANGAN KALAMUSHLARDA TALOQNING MORFOLOGIK O'ZGARISHLARI

Saidmurodova Inoyat Ilxom qizi

Assistent

Tabiiy fanlar

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Shahrisabz, O'zbekiston

inoyatsaidmurodova4@gmail.com

Raxmatov Abulqosim Sayfulloyevich

Shifokor morfolog

Respublika ixtisoslashtirilgan Onkologiya va Radiologiya Ilmiy Amaliy Tibbiyot

Markazi Toshkent, O'zbekiston

abulqosim9595@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada gipoteriozning kelib chiqishi, uning salbiy oqibatlar va jiddiy asoratlari, bugungi kunda kasallikning tarqalishi, gipoterioz bilan kasallanganda taloqning gistologik o'zgarishlari.

Kalit so'zlar: gipoterioz, endokrin kasalliklar, kasallikning tarqalishi, yod tanqisligi, tiroksin, TTG, taloq vazifasining buzilishi, taloq qavatlarining gistologik o'zgarishlari.

Ключевые слова: гипотериоз, эндокринные нарушения, распространенность заболевания, дефицит йода, тироксина, ТТГ, нарушение функции селезенки, гистологические изменения слизистых оболочек селезенки.

Key words: hypotheriosis, endocrine disorders, spread of the disease, iodine deficiency, thyroxine, TTG, disorders of the function of the spleen, histological changes of the spleen floors.

Mavzuning dolzarbligi: Qalqonsimon bezning vazifasi metabolizmni tartibga soluvchi, oqsil sintezini va organizmning barcha hujayralarida kislorod iste'molini oshiradigan T4 va T3 ishlab chiqarish; T4 va T3 ham periferik va markaziy asab tizimining o'sishi va rivojlanishi, yetukligi uchun muhimdir. Qalqonsimon bez follikulyar hujayralarining apikal membranasida joylashgan peroksidaza fermenti

tiroglobulin molekulasidagi tirozin qoldiqlarining yodlanishini katalizlaydi va yodotirozil qoldiqlarini T3 va T4 (tiroksin) hosil qilish uchun bog'laydi, ular hali ham tiroglobulin bilan bog'lanib, ularni inaktiv qiladi keyin ular kolloid sifatida saqlanadi. Getrogenlar yodning so'rilishiga yoki biokimyoviy yo'llarning boshqa qismlariga halaqit berib, T4 / T3 sintezini ingibirleydi, bu esa Gipotireozni keltirib chiqaradigan TSG darajasini oshiradi. Gipotireoz kasalligi butun jahonda klinik birlamchi gipotireoz, 0,3%; subklinik kasallik, 4,3% uchrayotgan kasalliklardan biri hisoblanadi. Gipotireoz kasalligini turli organlarga ta'siri o'rganilgan ammo immun himoya tizimi a'zolariga ta'sirini o'rganish dolzarbligicha qolmoqda. Xususan taloq organiga ta'siri o'rganish va buning asosida taloqda boradigan normal fiziologik jarayonlarga gipotireoz holatini ta'sirini ko'rib chiqishdan iborat.

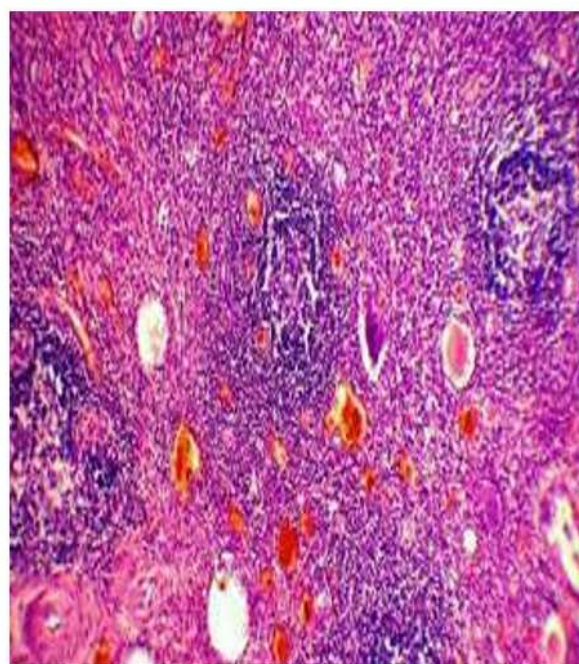
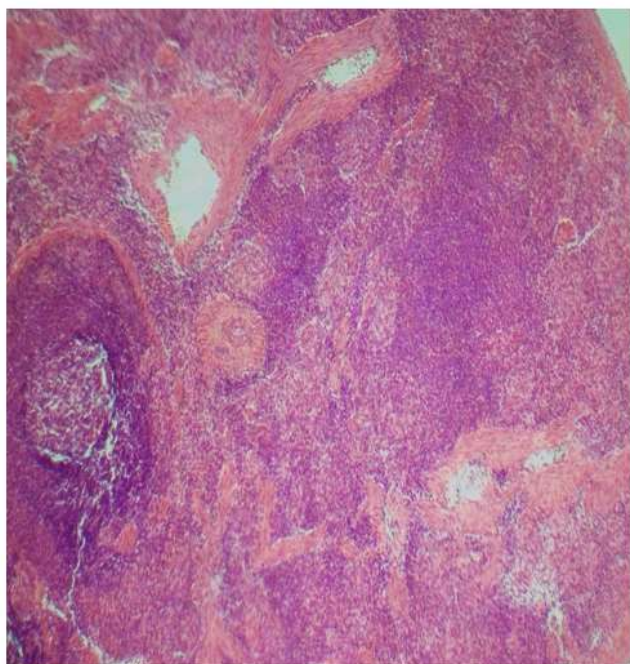
Tadqiqotimizning maqsadi. Tajribada chaqirilgan gipotireoz holatidagi kalamushlarda taloqning morfologik o'zgarishlarini o'rganish va olingan natijalarni amaliyotda tatbiq etish.

Tadqiqot uchun materiallar. Maqsadga yetish uchun kalamushlarda tajribaviy gipotireoz chaqirildi. Kalamushlarda tajribaviy gipotireoz chaqirish uchun 21 sutka davomida 100 gr tana og'irligiga nisbatan 0,5 mg miqdorda merkazolil berildi. Gipotireoz kasalligi tasdiqlangandan so'ng 2 oy davomida kalamushlarga 100 g tana vazniga 0,25 mgdan ushlab turuvchi merkazolil berildi.[2]

Nazorat guruhidagi kalamushlarga tajribani boshidan to oxiriga qadar 1,0 ml 1% li miqdorida zond orqali kraxmal suspenziyasi va suv berildi. Gipotireozli holatidagi kalamushlarni etil efiri narkoz ostida har xil kunlarda jonsizlantirildi va taloq ajratib olindi.

Tadqiqot natijalari. Gipotireoz bilan kasallangan kalamushlarda tashqi tuzilishi va xulqida o'zgarishlar kuzatilib borildi. Amaliy ish jarayoni boshida ularning tashqi ko'rinishlarida o'zgarishlar ko'zga tashlandi ularning terisi quruqlashib, yunglari dag'allashdi, xulq atvorida ham o'zgarishlar kuzatildi jaxildor va serharakat bo'lib qoldi. Tajribida gipotireoz kasalligi klinik belgilari yuzaga chiqishidan boshlab tana massasining ortishi va harakatida cheklanish kuzatildi. Gipotireoz holatdagi

kalamushlarda taloqda bo'ladigan o'zgarishlar mikroskop ostida ko'rildi. Qizil pulpaning retikulyar to'qimasi unda joylashgan qon hujayralarida mikroskopik o'zgarishlar kuzatilgan. Qizil pulpada joylashgan sinusoid tipdagi kapilyarlar atrofida pulpar tasmalarida B-limfotsitlar hamda ulardan hosil bo'ladigan plazmotsitlarning miqdor va sifat jihatdan o'zgarishlarga uchraganini kuzatishimiz mumkin. Qizil pulpaning fiziologik jarayoniga tasir qildi yani shikastlangan qizil qon hujayralarini filtrlash jarayoni nazorat guruhidagidan 10-15 % ga kamayganligini aniqlash mumkin. Oq pulpa arteriyalar periarteriolyar limfa qobig'i atrofida limfoid hujayralar qobig'ini hosil qiladi, ular T hujayralari va limfoid follikulalardan B hujayralari va atrofdagi mantiya zonasi proliferatsiya qiluvchi B hujayralari va tashqi chekka zonasi xotira B hujayralarining miqdor jihatida o'zgarishlar nazorat guruhidagilarga nisbatan farq qildi. Yetuk bo'lmagan marginal zona bakterial infeksiyalar yoki to'satdan o'limi sindromiga moyillikni oshirishi mumkin.

**Nazorat va tajriba guruhlaridagi kalamushlardan olingan taloq
mikrofotografiyasi 17 kun gipotireoz kasalligi tasdiqlangandan keyingi 7 kuni.
Gematoksilin - eozin bilan bo'yalgan ob.40x ok.10. kattalashtirilgan.**

Qizil pulpa maydoni qisqargani ko‘rinib turibdi, o‘choqli qon ketishlar va gemosiderin o‘choqlari mavjud. Yorug‘lik markazlarisiz limfoid follikullar bilan ifodalangan, gialinlangan markaziy arteriyalar bilan oq pulpani ko‘rishimiz mumkin. Fokal fibroz tufayli kapsula qalinlashgan.

Xulosa. Olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, gipotireoz kasalligi organlararo o‘zgarishlar keltirib chiqardi. Gipotireoz bilan kasallangan ona kalamushlardan tug‘ilgan bolalarda limfositlarning antigenga bog‘liq holda ixtisoslashuvi, qarigan, shakli o‘zgargan eritrotsitlarni filtirlash gemoglobin tarkibidagi temir moddasini tashuvchi oqsillarga bog‘lab transferinnga aylanishi, va T va B-zonalarining susayishi esa ularda hujayraviy hamda gumoral immun tizimlarining sustlashishiga, transferinga aylanish kamayishi kamqonlikka sabab bo‘ldi.

ADABIYOTLAR

1. Гипотериоз. Руководства для врачей общей практики. Под редакцией Денисова И.Н., 2015.-30 с.
2. Дедов И.И., Мельниченко Г.А., Фадеев В.В., Эндокринология. ГЭОТАР-Медиа, 2009.-422 с.
3. Garber J. R, Cobin R.N, Gharib H, et al: Clinical practice guidelines for hypothyroidism in adults: cosponsored by the American Association of Clinical Endocrinologists and the American Thyroid Association. Thyroid 2012; 22:1200-1235
4. Guideline: Management of Subclinical Hypothyroidism. Eur.Thyroid J.2013; 2: 215-228 DOI: 10. 1159/000356507.
5. Ismoilov S.I. Endokrinologiyadan tanlangan ma’ruzalar. –Toshkent, 2005.-B. 105-183.
6. Salomatlik kutubxonasi. // Ilmiy jurnal.-Toshkent, 2015. -32 b.
<https://uz.hypothyroidism.com/>
7. <https://journals.sagepub.com/>
8. <https://www.vsmu.by/>
9. <https://rae-org.ru/>
10. <https://www.hindawi.com/journals/ijvm/2012/918267/>
11. <https://physoc.onlinelibrary.wiley.com/>

MUSIQA TINGLASH IJODIY FAOLIYATDIR

Jumaboyeva Munojat Xudayberdi qizi

Teacher of music subject in secondary school

Secondary school 17, Nurobot district, Samarqand region.

jumaboyevamunojat02@gmail.com

***Annotatsiya:** Faol musiqa tinglash ijodiy faoliyat bo'lib, tinglovchi o'ziga xos shaxsiy musiqiy tajribani yaratadi. Musiqa tinglashni o'rgatishning ko'pgina kontseptual yondashuvga urg'u beradi, unda o'quvchilar musiqiy tovushning turli xususiyatlarini aniqlashni o'rganadilar. Afsuski, bunday tinglash kamdan-kam hollarda maktabdan tashqarida amalga oshiriladi. Ushbu maqola o'quvchilarning individual va xilma-xil tinglash usullarini maksimal darajada oshirish orqali musiqa tinglashni ijodiy deb o'rgatish uchun asos yaratadi.*

***Kalit so'zlar:** tushunchalar, ijodkorlik, tajriba, tinglovchi, tinglash, musiqa.*

ПРОСЛУШИВАНИЕ МУЗЫКИ – ТВОРЧЕСКОЕ ЗАНЯТИЕ

Джумабоева Муножат Худайберди кызы

Учитель музыкального предмета в средней школе.

Средняя школа №17 Нуроботского района Самаркандской области.

jumaboyevamunojat02@gmail.com

***Аннотация:** Активное прослушивание музыки – это творческая деятельность, заключающаяся в том, что слушатель создает уникальный личный музыкальный опыт. Большинство подходов к обучению аудированию музыки делают упор на концептуальный подход, при котором учащиеся учатся определять различные характеристики музыкального звука. К сожалению, такой тип прослушивания редко проводится за пределами школ. В этой статье устанавливаются основы творческого обучения слушанию музыки путем максимального использования индивидуальных и разнообразных способов прослушивания учащихся.*

***Ключевые слова:** понятия, творчество, опыт, слушатель, слушание, музыка.*

Bolalar maktabga borishni boshlaganlarida, ular musiqa tinglashni bilishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, musiqa tinglash ona bachadonidan boshlanadi va yangi tug'ilgan chaqaloqlar hatto tug'ilishdan oldin eshitilgan musiqiy mavzularni xotirada saqlab qolishlari mumkin. To'qqiz oylik bolalar faol musiqa tinglovchilari bo'lib, ba'zi musiqa turlarini aniq afzal ko'rishlari mumkin. Bolalarning musiqa tinglashga qanchalik ahamiyat berayotgani ular ulg'aygan sari bunga qancha vaqt sarflaganidan dalolat beradi. Sakkiz yoshdan o'n yoshgacha bo'lgan amerikalik o'quvchilar kuniga taxminan bir soat musiqa tinglaydilar, o'n beshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan o'quvchilarda esa kuniga taxminan uch soatgacha ko'tariladi. Har qanday kunda amerikalik o'smirlarning 81 foizi musiqa tinglash uchun vaqt o'tkazadi.

O'smirlar turli shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun musiqa tinglashni tanlaydilar. So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa tinglash o'smirlik davrida stress va stressni yengillashtirish, shaxsiy qiyinchiliklarni yengish, shaxsiy va ijtimoiy o'ziga xoslikni rivojlantirishga yordam beradi. Musiqa tinglashning yoshlar hayotidagi ahamiyatini inobatga olsak, musiqa o'qituvchilari o'quvchilarni musiqaga bo'lgan to'g'ri yondashishlarini yuqori darajada baholab beradi, deb o'ylash mumkin.

Tinglashni o'rgatishdagi qiyinchiliklardan biri shundaki, tinglash yashirin xatti-harakat bo'lib, bu faoliyat odamning boshida sodir bo'ladi va boshqalar tomonidan kuzatilmaydi.

Ijodiy tinglashni o'rgatishning ko'pgina afzalliklari bor, masalan:

1. Ijodiy tinglash bir nechta o'quvchilar natijalariga erishishga imkon beradi, bunda barcha o'quvchilar o'z darajasida o'rganishga erisha oladilar va namoyish etadilar.

2. Ijodiy tinglash bir xillikni emas, balki o'quvchilarning xilma-xilligini mukofotlaydi. O'quvchilar o'zlarining turli g'oyalarni bir-birlari bilan baham ko'rganlarida, ularning kelajakdagi tinglashlari sinfdoshlarida mavjud bo'lgan boshqa g'oyalarning ko'pligi bilan boyitiladi.

3. Ijodiy tinglash yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini qo'llaydi. Aslida, har bir ijodiy tinglash faoliyati hal qilinishi kerak bo'lgan muammoni taqdim etadi va

o‘quvchilar muammoni hal qilish uchun o‘zlarining noyob strategiyalarini ishlab chiqadilar.

4. Ijodiy tinglash yanada haqiqiy tinglash tajribasini ta’minlaydi.

Ushbu afzalliklardan qat’i nazar, musiqa tinglashni o‘rgatish ham konvergent, ham divergent tinglashni talab qiladi. O‘quvchilar o‘ylashlari kerak bo‘lgan tushunchalarga ega bo‘lmaguncha ijodiy fikrlay olmaydilar. Ijodiy tinglash tajribasi talabalarga ushbu tushunchalarni shaxsan mazmunli tarzda birlashtirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Stanley N. Graven and Joy V. Browne, “Auditory Development in the Fetus and Infant,” *Newborn and Infant Nursing Reviews* 8, no. 4 (2008): 187–93.
2. Olga Denac, “A Case Study of Preschool Children’s Musical Interests at Home and at School,” *Early Childhood Education Journal* 35, no. 5 (2008):
3. Harris Interactive, “Generation M: Media in the Lives of 8–18 Year-Olds, Appendix C,” Kaiser Family Foundation. January 10, 2013,
4. Common Sense, “The Common Sense Census: Media Use by Tweens and Teens.” 2015.
5. Suvi Laiho. “The Psychological Functions of Music in Adolescence,” *Nordic Journal of Music Therapy* 13, no. 1 (2004)

ВАЖНЕЙШИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ЦЕНТРЫ МИРА

Акбарова Мохинур Фарход кизи

студентка 3– курса ТГЭУ

Факультета «Бизнес управление»

группы МО– 41

E-mail: mohinurakbarova10@gmail.com

***Аннотация:** Важнейшие научно-технические центры мира являются ключевыми точками, где происходят значительные научные открытия, инновационные разработки и передовые технологические достижения. Эти центры играют важную роль в развитии науки, техники, медицины, информационных технологий и других областей, оказывая влияние на мировую экономику, социальные изменения и глобальные проблемы. В этой статье мы рассмотрим несколько известных научно-технических центров мира и их вклад в различные области знаний.*

***Ключевые слова:** инновационные разработки, развитие науки, научно-технические центры.*

***Abstract:** The most important scientific and technological centers of the world are key points where significant scientific discoveries, innovative developments and advanced technological achievements occur. These centers play an important role in the development of science, technology, medicine, information technology and other fields, influencing the world economy, social changes and global issues. In this article, we will look at several famous scientific and technological centers of the world and their contributions to various fields of knowledge.*

***Key words:** innovative developments, development of science, scientific and technical centers.*

Для XXI-века характерны новые открытия, научное развитие, высокотехнологические новшества и инновационные разработки, касающиеся всех сфер жизни. Роль науки и развития в экономике является критической, поскольку научные исследования и инновации играют важную роль в создании новых технологий, повышении производительности труда, улучшении качества жизни и стимулировании экономического роста.

Научно-исследовательские работы (НИР) — работы поискового, теоретического и экспериментального характера, выполняемые с целью определения технической возможности создания новой техники в определенные сроки. НИР подразделяются на фундаментальные (получение новых знаний) и прикладные (применение новых знаний для решения конкретных задач) исследования. Научные ресурсы мировой экономики сосредоточены в основном в развитых странах, таких как США, на долю которого приходится около половины всех выделяемых на НИОКР финансовых ресурсов, а также страны, находящиеся в Западной Европе, Японии и России.

Один из самых известных научно-технических центров мира — это Массачусетский технологический институт (MIT) в США. Так как фундаментальные исследования как часть НИОКР сосредоточены на 60% в высших учебных заведениях. Особую роль среди вузов США играют 156 университетов, среди них выделяются 20 ведущих с наибольшим объемом научных исследований (Массачусетский технологический институт, Стэнфордский, Гарвардский, Принстонский университеты). MIT является одним из ведущих университетов в области инженерии, науки о материалах, информационных технологий и биомедицины. Ученые и студенты MIT активно занимаются исследованиями в области робототехники, искусственного интеллекта, космических технологий и многих других областей, делая значительный вклад в развитие технических наук.

В области медицинских исследований выделяется Медицинский центр Майо в США. Этот центр является одним из ведущих медицинских учреждений

в мире, где проводятся передовые исследования в области онкологии, неврологии, кардиологии и других медицинских специальностей.

В области информационных технологий следует упомянуть Силиконовую долину в Калифорнии, США. Этот регион является главным центром для разработки высокотехнологичных продуктов, программного обеспечения, компьютерных систем и интернет-технологий. Множество крупных компаний, таких как Google, Apple, Facebook и многие другие, базируются именно здесь.

Западная Европа - один из главных в мире центров науки. Общая численность научных работников в ней превышает 700 тыс. человек, к которым следует добавить исследователей в странах Центральной и Восточной Европы - 300 тыс. человек. Ведущие страны региона расходуют на научно-технологические исследования свыше 2% ВВП (кроме Италии). В 1997 г. в Германии насчитывалось 62 технополиса, в Великобритании - 40, во Франции - 30.

В течение длительного времени Западная Европа заметно отставала от США и Японии, прежде всего по исследованиям в сфере высоких технологий. Эта отставание, хотя и сократилось, все же сохраняется и в настоящее время. Расходы на НИОКР в расчете на душу населения в Западной Европе в целом ниже, чем в США и Японии. В этом регионе мира не столь широко используется передовая технология (например, меньше применяется компьютерная техника). Отличительной чертой научно-технического потенциала Западной Европы является сравнительно небольшое количество военных и космических исследований по сравнению с США. Научно-технический потенциал стран Западной Европы в значительной степени ориентирован на фундаментальные исследования. Страны региона занимают передовые рубежи в строительстве АЭС, производстве фармацевтических препаратов, технике связи, ряде отраслей транспортного машиностроения. В то же время Западная Европа отстает в таких областях, как производство интегральных схем и полупроводников, изготовление микропроцессоров, биоматериалов.

Еще одним важным научно-техническим центром является ЦЕРН (Европейская организация по ядерным исследованиям) в Женеве, Швейцария. ЦЕРН является крупнейшей лабораторией по физике элементарных частиц в мире. Здесь проводятся эксперименты с использованием крупнейших ускорителей частиц, что позволяет ученым понять основы Вселенной, структуру атомов и фундаментальные законы природы.

Научно-технический потенциал Японии. До начала 80-х гг. Япония заметно отставала от США и отчасти Западной Европы по научно-техническому потенциалу, особенно в области фундаментальных исследований. Но затем, исчерпав экстенсивные факторы развития экономики, Япония перешла к опережающему росту наукоемких отраслей. С этой целью государство и частные компании сосредоточили усилия на развитии собственных исследований вместо преимущественного использования зарубежных научно-технических достижений, как это было в 50-60-е гг. Расходы Японии на НИОКР возросли с 2,1% ВВП в 1975 г. до 3,1% в 1985 г. и 3,0% в 1996 г.

Приоритетными отраслями японской экономики стали такие наукоемкие производства, как выпуск промышленных роботов, медицинской электроники, информационных систем, интегральных схем, новых металлов и керамики, оптических волокон, биотехнологии. Япония занимает ведущие позиции по экспорту микроэлектронных компонентов и электронной потребительской техники. Но, несмотря на успехи японских фирм в развитии наукоемких производств, все еще сохраняется значительная зависимость от американской технологии.

Для чего же нужны научно-технические центры для мира и какова зависимость с экономикой? Приведём несколько ключевых аспектов роли науки и развития в экономике:

1. Создание новых технологий: Научные исследования способствуют разработке новых технологий, которые могут улучшить производственные процессы, увеличить эффективность использования ресурсов и снизить затраты

на производство. Это позволяет компаниям стать более конкурентоспособными на рынке и стимулирует экономический рост.

2. Улучшение качества продукции: Научные исследования позволяют улучшить качество продукции и услуг, что способствует повышению уровня жизни, удовлетворению потребностей потребителей и созданию новых рыночных возможностей.

3. Развитие новых отраслей: Научные открытия могут способствовать развитию новых отраслей экономики, таких как информационные технологии, биотехнологии, возобновляемая энергетика и другие. Это может привести к созданию новых рабочих мест, увеличению инвестиций и расширению экономического потенциала страны.

4. Решение глобальных проблем: Научные исследования могут помочь в поиске решений для глобальных проблем, таких как изменение климата, энергетическая безопасность, борьба с болезнями и т.д. Развитие новых технологий и методов может способствовать устойчивому развитию и повышению благосостояния общества.

5. Привлечение инвестиций: Развитие научных центров и инновационных компаний может привлечь инвестиции в экономику страны, что способствует созданию рабочих мест, развитию малого и среднего бизнеса и увеличению экономического роста.

Это лишь несколько примеров важнейших научно-технических центров мира, которые играют ключевую роль в развитии науки, техники и медицины. Их деятельность способствует созданию новых технологий, улучшению качества жизни людей и решению глобальных проблем. Развитие этих центров остается одной из важнейших задач для общества в целом, поскольку они являются двигателями прогресса и инноваций. Таким образом, наука и развитие играют ключевую роль в экономике, поскольку они способствуют созданию новых технологий, улучшению производства, развитию новых отраслей и решению глобальных проблем, что в конечном итоге способствует устойчивому экономическому росту.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Худайбергенова А. Н. & Акбарова М. Ф. (2023). ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ И ЛУЧШИХ СОВРЕМЕННЫХ ПРАКТИК. Educational Research in Universal Sciences, 2(14), 401–404. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4457>
2. Akbarova , M. F. qizi. (2023). POST-INDUSTRIALIZATION AS THE MOST IMPORTANT TREND OF MODERN PROCESSES IN THE WORLD ECONOMY. Educational Research in Universal Sciences, 2(16), 110–112. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4931>
3. Акбарова , М. Ф. к., & Худайбергенова , А. (2024). ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ МИРА. Educational Research in Universal Sciences, 3(1), 99–102. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5558>

YANGI QATLAM. NEOLOGIZMLAR

Mahammadjanova Marxabo Dilmurod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada bugungi kunda o‘zbek tili leksikasiga kirib kelgan va so‘zlashuv jarayonida faol ishlatilayotgan neologizmlar hamda ularning tasnifiga qaratilgan mulohazalar, ularning o‘zbekcha muqobiliga almashtirish masalalari haqida atroflicha fikr yuritiladi*

***Kalit so‘zlar:** neologizm, o‘rganish manbasi, predmeti, leksika, tizim, tilshunoslik, semantik, axborot.*

***Abstract:** In this article, neologisms that have entered the lexicon of the Uzbek language today and are actively used in conversation, as well as comments on their classification and the issues of replacing them with Uzbek alternatives are discussed in detail.*

***Key words:** neologism, learning source, subject, lexicon, system, linguistics, semantics, information.*

Kirish.

Bugungi hunda axborot almashinuvining tezlashishi zamon va makonning, til va urf-odatlarining ham o‘zgarishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda dunyoning barcha mintaqasida bo‘layotgan ma’lumotlarni sekundlar ichida bilishga egamiz. Ammo bu ma’lumotlar orqali tilimizga kirib kelayotgan neologizmlar tilning shakli ravishda o‘zgarishiga olib kelmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi” da “Ona tilimiz – milliy ma’naviyatimizning bitmas-tuganmas bulog‘idir. Shunday ekan, unga munosib hurmat va ehtirom ko‘rsatish barchamizning nafaqat

vazifamiz, balki muqaddas insoniy burchimizdir”¹ -deya ta’kidlab o‘tganlar. Avvalambor, xalqimiz o‘zligini saqlashi bu tilimizga bevosita chambarchas bog‘liqdir. Fikrimizni tilimizning boyishiga hissa qo‘shuvchi yangi qatlam –neologizmlar haqida davom ettirsak.

Asosiy qism.

Hozirda muomaladagi neologizmlar o‘rniga tilimizda mavjud bo‘lgan muqobiliga almashtirish va bu kabi tilimizga keyinchalik ham kirib keladigan neologizmlarni muomala jarayoniga olib kirmasdan ilgariroq tilizdagi muqobiliga almashtirish. Demak, hozirda tilshunoslikdagi katta muammolardan biri – neologizmlardir. Bizni oldimizda ikkita bajariladigan ish mavjud bular: hozirda muomalada bo‘lgan neologizmlarni o‘zbek tilidagi muqobiliga almashtirish va bu muqobilning muomalada ijobiy qabul qilinishiga erishish. Ikkinchidan, texnika asrida tilimizning sofligini saqlash maqsadida keyinchalik kirib kelayotgan neologizmlarni muomalaga kirmasdan ilgari o‘zbekcha muqobilini yaratish va bu ishni amalga oshirishda tilimizni rivojlatiradigan barcha tashkilotlarga birdek ma’suliyat yuklashdir².

Bugungi kunda dunyoning barcha mintaqasida bo‘layotgan ma’lumotlarni sekundlar ichida bilishga egamiz. Ammo bu ma’lumotlar orqali tilimizga kirib kelayotgan neologizmlar tilning shakily ravishda o‘zgarishiga olib kelmoqda. Ularga birgina bank sohasi doirasida oladigan bo‘lsak anchagina salmoqqa ega so‘zlarni ko‘rishimiz mumkin. Kundalik turmushdagi yangicha munosabatlarni, yangi narsalar va ularning belgilarini, yangi hodisalar, tushunchalarni ifodolovchi lug‘aviy birliklardir. Bunday so‘zlar xususiyatiga ko‘ra ikki turga bo‘linadi:

1. Leksik o‘zlashma neologizmlar.

2. Semantik o‘zlashma neologizmlar. Leksik o‘zlashma neologizmlar tilga tamoman o‘zlashib ketmagan o‘zbek tilining o‘zida yasalgan yoki boshqa tillardan o‘zlashib butunlay iste’molga kirmagan so‘zlardir. Masalan, zovut, zamin studiyasi,

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyevning o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan 21.10.2019

² Qo‘ziboyeva G “Tilimizga kirib kelgan neologizmlar va ularning tahlili” SCIENCE AND INNOVATION 2022 № 3

sarhad, kollej, menejment, bakalavriat, magistratura, dastur, bar, bojxona, aksiya, bandargoh, tuman kabilar.

Semantik o'zlashma neologizmlar tilda oldindan mavjud bo'lgan va hozirda yangi ma'noda ishlatilayotgan so'zlardir. Masalan, tuman (rayon), viloyat (oblast), do'kon (magazin), anjuman (konferensiya) va boshqalar¹. Deyarli barchasi ingliz yoki boshqa tillardan aslidek olingan so'zlar hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bugungi kundagi neologizmlarning tilimiz leksikonida vaqtlar o'tib muqobil sifatida qolib ketishining oldini olish va tilimizni soflicha saqlash uchun tilshunoslarimiz oldida ulkan ishlar kutib turibdi. Dunyoda boshqa tillardan so'z olmaydigan bironta ham til yo'q. Kurash, yonbosh, chala, halol so'zlari dunyoning barcha tillariga kirib borayotgani bizning tilimiz ham turmushimizga kirib kelgan bir qator yangi tushunchalarni ifodalovchi olinma so'zlar hisobiga boyib bormoqda. O'zbek tili leksikasi turmushimiz uchun keraksiz bo'lib qolgan tushunchalarni bildiruvchi so'zlarning iste'moldan chiqib ketishi, yangi paydo bo'lgan tushunchalarni ifodalovchi so'zlarning esa kirib kelish hisobiga o'zgarib, rivojlanib boraveradi.

¹ Abduvaitov E "O'zbek tilida neologizmlar" Academic Research in Educational Sciences Volume 4 | Issue 6 | 2023

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xojayev A, Nurmonov A, Zaynobotdinov S. “Hozirgi o‘zbek tili faol so‘zlarining izohli lug‘ati”. 2012
2. Qo‘ziboyeva G “Tilimizga kirib kelgan neologizmlar va ularning tahlili” SCIENCE AND INNOVATION 2022 № 3
3. Abduvaitov E “O‘zbek tilida neologizmlar” Academic Research in Educational Sciences Volume 4 | Issue 6 | 2023
4. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy –emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
5. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

IKKI TOMONLAMA SOLIQQA TORTISHNING PAYDO BO‘LISHI VA RIVOJLANISHI

Xasanjonov Ismoiljon A‘zamjon o‘g‘li

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti 1-kurs
magistratura bosqichi talabasi

Email: ismoiljonkhasanjonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ikki tomonlama soliqqa tortishning paydo bo‘lishi, rivojlanishi hamda ikki tomonlama tizimini isloh qilish bosqichlari va uning zaruriyati o‘chib beriladi.

Kalit so‘zlar: *Soliqlar, iqtisodiyot, jismoniy va yuridik shaxslar, moliya, xalqaro huquqiy munosabatlar, rezident, iqtisodiy funktsiya, xarajat.*

KIRISH

Har qanday davlatning iqtisodiy faoliyati va uning funktsiyalarining asosiy prinsilaridan biri bu - soliq tizimini tashkil etish va soliq yig‘ishdir. Davlatlarda soliqqa tortish tuzilishi va moliyani tashkil etishning mohiyatini tushunmasdan turib, ikki tomonlama soliqqa tortishning paydo bo‘lishi va undan ham ko‘proq oldini olish yoki yo‘q qilish omillarini tushunish qiyin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Rivojlanishining dastlabki bosqichlarida amalda dunyoning turli mamlakatlarida moliya va moliya fanlari amalda soliqlar bilan birlashtirilgan. Bu borada S.I.Ilovayskiy shunday ta‘kidlaydi: “Smit fanni moliyalashtirishda uning asosiy qoidalarini ajoyib tarzda aniq shakllantirish orqali katta xizmat ko‘rsatdi, ulardan ba‘zilari, masalan, Smit tomonidan taklif qilingan soliqqa tortish tamoyillari hozirgi kungacha o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda¹.

¹ Ilovayskiy S.I. Textbook of Financial Law. Edition 4-th. Odessa: The Typesetting and Lithography of A.F. Sokolovsky, 1904. C. 3.

Soliqlar va soliqqa tortish davlat bilan barqaror birlashtirilgan, bunga P. Prudonning "mohiyatiga ko'ra soliqqa tortish masalasi davlat masalasidir" deb ta'kidlagan fikrlari dalolat beradi¹. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiysining 149-moddasiga ko'ra "O'zbekiston Respublikasi hududida yagona soliq tizimi amal qiladi. Soliqlarni joriy qilish huquqi O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisiga tegishlidir". Tarixan soliqlarning vazifasi va tabiati haqidagi g'oyalar o'zgargan bo'lsa-da, ularni yig'ish davlatning suveren hokimiyatiga vositachilik qiluvchi iqtisodiy funksiyasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, soliqlar va soliqqa tortish davrlar davomida "tartibga solish sohalaridan biriga tegishli bo'lib, tashqi huquqiy muhitning unga nisbatan ta'siri imkon qadar to'xtatilgan yoki cheklangan". Bu kuzatish ma'lum darajada hozirgi kungacha o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Shu munosabat bilan xorijiy va mahalliy olimlar bir-biri bilan hamjihatlikda: "Xalqaro soliqqa tortishda davlat suvereniteti masalasini ko'tarmasdan muhokama qilinadigan biron bir muhim masala yo'q"² deb hisoblaydilar.

Soliqqa tortishdan ko'ra suverenitet bilan chambarchas bog'liq bo'lgan huquq sohasi yo'q".¹ Shu bilan birga, davlatlar tomonidan soliq tizimlarining ishlashi uchun asoslarni o'rnatishda suveren irodani inkor etish mubolag'a bo'lib ko'rinadi, bu esa xalqaro hamkorlikning faollashuvi natijalarini mutlaqlashtirishga, iqtisodiyot va moliyaning xalqarolashuviga olib keladi. "Soliq tizimlarini shakllantirishda fiskal izolyatsiya va me'yoriy izolyatsiya davri o'tmishda qoldi".

Iqtisodiy faoliyat sub'ektlari tomonidan har bir davlat tomonidan savdo va boshqa operatsiyalar jarayonida turli davlatlarda soliq to'lash odatiy amaliyotga kiritilgan bo'lib, xarajatlar zarur xarajat sifatida qabul qilingan. Bunday holda, ikki tomonlama soliqqa tortishning paydo bo'lishining asosiy nuqtasi xalqaro munosabatlar mavjudligi ob'ektiv haqiqati bo'lib, uning doirasida turli davlatlarning sub'ektlari moddiy yoki nomoddiy foyda keltiradigan faoliyat turini amalga oshiradilar. Bundan kelib chiqqan

¹ Rydnina M.N., Vasilevskii E.G., Golosov V.V. et al. History of economic doctrines. Textbook. - Moscow: Higher School, 2003.

² Demin A.V. Principle of certainty of taxation: Monograph. Moscow: Statute, 2015//Access from ConsultantPlus.

holda, xalqaro miqyosda barcha soliqqa tortish dastlab nazariy, ba'zan esa amaliy jihatdan ikki yoki hatto ko'p bo'lishi kerak edi. Biroq, ikki tomonlama (ko'p martalik) soliqqa tortishning o'zi davlatlararo munosabatlarda ob'ektiv haqiqat sifatida mavjud bo'lsa-da, davlatlar bir-biridan nisbiy izolyatsiya qilinganligi va ularning to'liq mustaqilligini ta'minlashda bunday omilning ichki qonunchilikka sezilarli ta'siri yo'q hisoblanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy muammo sifatida ikki tomonlama soliqqa tortishning konturlari hali paydo bo'lmagan. Ikki tomonlama soliqqa tortish yuki ma'lum bir davlat fuqarolariga ham, boshqa davlatlarning fuqarolariga (rezidentlariga) ham soliq to'lash majburiyati yuklanganida, davlatlararo darajada maxsus tartibga solish talab qilinadi. Birinchi davlatning hududi xalqaro savdo aloqalari rivojiga to'siq bo'ladi, chunki ularning hajmi o'sib, kengayib, murakkablashib boradi. Ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy muammo sifatida ikki tomonlama soliqqa tortishning konturlari hali paydo bo'lmagan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Turli davlatlarning soliq nizolarini hal qilish amaliyotini o'rganish natijasida ekspertlar "xalqaro munosabatlarda ikki tomonlama soliqqa tortishning quyidagi sabablarini keltiradilar:

- 1) bir xil shaxsni (yuridik yoki jismoniy shaxsni) ikki yoki undan ortiq mamlakatlarda rezident sifatida tan olish;
- 2) ikki yoki undan ortiq davlatlarda kelib chiqish manbasiga ega bo'lgan bir xil daromad/mulkning kvalifikatsiyasi;
- 3) davlatlar o'rtasidagi daromadlarning ta'riflari, tasniflari va turlaridagi farqlar;
- 4) amalga oshirilgan xarajatlar uchun chegirma berish tartibi va miqdoridagi farqlar;
- 5) bir davlatda yashash mezonlari bo'yicha, boshqasida esa daromad manbai tamoyili bo'yicha bir xil daromad/mulkni soliqqa tortish;

6) manfaatdor mamlakatlardan birining milliy qonunchiligida boshqa davlatda to‘langan soliqlarning ayrim turlarini hisobga olish qoidalarining yo‘qligi¹.

Bunday fikr xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar tomonidan xalqaro operatsiyalarni amalga oshirishda qo‘shma omil sifatida ikki tomonlama soliqqa tortishga nisbatan soliq solishning joriy holati va huquqiy tartibga solishning joriy holatini aks ettiradi. Agar turli davlatlar va jahon xo‘jalik tizimidagi iqtisodiy va huquqiy taraqqiyotning oldingi bosqichlari haqida gapiradigan bo‘lsak, dastlabki yondashuv, shubhasiz, soliq va yig‘imlarni yig‘ishning hududiy boshlanishiga asoslangan edi. Ikki tomonlama (ko‘p martalik) soliqqa tortishga munosabat, iqtisodiy munosabatlarga to‘sqinlik qiluvchi haqiqatan ham mavjud hodisa sifatida, shartli ravishda, bir tomondan, tarixiy, ijtimoiy va iqtisodiy (ob’ektiv) ga bo‘linadigan ko‘plab omillar ta’sir ko‘rsatdi. Davlatlararo siyosiy-huquqiy (sub’ektiv), ya’ni davlatlarning maqsadli faoliyatidan kelib chiqadigan soliqqa tortish evolyutsiyasining rivojlanish jarayoni va bosqichlarini farqlash va soliqqa tortishda xalqaro hamkorlik haqida turlicha qarashlar mavjud. V.M. Pushkareva soliqqa tortish evolyutsiyasini to‘rtta davrga ajratib ko‘rsatadi:

- 1) qadimgi dunyo va o‘rta asrlarning iqtisodiy tizimlarini o‘z ichiga olgan davr;
- 2) 17-asr oxiri - 19-asrning ikkinchi yarmi - soliqqa tortishning rivojlanish davri;
- 3) XX asr boshlarida zamonaviy soliq tizimini qurish davri;
- 4) XX asr oxiri - soliq siyosatini rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalarining boshlanishi².

Soliqqa tortish sohasidagi xalqaro huquqiy munosabatlarni davrlashtirishga kelsak, tegishli muddat ob’ektiv ravishda ancha qisqaroq ko‘rinadi. Turli manbalarda bu tarixiy davr nisbatan qisqa - ikki asrdan kamroq vaqt deb ta’riflanadi. A.I. Pogorletskiy soliq sohasidagi davlatlararo hamkorlik (milliy soliq tizimlarining yaqinlashishi) rivojlanishining to‘rtta asosiy vaqtinchalik bosqichini ajratib ko‘rsatadi:

- 1) 19-asrning 2-yarmi. - 1913 yil (Birinchi jahon urushigacha);

¹ Rosenbloom H.D. Sovereignty and the Regulation of International Business in the Tax Area // Canada - United States Law Journal. 1994. Vol. 20. P. 267.

² Babanin V.A., Voronina N.V. Double taxation and tax evasion as international problems // All for accountant. 2007, № 10 (202). C. 34.

- 2) urushlararo yigirmanchi yillar (1919-1939) va Ikkinchi jahon urushi davri);
- 3) 1940-yillarning 2-yarmi (ikkinchi jahon urushidan keyin) - 1990-yillarning o'rtalari;
- 4) 1990-yillarning 2-yarmidan hozirgi kungacha".

Yuqoridagi xulosalar bilan bog'liq holda, bir qator fikrlarni ta'kidlash lozim. Birinchidan, soliq hamkorligini xalqaro huquqiy tartibga solishning mohiyatini "milliy soliq tizimlarining yaqinlashuvi" deb tasniflash qiyin, chunki hozirgi vaqtda ham, yaqin kelajakda ham turli davlatlarning soliq tizimlarini "mos kelishi yoki birlashishi" mumkin emas. Ikkinchidan, ushbu sohadagi xalqaro hamkorlikning muhim bosqichlarini bayon qilish, shubhasiz, foydalidir. Shu bilan birga, ularni oddiy bosqichlarga bo'lish emas, balki ma'lum bir davrda hukmronlik qiladigan asosiy omillar va xususiyatlarni ko'rsatish muhimdir.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, soliqqa tortish mexanizmi har bir davlatning ichki boshqaruv tizimiga oid hisoblanib, mazkur masalani davlatlar mustaqil tarzda qaror qabul qiladilar. Ammo ikki tomonlama soliqqa tortish nafaqat fuqarolarga balki davlatning iqtisodiyotiga ham teskari ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi globallashtirish davrida esa ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish har bir davlatning tashqi siyosatidagi asosiy masalalaridan biriga aylangan. Shu sababli mazkur sohada xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, soliqqa tortishning muqobil mehanizmlarini ishlab chiqish juda ham zarur.

FOYALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi
3. Ilovaysky S.I. Textbook of Financial Law. Edition 4-th. Odessa: The Typesetting and Lithography of A.F. Sokolovsky, 1904. C.
4. Rydnina M.N., Vasilevskii E.G., Golosov V.V. et al. History of economic doctrines. Textbook. - Moscow: Higher School, 2003
5. Demin A.V. Principle of certainty of taxation: Monograph. Moscow: Statute, 2015//Access from ConsultantPlus.
6. Rosenbloom H.D. Sovereignty and the Regulation of International Business in the Tax Area // Canada - United States Law Journal. 1994. Vol. 20. P. 267
7. Babanin V.A., Voronina N.V. Double taxation and tax evasion as international problems // All for accountant. 2007, № 10 (202). C. 34.

MILLIY RUH, BU — YENGILMAS KUCH

Nazimov Raxmatilla Normuradovich,

O‘R QK Kichik mutaxassislar tayyorlash Markazi,

Qurollanish va otish sikli katta o‘qituvchisi, Qurolli Kuchlar xizmatchisi.

*Milliy armiya va harbiylarimiz xalqimizga qancha yaqin,
bir tanu bir jon bo‘lsa, shuncha qudratli bo‘ladi.*

Sh.M. Mirziyoyev,

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatanparvarlik tushunchasi, milliy ruh va milliy g‘oya tushunchalari va ushbu tushunchalarni harbiy xizmatchilar qalbida ri milliy armiyamizning jangovar ruhini, yoshlarimizda mardlik va shijoat fazilatlarini yanada kuchaytirish haqida ma‘lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: milliy g‘oya, milliy ruh, milliy o‘zlik, jangovar qobiliyati, tafakkur.

VATANPARVARLIK TUSHUNCHASI

Vatan (*arabcha* “vatan”- ona yurt) kishilarning yashab turgan, ularning avlod va ajdodlari tug‘ilib o‘sgan joyi, hududi, ijtimoiy muhiti, mamlakati.

Vatan insonning ruhiyati, turmush tarzi, ongi va tafakkuri, o‘tmishi, buguni va kelajagi mujassam bo‘lgan tushunchadir.

Vatan oiladan, o‘zi tug‘ilib o‘sgan go‘shadan boshlanadi. Shuning uchun u yashab, nafas olib turgan xonadonga, ulg‘ayib voyaga yetishishida muhtasham va qudratli makon bo‘lgan ona zaminga mehr-muhabbat va sadoqat abadiy bo‘lmog‘i zarur. Har bir insonning Vatanga bo‘lgan muhabbati ona suti, ona allasi va ota-ona mehri bilan uning vujudiga singib boradi.

Milliy g'oya, milliy ruh, milliy o'zlik, albatta, tarixga ob'ektiv munosabat orqali shakllanadi. Yoshlar o'z ajdodlarining hayotini haqqoniy o'rganishi kerak. Afsuski, boshimizdan kechirgan mustamlakachilik zamonlarida buning aksi qilindi. E'tibor bering, bir necha avlod Amir Temur shaxsini "qonxo'r", "bosqinchi" deb o'qib katta bo'ldi. Aslida shunday edimi? Bobomizning yaratuvchanlik qudrati, davlatchilikdagi islohotlari va nihoyat, o'sha davrlarda SHarqda paydo bo'lgan tamaddun haqida hech narsa deyilmadi. Albatta, bu kommunistik mafkura asorati edi. Ular bizni tariximizdan uzishmoqchi bo'lishdi. SHukrki, buyuk bobomizning nomi istiqloq davrida tiklandi. Butun dunyo tan olgan sohibqironning hayoti va faoliyatini bugun farzandlarimiz to'g'ri o'qib-o'rganmoqda. Lekin bizning shonli kechmishimiz faqat Temur va temuriylar davridan iborat emas. Millatimiz o'tmishi bir necha ming yilliklarga borib taqaladi. Demak, hali o'qilmagan, farzandlarimizga uqtirishimiz zarur bo'lgan sahifalar ko'p.

Mudofaa tizimida inson omili hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'z qasamyodiga sodiq, keng bilim va malakaga ega, aql-zakovatli, mard va azmu shijoatli harbiylar armiyaning qudratli kuchidir. G'alabani ta'minlaydigan ham, shaxsiy tarkibni tarbiyalaydigan va o'z ortidan ergashtiradigan ham harbiylardir.

Milliy ruhiyat — millatning his-tuyg'ulari, maqsad – u intilishlari, dunyoqarashi, va ma'naviy ruhiy holati hamda kechinmalarini o'zida mujassamlashtirgan tushunchadir. Milliy ruhiyat tarixiy shakllanib keladigan jarayon bo'lib, u millat taraqqiyotida hayotbaxsh manba bo'lib xizmat qiladi. Millat taraqqiyotida ma'naviy va moddiy omillar zarur va shartligi kabi Milliy ruhiyat ham muhim ahamiyatga ega.

Shu bois ham mustaqil davlatimizni taraqqiy qilgan davlatlar qatoriga olib chiqishda Milliy ruhiyatning tutgan o'rni beqiyosdir. Milliy ruhiyatning o'ziga xos xususiyatlarini bilish ayni vaqtda jamiyatda mavjud bo'lgan qator muammolarni hal qilishga, millat ijtimoiy-siyosiy hayoti jarayonlarini o'ziga xosligini aniqlash va ularga to'g'ri munosabatda bo'lishga imkon yaratadi. Milliy ruhiyat barkamol bo'lishida milliy tilning, milliy-tarixiy ongning, qaysidir darajada dinning ham ahamiyati katta bo'ladi.

Milliy ruhiyat shu sababli ko'p hollarda millat va jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi kuchga aylanib jamiyat holatini sifat jihatidan o'ziga xos tarzda o'zgartirish imkoniga ega bo'ladi. o'zbek xalqining milliy ruhiyati-yetuk. Milliy ruhiyat tarixning ko'plab sinovlarni ortda qoldirib kelajak uchun, millat ravnaqi uchun muhim ahamiyat kasb etgan omil bo'lib kelmoqda.

Moxiyatan umuminsoniyatga daxldor bo'lsa-da, qadriyatlar va an'analar milliy shaklda namoyon bo'ladi. O'zida millatning ruhini ifodalaydi. Bu xususiyatlar qarashlarimizda, ayniqsa, yaqqolrok bo'y ko'rsatadi. Zamonlar almashinadi, tafakkur o'zgaradi. Biroq har qanday holda ma'naviyat darajasi milliy ruhga ko'ra belgilanadi.

Bugungi kunda halqimiz milliy ruhni saqlab qola bilgani hamda urf-odatlarining rang-barangligida katta miqyoslarga ko'tarila olgani jihatidan jahondagi eng rivojlangan halqlar bilan ham bo'ylasha oladi. O'zbekiston Qaxramoni, xalq shoiri Erkin Voxidov nazmiy merosi bu jihatdan, ayniksa, alohida ahamiyatga ega.

Shoirning "O'zbekim" qasidasi o'sha murakkab va ziddiyatli zamonda beqiyos jasorat namunasi bo'ldi. "Yoshlik devoni" orqali zamonamizga unutila boshlagan mumtoz aruzni olib kirdi, aruzga zamon ruhini bag'ishladi. "Donishqishloq latifalari" timsolida millatga oyna tutdi. Bu oynada taraqqiyotga to'siq bo'layotgan illatlarni ro'y-rost ko'rsatdi. Kompartiya g'oyalarining jarchisiga aylangan she'riyatga milliy ruhni olib kirish yo'lida munosib xizmat kildi.

Milliy ruh tushunchasining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki u asosan, O'zbekiston xalqi ijtimoiy, hayot sohalari rivoji bilan, uning milliy-madaniy merosi, urf-odatlari, qadriyatlari, tili, madaniyati, tarixi, falsafasi, diniy ruhiyati bilan uzviy bog'liq. Milliy ruh milliylikni, milliy rivojlanish xususiyatlarini e'tirof etadi va unga hurmat bilan qaraydi. Milliy g'oya «sinfylik», «partiyaviylik» tamoyillariga asoslanmaydi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, har qanday tahdid va xatarlarga munosib zarba berishga tayyor milliy armiyamiz — xalqimiz, mamlakatimizning ishonchli va mustahkam qalqonidir. Shuning uchun biz hozirgi kunda harbiy kadrlarning jangovar qobiliyati va tayyorgarligi bilan birga, vatanparvarlik tarbiyasiga jiddiy ahamiyat qaratishimiz zarur. Ya'ni, har bir askar va serjantda, ofitser va generalda, butun shaxsiy tarkibda milliy ruh va g'urur kuchli bo'lishi kerak.

Milliy ruh, bu — engilmas kuchir. Milliy ruh kuchli bo'lsa, iroda, jangovar salohiyat ham yuqori bo'ladi. Kelajakda harbiy bo'lishni orzu qiladigan botir farzandlarimiz milliy ruhni, muqaddas Vatan taqdiri uchun mas'uliyat tuyg'usini his qilishlari zarur. Ular bunday his-to'yg'uni Vatanimiz boy tarixidan, Amir Temur kabi buyuk ajdodlarimiz jasoratidan oladi. O'z oilasi, mehribon ota-onasi hamda el-yurtimizning ishonchi, g'amxo'rliги va e'tiboridan oladi. Yoshlarga hamisha o'rnak va namuna bo'lib kelayotgan chinakam fidoyi harbiylardan oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida axloqiy-ruhiy ta’minoti tizimini takomillashtirish masalalari” mavzusida forum materiallari, Toshkent shahri – 2020 yil 26-noyabr;

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Vatan himoyachilari kuni va O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining 27-yilligi munosabati bilan bayram tabrigi, Toshkent shahri – 2019 yil 14-yanvar.

RAHBARLIK PSIXOLOGIYASI, XODIMLARNI BOSHQARISHNING MOHIYATI VA ASOSIY BOSQICHLARI

Nurmatov Botirjon Xusanovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi, taktika sikli katta o‘qituvchisi podpolkovnik

Nutfiyev Ikrom Izzatullayevich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi, taktika sikli o‘qituvchisi podpolkovnik

Annotatsiya. Ushbu maqolada rahbarlarning boshqaruvchanlik qobiliatlari, harbiy jangovar vazifalarni bajarishda shaxsiy tarkibni yetaklay olishi va psixologiyasi to‘g‘risida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: boshliq, ishchanlik, yetaklovchi, qobiliyat, taraqqiyot, jamiyat, omil, ob‘yektiv, etika.

Butun xalqimizning taqdiriga daxldor muhim masalalardan biri - iqtisodiyotni, xalq xo‘jaligi va xalq ta’limini, sog‘liqni saqlash, madaniyat va sportni boshqarish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish muammosidir. Bu ayni chog‘da rahbarlikning samarali yo‘llarini topish, boshqaruv tizimini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish mamlakatimiz taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlari etib belgilangan.

Chunki jahonning eng rivojlangan mamlakatlarida ham taraqqiyotga aynan shu yo‘l bilan erishilgan. Binobarin, jamiyatimizda rahbarlik faoliyati to‘g‘ri rejalashtirilsa,

davlatimiz va xalqimiz oldida turgan ko‘plab muammolar o‘z yechimini topib, yurtimiz obod, turmushimiz farovon bo‘lishiga shak-shubha yo‘q.

Lekin ochig‘ini aytganda, jamiyatimizda rahbarlik faoliyati va uning samarasi talab darajasida emasligi ayon bo‘lib qolayotir. Buning har xil ob‘yektiv va sub‘yektiv omillari bor albatta. Sub‘yektiv omillardan biri shuki, jamiyat a‘zolaridan bir qismining ongi, dunyoqarashi hali boshqaruv faoliyatiga tayyor emasga o‘xshayapti. Rahbarlikning mohiyatini, maqsad va vazifalarini tushunmaslik oqibatida ayrim yetakchilar o‘z faoliyatiga loqayd munosabatda bo‘lmoqdalar. Ba‘zi kishilar esa boqimandalik kayfiyatidan to‘la qutilgan emas.

Rahbarlik tushunchasiga quyidagicha ta‘riflarni keltirish mumkin:

1. Rahbar ijtimoiy shaxs sifatida ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarishresurslarini birlashtirib, uning asosiy harakatlantiruvchi kuchini boshqaruvchi sifatida omilkorlik bilan ish yurituvchi shaxsdir.

2. Rahbar har qanday ishni amalga oshirish uchun, avvalo, mustaqil qaror qabul qiladi. Bu qapop rahbarning tadbirkorlik, ishbilarmonlik faoliyati maqsadini belgilaydi.

3. Rahbar o‘z sohasiga yangi g‘oya, yangi tashabbus, yangi texnologiyalarni joriyetuvchi tadbirkor shaxs hisoblanadi.

4. Rahbar mehnati, ayni vaqtda tadbirkorlikka asoslangan mashaqqatli faoliyat hisoblanadi. Unga sarflangan kuch, mablag‘ ba‘zan vaqtincha foyda emas, zarar keltirishi, muassasa foyda o‘rniga zarar ham ko‘rishi mumkin. U bunday holatlarni oldindan ko‘ra olishi va bunga tayyor

turishi, zarur bo‘lganda, faoliyatini qayta boshlashi, o‘zida bunga kuch-gayrat topa bilishi lozim.

O‘zaro munosabatlarda rahbarlarning bir-birini to‘g‘ri tushuna olishiga imkon bermaydigan, har xil kelishmovchiliklarga olib keladigan omillar ham bor. Bunday to‘siqlarning eng ko‘p uchraydigan uch xilini ko‘rsatib o‘tish mumkin. Bular:

- 1) dastlab ko‘rishganda bir-birini tashqi qiyofasi bo‘yicha o‘zidan ustun ko‘rish yoki uniyoqtirmaslik;
- 2) sherik bilan dastlabki muloqotda uning muhim fikrlariga qushilmaslik va hokazo;
- 3) dunyoviy tasavvurlari, maqsad va mulohazalari, ijtimoiy barqarorligi mos kelishiyoki aksincha va hokazo.

O‘z muassasasi a‘zolarining xatti-harakatlaridan voqif bo‘lmaslik jamoaning bir necha tarafga bo‘linishiga olib keladi. Bunday rahbar davlatga ham, jamoasiga ham zarar keltiradi.

Muammoning ko‘yilishi. Shaxs tushunchasi psixologiya fanida markaziy o‘rinni egallaydi va asosiy psixologik talqinlar shaxs mavzusi atrofida amalga oshadi.

Shaxsning turli ta‘riflari mavjud, lekin bu tushunchani to‘laroq aks ettiradigan quyidagisi o‘rinli: «Shaxs bu — o‘zining bilimi, hissiyoti va munosabatlari orqali tashqi olamni o‘zgartira oluvchi sub’yekt, insondir».

E‘tibor berilsa, ushbu ta‘rifda shaxsga xos uch jihat sanab o‘tiladi:

1. Bilish.
2. Xissiyot.
3. Munosabat.

Shu uch guruhga kiruvchi xislatlar yagona maqsadga, ya‘ni tashqi olamni insonning o‘z extiyojiga binoan o‘zgartirishga qaratilgan.

Ishlab chiqarish sharoitida inson xulqini tushunish va uni boshqarish uchun shaxs tabiati xaqida ma‘lum bir ma‘lumotga ega bo‘lish kerak.

Aniqlanishicha, Yaponiya qayta ishlab chiqarish yirik kompaniyalari rahbarlarining o‘rtacha yoshi 63,5 bo‘lsa, shu toifa amerikalik rahbarlarning yoshi 59 da ekan. Yaponiya yirik kompaniya rahbarlarini o‘rganishda uchraydigan va taajjublanarli jihatlardan biri, ularning yoshi ulug‘ligidir. Ba‘zi bir tashkilotlarda (masalan, «Soni korporeyshn») kompaniya prezidentining yoshi 65 deb cheklangan bo‘lsa-da, lekin ko‘pgina avtomobil sohasidagi firma rahbarlarining yoshi 75 va undan yuqoriligi ajablanarli hol emas. Bu sohada o‘tkazilgan tadqiqotlar shundan dalolat

beradiki, katta yoshli rahbarlar, agar ularning sogʻligi koʻngildagiday boʻlsa, ushbu tashkilot uchun katta tajriba manbaidir.

Yosh rahbar boshqaradigan tashkilotdagi xodimlarning oʻrtacha yosh koʻrsatkichi koʻpincha past boʻladi. Yoshlik (30-35 yosh atrofida) bu yangilik va kashfiyotlarga moyillik, ijodiylik, qoʻrqmaslik va oʻzgaruvchan muhitga moslashuvchanlik bilan ifodalanadi. Afsuski, bunday tashkilotda katta yoshdagi (40-45 dan yukori) xodimlarga, hatto, shubha bilan qarashadi. Lekin, aniqlanishicha, inson 35-55 yoshlarida oʻz kasbining mohir ustasiga aylanadi, oʻz sohasidagi bilimni yaxshi egallaydi va ihtirolarni joriy etishga oʻzida ishtiyoq sezadi. Shu bilan birga, unda vaziyatni sovuqqonlik bilan tahlil etish, vazminlik kayfiyati shakllanadi.

Albatta, hamma yosh rahbar ilgʻor texnologiya tarafdori va shunga moyil deb aytish kiyin, lekin yoshlarga zamonaviylik xos. Bu esa oʻz navbatida, yosh rahbarning zamonaviy va ilgʻor ishlab chiqarish uslublariga murojaat etish ehtimolini kuchaytiradi. Xalkimizda, yoshi katta boʻlsa ham koʻngli yosh degan ibora bor. Demak, zamonaviy rahbar yoshidan qatʼi nazar ilgʻor texnologiyalar tarafdori, tashkilot miqyosida zamonaviy ishlab chiqarishni joriy etishga qobiliyatli boʻlishi lozim. Bu esa oʻtash davri talabidir.

Mamlakatimizda tadbirkorlik va davlat boshqaruvi sohasida ayollarga katta yoʻl ochilgan. Ammo, shunga qaramay, rahbar soʻzi koʻpincha erkak jinsi bilan qiyoslanadi va negadir, ayol rahbar idora etadigan sohalar sifatida maorif, sogʻliqni saqlash, aholiga xizmat koʻrsatishdan nariga oʻtilmaydi.

Xulosa qilib aytganda liderlikning asosiy jihatlaridan biri – guruh manfaati haqida gʻamxoʻrlikdir. Shuning uchun ham liderlik taʼrifidagi asosiy maʼno kasb etuvchi tomonlar bu – shaxsning ushbu vaziyatni muvaffaqiyatli hal eta olish qobiliyati va guruh manfaati yoʻlidagi jonbozligi deb tushunilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Adolat, vatan va xalq, manfaati har narsadan ulug‘. - T.: «Uzbekiston»,1998.
2. Axlidinov R.Sh., Oldroyd D., Xodjayev A. Uzbekistonda ta’limni boshqarish: muammolar, izlanishlar, yechimlar. - T.: «TACIS-PROJECT», 1999.
3. Begimkulov U.Sh. Pedagogik ta’lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish,boshqarish nazariyasi va amaliyoti: Pedagogika fanlari doktori ... diss. - T., 2007.

COPING BEHAVIOR OF STUDENTS TO OVERCOMING STRESS IN THE LEARNING PROCESS

Askarova Gulrukh

Lecturer at the Department of Practical Psychology
TSPU named after Nizami

Abdullaev Rakhmonjon

4th-year student of the Faculty of Pedagogy and Psychology
TSPU named after Nizami

Abstract: *This article examines an important aspect of student life - coping behaviors used by students to overcome stress in the educational environment. The paper analyzes various aspects of coping behavior, including both active and passive strategies, and their impact on the learning process and overall student experience.*

Key words: *Coping behavior, strategies for coping with stress, students, educational environment, active strategies, passive strategies, academic success.*

КОПИНГ-ПОВЕДЕНИЕ СТУДЕНТОВ ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРЕССА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: *В данной статье рассматривается важный аспект студенческой жизни – копинг-поведения, применяемые студентами для преодоления стресса в учебной среде. В работе анализируются различные аспекты копинг-поведения, включая как активные, так и пассивные стратегии, и их воздействие на процесс обучения и общий студенческий опыт.*

Ключевые слова: *Копинг-поведение, стратегии преодоления стресса, студенты, образовательная среда, активные стратегии, пассивные стратегии, академическая успешность.*

Introduction. Student life is associated with various challenges and stresses. Introduction to the issue of coping behavior, the role of stress coping strategies in the educational environment, and their impact on the overall student experience. Currently, the issue of coping with stress is becoming crucial in the modern educational system. It is particularly important how an individual copes with stress during adolescence, when faced with numerous crises. Maladaptive coping methods with difficulties can lead to negative consequences, and if they become habitual and entrenched, they can impact psychological well-being and adaptation in future adult life.

Coping behavior encompasses a set of strategies and mechanisms that an individual uses to deal with various stressors and difficulties in life. This term covers a wide range of adaptive responses to stress, including cognitive, emotional, and behavioral strategies. Key aspects of coping behavior include awareness of stressors, the selection of effective strategies, and their implementation with the goal of achieving psychological balance [1].

Methodology. Coping behavior has been studied by researchers such as Richard Lazarus and Susan Folkman, who are among the leading experts in the field of coping behavior. Their work "Stress, Appraisal, and Coping" has been a key contribution to understanding stress coping strategies and their impact on adaptation to situations [3]. John Smith and Maria Johnson are also notable researchers whose work, particularly "Coping strategies and academic stress in university students," sheds light on various coping strategies among students and their influence on academic stress [5]. These researchers have provided valuable scientific insights into coping behavior, contributing to the understanding of how individuals cope with stress in educational environments.

According to T.L. Kryukova, coping behavior differs from psychological defense in that it is a conscious strategy of actions. It is aimed at eliminating threats, overcoming obstacles, and better adapting the individual to the demands of the situation. It is important to note that coping helps transform the situation in line with

the person's intentions or, in cases where changing circumstances is not possible, helps endure and tolerate them [2].

Review of classifications of strategies, active and passive approaches to overcoming stress:

Active strategies: Active coping strategies involve direct intervention with stressors and the search for practical solutions to the problem. These include strategies aimed at changing the situation, such as seeking support, action planning, and information seeking. Lazarus and Folkman's research highlights the effectiveness of problem-focused coping, which activates individual resources to address difficulties.

Passive strategies: On the contrary, passive coping strategies involve avoidance or alleviation of emotional consequences of stress without directly addressing the source of the problem. This may include self-soothing, avoidance, and denial strategies. Smith and Johnson's research emphasizes that these strategies may be associated with increased stress levels among students and reduced ability to effectively cope with difficulties.

Results. The coping behavior of students, which involves the selection and application of stress coping strategies, depends on a multitude of factors. Analyzing these factors allows for a better understanding of why students choose specific strategies and what factors influence the effectiveness of their coping behavior.

Social support plays a key role in the coping behavior of students. Support from friends, family, and peers can serve as an emotional buffer in stressful situations. Research shows that students with strong social support more often utilize active coping strategies, such as seeking support and expressing emotions [7].

Individual personality traits, such as self-efficacy, optimism, and restraint, can also influence the choice of coping strategies. For example, students with high levels of self-efficacy often prefer active strategies because they believe in their ability to effectively solve problems [4].

Features of the educational environment also significantly impact students' coping behavior. The intensity of academic workload, support from teachers, and the

availability of resources for students – all these factors can influence the choice of strategies. For instance, students facing high levels of academic stress may more frequently resort to avoidance strategies [5].

Discussion. Analyzing these factors allows for better adapting approaches to student support, creating more effective programs and resources for managing stress in the educational environment.

Problem-focused coping involves active efforts to change the situation or resolve the problem. This may include seeking information, action planning, and seeking support. Research indicates that problem-focused coping is associated with more effective adaptation to stressors and improved psychological well-being [3].

Active strategies can also include expressing emotions and seeking support. Sharing feelings with others can help reduce emotional tension and receive support, which, in turn, contributes to adapting to stress.

Passive strategies, such as avoidance, involve avoiding direct confrontation with the problem or stressor. While this may temporarily reduce stress levels, in the long run, it may lead to worsened emotional states and social adaptation. Avoidance may also reduce problem-solving effectiveness.

Passive strategies can also include self-soothing, which involves comforting oneself without actually solving the problem. This may provide short-term relief but does not address the source of stress, which can ultimately worsen the situation.

Active strategies are generally considered more effective in the long run as they are directed towards problem-solving. Problem-focused coping is particularly associated with psychological well-being and successful stress coping. While passive strategies may provide temporary relief, they may exacerbate the problem in the long term.

However, the effectiveness of a strategy depends on the context and individual characteristics. For example, avoidance may be useful if the situation cannot be changed, and it is better to focus on what is within our control. It is important to balance and combine strategies depending on the specific situation.

Problem-focused coping, actively directed at solving the problem, is often associated with higher academic performance. Research [4] suggests that students resorting to active strategies such as planning and information seeking cope more successfully with educational challenges and achieve higher grades.

On the other hand, students using passive coping strategies, such as avoidance and self-soothing, may face negative consequences for their academic performance. Studies [5] indicate that avoiding problem-solving and using strategies not actively resisting stress are associated with lower grades and less success in studies.

Emotional expression and regulation are also crucial for academic success. Students who can adaptively express and manage their emotions may better cope with the pressure and stress of the educational environment, contributing to their success in studies.

Research also emphasizes that effective coping behavior may involve a combined approach, incorporating elements of both problem-focused and emotional coping. Being able to effectively solve problems and emotionally cope with challenges contributes to successful stress resistance and improved academic performance [6].

Conclusions. Based on the analysis conducted, the following recommendations can be proposed for students on effectively applying coping strategies in the educational environment:

Familiarize yourself with and master various coping strategies, including problem-focused coping, emotional expression, and active stress management. Create your unique set of strategies adapted to your personal characteristics.

Actively engage with your social network. Communication with friends, family, and peers can be a powerful resource in the coping process. Share your feelings and seek mutual understanding.

Develop skills in rational planning and time management. Efficient distribution of academic and personal activities can help reduce stress levels and enhance organizational skills.

Strive to develop emotional intelligence, the ability to manage your emotions, and effectively regulate their expression. This will be beneficial not only in academic pursuits but also in life in general.

Seek professional support when needed. Psychological services and counseling can provide additional resources for effectively coping with stress.

In conclusion, effective coping behavior plays a key role in successfully dealing with stress in the educational environment. Diverse strategies, including active and emotional approaches, provide students with the ability to adapt to various situations.

Research in this field emphasizes that a conscious choice of strategies and their combination can significantly increase well-being and academic performance. Effective coping behavior is an integral part of the student experience, and developing these skills is crucial for achieving success in both education and life.

Further research in the field of student coping behavior should continue, deepening the understanding of the impact of strategies on various aspects of student life. Studies could focus on specific populations, such as students with different stress levels, and develop more individualized approaches to supporting students in their coping behavior.

BIBLIOGRAPHY

1. Битюцкая Е.В. «Современные подходы к изучению совладания с трудными жизненными ситуациями», Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 14. Психология. 2011. № 1., С. 100.
2. Крюкова Т.Л. «Человек как субъект совладающего поведения» // Под ред. А.Л. Журавлева, Т.Л. Крюковой, Е.А. Сергиенко. М.: Ин-т психологии РАН, 2008. С. 55–65.
3. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. *Journal of Personality and Social Psychology*.

4. Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1981). Attention and Self-Regulation: A Control-Theory Approach to Human Behavior. *Psychological Review*.
5. Smith, J. L., & Johnson, D. W. (2019). Coping strategies and academic stress in university students. *Journal of Applied Psychology*.
6. Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*.
7. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*.

BOG‘LANGAN QO‘SHMA GAPLAR

Mirzaxonova Zilola Mansurbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada umumiy tilshunoslikda qo‘shma gap turlaridan biri bo‘lgan bog‘langan qo‘shma gaplar va boglangan qo‘shma gaplarni boglashda ishtirol etuvchi vositalar haqida fikr yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** qo‘shma gaplar, bog‘langan, o‘zbek tili, tilshunoslik, sintaksis, bog‘lovchilar, tobelanish.*

***Abstract:** In this article, one of the types of conjunctions in general linguistics, connected clauses, and the tools involved in connecting connected clauses are discussed.*

***Key words:** conjunctions, linked, Uzbek language, linguistics, syntax, connectors, subordination.*

KIRISH.

Bugungi kunda kechayotgan globallashuv jarayonlari tilshunoslikning har bir bo‘limi tadqiqotlarning naqadar zarurligini isbotlab qo‘ydi. O‘zbekiston Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi va nufuzini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni o‘zbek tilining davlat tili sifatida qaddini ro‘y-rost tiklashini, ijtimoiy maqomining yana-da barqarorlashuvini ta‘minladi. Ana shu farmonning amaliy ifodasi sifatida Vazirlar Mahkamasining qarori bilan O‘zbek tili, adabiyoti va folklori institutida sotsiolingvistika bo‘limining tashkil etilishi esa davlat tili va jamiyat munosabatlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan tadqiqotlar kengayishi va kuchayishini ta‘minladi¹.

¹ Yorqinjon O Til va jamiyatning o'zaro munosabati Fan-16 Oktabr 2020-yil

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zbek tilida qo‘shma gaplar tadqiqiga bag‘ishlangan ish olib borgan olimlar sifatida G. Abdurahmonovning ishini ko‘rsatishimiz lozimdir. Jumladan, olim qo‘shma gaplarni mazmun jihatdan quyidagi guruhlariga bo‘lib chiqadi: aniqlovchi, ega, kesim, payt, o‘rin, sabab, shart, maqsad, to‘siqsiz, natija, ravish, qiyoslash ergash gapli qo‘shma gaplar. O‘z navbatida, qiyoslash ergash gapli qo‘shma gaplar uchga bo‘linadi: chog‘ishtirish, o‘xshatish, miqdor-daraja ergash gapli qo‘shma gaplar. G. Abdurahmonov qo‘shma gaplarning 15 turini izohlaydi ¹. Bundan tashqari doktorlik dissertatsiyalarini himoya qilgan va yetuk tilshunoslar sifatida tan olingan V.V.Reshetov, G‘.G‘ulomov, G‘.Abduraxmonov, F.Abdullaev, M.Asqarova, O.Azizov, S.Usmonov, Sh.Shoabdurahmonov, M.Mirzaev, S.Ibrohimov, S.Mutallibov, A.Hojiev, A.Rustamov va Sh.Rahmatullaev kabi olimlar ham tilshunosligimizga oid muhim tadqiqotlar olib borganlar.

MUHOKAMA

Teng bog‘lovchilar orqali birikkan biri ikkinchisiga grammatik jihatdan tobe bo‘lmagan, teng huquqli predikativ qismlardan tashkil topgan shaklan mustaqil mazmunan o‘zaro bog‘langan gaplardan shakllangan qo‘shma gap bog‘langan qo‘shma gap sanaladi. Bunday qo‘shma gap qismlarining bir-biriga bog‘liqligi ularning tuzilishida, kesimlarining semantik va grammatik munosabatda, umumiy gap bo‘laklarining mavjudligida ham ko‘rinadi. Shuning uchun ham bog‘langan qo‘shma gap, qancha gaplardan tashkil topmasin, yaxlit yagona bir qurilmani tashkil qiladi. Bog‘langan qo‘shma gap tarkibidagi gaplar bir-biriga biriktiruv, chog‘ishtiruv, ayiruv, zidlov munosabatlarini ifodalovchi teng bog‘lovchilar va bog‘lovchi vazifasida keluvchi –da, -u (-yu) yuklamalari orqali birikadi. Bog‘langan qo‘shma gaplarda birinchi gap, odatda, erkin holda tuzilgan bo‘ladi, keyingi gap esa bog‘langan qo‘shma gap komponentlari orasidagi munosabatga bog‘liq holda shakllanadi. Shuning uchun ham bog‘langan qo‘shma gap bilan ergash gapli qo‘shma gaplar orasida grammatik, intonatsion farqlar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

¹ Абдурахмонов Ф. Қўшма гаплар классификацияси // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. —1980.№ 4

1. Bog‘langan qo‘shma gaplarda sodda gaplarni birlashtirish uchun teng bog‘lovchilar qo‘llanadi. Ergash gapli qo‘shma gaplarda esa tobe bog‘lovchi va nisbiy so‘zlar (kim, nima, qanday, shunday) qo‘llanadi.

2. Bog‘langan qo‘shma gapni tashkil etgan sodda gaplarning kesimlari har vaqt ma‘lum shaxs, zamon ko‘rsatuvchi mustaqil shaklda bo‘ladi. Ergash gapli qo‘shma gap kesimlari esa ravishdosh, sifat-dosh, shart fe‘li orqali ifodalangan tobe shaklda bo‘ladi.

3. Bog‘langan qo‘shma gapda sanash, qiyoslash intonatsiyasi bo‘lsa, ergash gapli qo‘shma gaplarda tobelantiruvchi yoki izoh intonatsiyasi bo‘ladi. Bog‘langan qo‘shma gap qismlarining o‘zaro aloqasi quyidagi mazmun munosabatlari ifodalanadi:

1. Qiyoslash munosabati.
2. Birlashtiruv munosabati.
3. Ayiruv munosabati.
4. Sabab va natija munosabati.
5. Izohlash munosabati.

Har qanday grammatik shakl, shu jumladan bog‘langan qo‘shma gaplarning grammatik shakli ikki xil ma‘noga – umumiy va xususiy grammatik ma‘noga ega. Birlashtiruvchi bog‘lovchilar umumiylik vazifasini, ergashtiruvchi bog‘lovchilar xususiylik vazifasini bajaradi. Birlashtiruvchi, ayiruvchi bog‘lovchilari orqali shakllangan bog‘langan qo‘shma gaplarda ochiq strukturali qo‘shma gaplardir. Zidlov bog‘lovchilar, bo‘lsa, esa so‘zlari, faqat bog‘lovchisi, -u(-yu) yuklamalari yordamida shakllangan bog‘langan qo‘shma gaplar yopiq strukturali qo‘shma gaplardir. Ba‘zan bog‘langan qo‘shma gaplarda –b (-ib) ravishdosh va –sa shart fe‘li shakli grammatik shakl sifatida ishtirok etadi. Bunday qo‘shma gaplarning ham strukturasi yopiq struktura hisoblanadi. Qiyoslash munosabatini ifodalagan qo‘shma gapni tashkil etgan sodda gaplarning intonatsiyasi bir xil bo‘lmaydi. Bunda qo‘shma gapning birinchi qismi ko‘tarilgan intonatsiya bilan, ikkinchi qismi esa pasaygan intonatsiya bilan talaffuz etiladi; har ikki qism o‘rtasida ancha sezilarli pauza bo‘ladi. Qo‘shma gap tarkibidagi qiyoslanayotgan bo‘laklarga kuchli mantiqiy urg‘u tushadi. Bu urg‘u bo‘lsa, esa fe‘llari yordamida tuzilgan qo‘shma gaplarda kuchli bo‘ladi: Otabek

dahshatlanib yonidigagi Aliga qaradi, Ali esa labini tishlab turar edi. (A.Q.) Qiyoslash mazmun munosabatini ifodalovchi bog‘langan qo‘shma gaplar zidlash, qiyoslash, izohlash kabi turli ma’no ottenkalarini ro‘yobga chiqaradi. Qo‘shma gap qismlarining umumiy mazmun yoki gaplar tarkibidagi ayrim bo‘laklar biror tomondan bir-biriga zid qo‘yiladi. Zidlash munosabatini ifodalovchi qo‘shma gap qiqlari asosan ammo, lekin, biroq bog‘lovchilari orqali birikadi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, ushbu tadqiqot qo‘shma gaplarni o‘rganish orqali o‘zbek tilshunosligida mavjud bilimlar to‘plamiga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, o‘xshashlik va farqlarni aniqlash uchun o‘zbek qo‘shma gaplari bilan boshqa turkiy tillardagi gaplar o‘rtasida qiyosiy tadqiqotlar o‘tkazish foydali bo‘ladi. Bu turkiy tillar oilasidagi qo‘shma gaplarning tipologik jihatlari to‘g‘risida kengroq istiqbolni beradi

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Sayfullayeva.R, Mengliyev B, va boshqalar. Hozirgi o‘zbek adabiy tili-T: Fan va texnologiya ,2009,395-397 bet
2. Nurmanova D.A. “Hozirgi o‘zbek tili” ma’ruza matni -Andijon,2017
3. Yorqinjon O Til va jamiyatning o‘zaro munosabati Fan-16 Oktabr 2020-yil
4. Arabboyeva M. A. “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy – emotsional-fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish” Zamonaviy ta’lim. Toshkent 2022/ 12 43-47
5. Arabboyeva Mahfuza Akramjonovna “Ona tili darslarini milliy dastur talablari asosida tashkil etish dolzarb pedagogik muammo sifatida” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2023/7 718-725

FINANCE IS AN ECONOMIC CONCEPT

Maloxat Ortiqaliyevna Baltabayeva

FDU, teacher

Baltabayeva_67@inbox.ru

ABSTRACT

This article reflects on Accounting Science and accounting. A specialist who has studied accounting understands finance and is able to carry out finance, enterprise or public finance, there will be a cadre that manages to calculate profit in advance. Therefore, it is not for nothing that we call the name of our article business language.

Keywords: *accounting, business, finance, accounting.*

Introduction. Business nifty activity. To conduct business and develop it, you need technologies, raw materials, labor, logistics market and, of course, accounting, and finance for full distribution and control.

Accounting is a continuous book keeping when translated from German, translation from Arabic is an activity that keeps records of durability, receipts and expenditures.

Accounting is an area of knowledge that is of paramount importance in society. Accounting is necessary in a profitable organization. With the help of accounting, the accounting of economic resources such as money, prisons, buildings is carried out.

Accounting is the language of business. At the same time it is a necessary tool for obtaining financial information even in non-profit organizations, that is, in government organizations, hospitals, charitable foundations, mosques, public organizations.

We are talking about the accounting quarter, which accounting mainly uses in the activities of production enterprises.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

The Accounting system can be viewed as information. Accounting the purpose of the system is to provide the necessary financial information on production resources and their effective use. This information is processed data. And information is reflected in financial statements. Finance is an economic concept that performs the functions of distribution and control with a monetary unit. Finance is called mustahib in Arabic.

When preparing accounting financial statements, great importance is attached to who this information is intended for. Because, the tasks to be solved from the sides of producers and creditors are different, requiring different approaches and piecemeal study of information. The person who receives the money thinks about how to spend it, while the person who gives the money thinks that he will return his money in time with good. Without thinking, he studies, analyzes information from different sides. Compares, learns. Then he will do the reason not to walk in remorse. Insures. Takes the guarantee. All this will require Accounting information. The basis.

A little information was given in the accounting grid above. A little information was also given in the round of the duties of the accountant.

This specialty is studied by business owners. As soon as you realize that buchglteria accounting is an integral part of modern life today, the language of accounting gradually becomes the language of business people. As described by the American Accountants 'Association, "accounting is the process of valuing, retrieving and processing Economic Information, informed decision – making and information by owners."

This information is mainly reflected in the form of money, having a financial description. That is, the basic unit of measurement is money.

Social infrastructure is a set of networks and enterprises that functionally ensure the normal life of the population. These include housing, its construction, social and cultural facilities, the entire area of Housing and communal services, health systems, education, preschool enterprises and organizations. Enterprises and organizations related to recreation and recreation; retail, catering, services, sports and recreation

areas; passenger transport and utility communications; a system of institutions that provide services of a legal and financial-credit Nature (legal advice, notary offices, savings banks, banks), etc.[Yuldasheva Gulmira Azatovna, & Baltabayeva Malokhat Ortikalievna. (2022). The development of social infrastructure as a factor in managing the innovative development of the region. International JOURNAL of SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 11(05), 65-70. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/486>].

Accounting is confused with majority accounting. Accounting is a boring, contactless business that is the accounting of economic activity and a mechanical process. How much water flowed. How much electricity was transmitted. How many sheep are grazing, how many workers are there. Pakhtakor scored several goals. How many times was cotton treated with chemicals. Several students come to the first grade this year. How many socks were sold. How many fruits remained in the warehouse, and x.k. Accounting is a broader concept than accounting. Accountants tax and process financial information. They prepare financial statements, carry out audits (audits), develop accounting systems, Tax production and financial activities, solve issues related to taxation.

The accounting process (also called Cycles) will consist of the following groups of functions.

1. To monitor, identify and manage hosts – (a) monitor hosts; (B) separate hosts ‘ economic jixats; (C) manage these hosts in financial form (with sums).
2. For purposes of activity accounting, categorization, and outcome determination, - (A) are accounted for; (B) are categorised; (v)determine the end (outcome).
3. They draw up reports in different options-a) drawing up a financial report; b) anic users (take into account the specific requirements of the users of the report.)

Let’s give examples of calculating finance: comparing the national income and leaders of Uzbekistan in 2020. The national income of Uzbekistan is from the national income of the United States (21286.6 billion. dollar) was 99.7 percent less. China’s national income (\$14,623.8 billion) is 99.6%, Japan’s national income (\$5,156. 4 billion) is 98.9%, and Germany’s national income (\$3,953. 5 billion) is 98.9%.dollar)

by 98.5%, and the UK's national income (\$2,723.2 billion) by 97.8%. The National per capita income in Uzbekistan is 97.3% of the National per capita income (\$64,310.0) in the United States, 96.3% of the National per capita income (\$47,186. 7) in Germany, 95.7% of the National per capita income (\$40,770. 1) in Japan, 95.6% of the National per capita income (\$40,770,13. 7) in the United Kingdom, 95.6% of the Chinese the National per capita income (\$10,160. 2) is 82.8% lower.[Yuldasheva, G. A. (2022). Znachenie innovatsionnogo opita V formirovani povisheniya urovnya doxodnosti naseleniya. Educational sacrifices, 8, 172-185.] These figures will certainly be delivered and collected in the first steps of accounting isobism, and in the Nutshell of this we will have a clear idea. From the data obtained, we will develop plans for the next analysis.

Results

For example, everything will be clear if we give information about washing machines in the instruction of specific numbers: A centralized water use system is being implemented in many rural areas of Uzbekistan. As a result of our research, we learned that the composition of artesian and drainage water is considered harsh for automatic washing machines. The water content coming through the centralized water supply system is soft and convenient as drinking water. As a result, every family tends to use automata.

Firstly, the time spent on washing will be low and productive for any contingent, women and men from the population;

Secondly, automatic washing machines are connected to sewage systems, so that wastewater does not pollute water or soil. A person washing laundry by hand pours used water in a stream or rinses laundry in flowing streams;

Thirdly, when the cost price is reduced to the amount sufficient for purchase by the population, the volume of sales of products increases. For example, in 10 years the number of farms has increased by 66%. This means that in about 10 years, the same increase is expected.¹

IN PLACE OF THE CONCLUSION

¹ Baltabayeva Malokhat Ortiqaliyevna. (2022). DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 11(09), 100–104. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/976>

It is necessary to understand that the information obtained by the account is recorded for later use for certain practical or scientific purposes, or for other events, actions, by obtaining them, the management of the economic activity of an enterprise, organization, institution, which consists in describing the changes that occur in activities in quantities in order to control the activity.

LITERATURE

1. Yuldasheva Gulmira Azatovna, & Baltabayeva Malokhat Ortikalievna. (2022). The development of social infrastructure as a factor in managing the innovative development of the region. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact Factor: 7.429, 11(05), 65–70. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/486>;
2. Юлдашева, Г. А. (2022). Значение инновационного опыта в формировании повышения уровня доходности населения. *Ta'lim fidoyilari*, 8, 172-185;
3. Baltabayeva Malokhat Ortikalievna. (2022). DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630
4. Baltabayeva, M. . (2022). SANOATNI RIVOJLANTIRISH - DAVR TALABI - UY MAISHIY TEXNIKALARINING FOYDALARI. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 2(5), 29–32. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/3061> Impact Factor: 7.429, 11(09), 100–104. Retrieved from <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/976>;
5. Ortikalievna, B. M., & Abdunabievna, K. D. (2022). BENEFITS OF HOUSEHOLD APPLIANCES IN THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND WATER RESOURCES. *Thematics Journal of Economics*, 8(1).
6. Baltabayeva, M. O. (2023). Using the Mechanism of Social Partnership to Ensure the Employment of Women. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(3), 65-69.
7. M. SHarifxo'jaev, Abdullaev. *Menejment: 100 savol va javob*. T. "Mehnat" – 2000.
8. A. O'Imasov. *Iqtisodiyot*. T. *IQTISOD-MOLIYA*. 2017.
9. M. Ostonaqulov. *BUDJET HISOBI*. T. "TALQIN". 2008.

INTELLEKTUAL MULK**Fayzullayeva Zahro Olimjon qizi**

O‘zMU Xorijiy Filologiya fakulteti

3-bosqich talabasi

Akramova Madinabonu Ubaydullo qizi

4-bosqich talabasi

Maksudova H.S

Ilmiy rahbar: O‘zMU Xorijiy filologiya fakulteti filologiya

fanlari doktori

ANNOTATSIYA

Ma'lumki intellektual mulk ijodiy aqliy faoliyat mahsulidir. Ushbu maqolada intellektual mulk majmuiga kiruvchi fan, adabiyot, san'at va ishlab chiqarish sohasida ijodiy faoliyatning boshqa turlari, adabiy, badiy, ilmiy asarlar, kashfiyotlar ixtirolar, kompyuter uchun dasturlar, firma atamalari va boshqa aqliy mulk ob'yektlari ham yoritilgan. Shuningdek ushbu maqolada hozirgi davrda intellektual mulkni muhofaza qilish muhim vazifa hisoblanadi deb fikr keltirilgan.

Kalit so'zlar: fan, adabiyot, ilmiy asarlar, ixtirolar, kompyuter dasturlar.

АННОТАЦИЯ

Известно, что интеллектуальная собственность является продуктом творческой мыслительной деятельности. В данной статье рассматриваются иные виды творческой деятельности в области науки, литературы, искусства и производства, литературно-художественные научные произведения, открытия, изобретения, программы для ЭВМ, товарищества и другие объекты интеллектуальной собственности, входящие в состав комплекса интеллектуальной собственности. Также в данной статье высказывается мысль о том, что защита интеллектуальной собственности является важной задачей на сегодняшний день.

Ключевые слова: наука, искусства, открытия, изобретения, программы.

ABSTRACT

It is known that Intellectual Property is a product of creative mental activity. This article discusses other types of creative activity in the field of science, literature, art and production, literary and artistic scientific works, discoveries, inventions, computer programs, partnerships and other objects of Intellectual Property that are part of the Intellectual Property. This article also suggests that the protection of Intellectual Property is an important task today.

Key words: *creative, mental activity, science, computer programs, production.*

Intellectual property

Intellectual property is the name for information, ideas, works of art and other creations of the mind for which the creator has an established proprietary right of use. Intellectual property laws exist to protect creative works by ensuring that only the creators benefit from marketing them or making them available, be they individuals or corporations. Intellectual property rights for software and digital information have generated much controversy. There are those who want to ensure strict control of creators over their digital products, whereas others emphasize the importance of maintaining a strong public domain in cyberspace, and argue for unrestricted access to electronic information and for the permissibility of copying proprietary software. In computer ethics, the ethical and philosophical aspects of these disputes are analyzed, and policy proposals are made for the regulation of digital intellectual property in its different forms.

Intellectual property (IP) refers to “creations of the mind,” such as literary and artistic works, inventions, and “symbols, names, images, and designs used in commerce.”¹ It is generally divided into three categories: copyright, trademark, and patents. In China, each of these is protected by civil law, criminal law, administrative law, and other laws. Furthermore, such protection has been applied to proprietary interests in cyberspace. This chapter mainly examines three types of IP infringement, namely, copyright infringement, trademark infringement, and patent infringement. It is

particularly concerned with how these infringements have emerged in cyberspace and how they have been addressed by Chinese law and regulations.

Types of Intellectual Property¹

Do you know what is the difference is between a patent and an industrial design, how to protect your photo with a copyright, or why you would want to obtain a protected designation of origin? Discover everything you ever wanted to know about IP rights.

Patents

A patent is an exclusive right granted for an invention. Generally speaking, a patent provides the patent owner with the right to decide how-or whether-the invention can be used by others.

Copyright

Copyright is a legal term used to describe the rights that creators have over their literary and artistic works. Works covered by copyright range from books, music, paintings, sculpture and films, to computer programs, databases, advertisements, maps and technical drawings.

Trademarks

A trademark is a sign capable of distinguishing the goods or services of one enterprise from those of other enterprises. Trademarks date back to ancient times when artisans used to put their signature or “mark” on their products.

Industrial designs

An industrial design constitute the ornamental or aesthetic aspect of an article. A design may consist of three-dimensional features, such as the shape or surface of an article, or two-dimensional features, such as patters, lines or color.

Geographical indications ²

Geographical indications and appellations of origin are signs used on goods that have a specific geographical origin and possess qualities, a reputation or characteristic

¹ Intellectual Property Securitization, 2021.

² . Incorporation Intellectual Property Protection Provisions in FTA, 2019.

that are essentially attributable to that place of origin. Most commonly, a geographical indication includes the name of the place of origin of the goods.

Trade secrets

Trade secrets are IP rights on confidential information which may be sold or licensed. The unauthorized acquisition, use or disclosure of such secret information in a manner contrary to honest commercial practices by others is regarded as an unfair practice and a violation of the trade secret protection.

CONCLUSION

Intellectual Property rights reward creativity and human endeavor, which fuel is the progress of humankind. Understanding the country's IP rights and following the best practices can drastically reduce the risk of losing the company's Intellectual Property.

Indian government has initiated various steps towards Intellectual Property Rights Protection. Do not use competitor's mark in such way that it harms competitor in unfair way.

Documentation of indigenous and local knowledge systems in electronic format, therefore, of prime importance, especially for the developing countries, which have a rich abundance of this knowledge.

Create yourself, rather than using other's creators.

The competition is a healthy, but competitors should create own original technology, not stolen or steal someone's.

THE LIST OF USED LITERATURE

1. Federal Intellectual Property Laws and Regulations, 2019 ed.
2. Incorporation Intellectual Property Protection Provisions in FTA, 2019.
3. Intellectual Property in Electronics and Software, 2020.
4. Intellectual Property Securitization, 2021.
5. <https://www.wipo.int/about-ip/en/>
6. <https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/four-types-of-intellectual-property>

QUYOSH ELEKTR STANSIYALARIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH: BARQAROR ENERGIYA SARI YO‘L

Gayipov Isa Kidirbay uli

Mualliflar ro‘yhati: Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi
Nukus konchilik instituti kata o‘qituvchisi
email: i.gayipov@mail.ru.

Paxratdinov Asamatdin Djoldasbaevich

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi
Nukus konchilik instituti assistent o‘qituvchisi
email: djoldasbaevich97@gmail.com.

Kurbanbayev Maqsud Adambayevich

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi
Nukus konchilik instituti stajor o‘qituvchisi
email: maqsudkurbanbayev@gmail.com.

***Annotatsiya:** Ushbu maqola, quyosh energiyasidan foydalanishda samaradorlikni oshirishni takomillashtirishga yo‘l yo‘riqqa chiqadigan ilovalarni va texnologiyalarni ko‘rib chiqiladi. Maqolada quyosh elektr stansiyalarining amaliyotini yanada islox qilishga yo‘l ochadi, energiya taqsimlash yaxshilash va uning samaradorligini oshirishni maqsadini qo‘yadi. Quyosh energiyasidan foydalanish bugungi kunda energiya muammolari va iqlim o‘zgarishlari kabi muammolarga duch kelayotgan dunyoda eng ilg‘or yo‘nalishlardan biridir. Maqolada, quyosh elektr stansiyalarini yaratish va ularning samaradorligini oshirish bilan bog‘liq texnologiyalarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqola quyosh energiyasidan foydalanishni samaradorligini oshirish uchun yangi va innovatsion usullar, ilovalar va texnologiyalar haqida ma‘lumot beringan. Quyosh elektr stansiyalari, quyosh energiyasidan elektr energiyasini olish uchun foydalaniladigan tizimlar, uskunalarga ega bo‘lgan ishlanmalar va boshqa muhim elementlarni o‘z ichiga oladi.*

***Kalit so‘zlar:** Innovatsion, Samarador, Texnologiya, Energetika isrofni kamaytirish, Ilmiy Izlanish, Effektivlik, Adaptatsiya, Energetika Strategiyasi, Optimallashtirish, Monitoring.*

KIRISH

Dunyo iqlim o'zgarishi muammolari va toza, barqaror energiya manbalariga bo'lgan ehtiyoj bilan kurashar ekan, quyosh energiyasining ro'li tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Quyosh energiyasi mo'l-ko'l, qayta tiklanadigan va ekologik jihatdan qulay bo'lib, uni past uglerodli kelajakka o'tishda asosiy "o'yinchiga" aylantiradi. Quyosh energetikasining imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish uchun quyosh elektr stantsiyalarining samaradorligini oshirishga e'tibor qaratish juda muhimdir. Ushbu maqola quyosh energiyasini ishlab chiqarish samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan turli strategiya va texnologiyalarni o'rganadi.

1. Ilg'or fotovoltaik texnologiyalar

Quyosh elektr stantsiyasining "yuragi" quyosh nurini elektr energiyasiga aylantiradigan fotovoltaik xujayralarida yotadi. Texnologiyalaridagi yutuqlar umumiy samaradorlikni oshirishda hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Tandem quyosh xujayralari va perovskit-kremniy tandem xujayralari kabi rivojlanayotgan texnologiyalar quyosh panellarining konversiya samaradorligini sezilarli darajada oshirishga umid qilmoqda. Tandem quyosh xujayralari quyosh nurlarining kengroq spektrini olish uchun turli materiallarni birlashtiradi, perovskit-kremniy tandem hujayralari esa kremniy barqarorligi bilan perovskit samaradorligini oshiradi.

2. Quyosh energiyasini kuzatish(trekker) tizimlari

Quyosh kuzatuv tizimlari quyosh panellarini quyosh tomon yo'naltirish uchun mo'ljallangan bo'lib, ular kun davomida quyosh nuri miqdorini maksimal darajada oshiradi. Bu esa ikki o'qli kuzatuv tizimlari quyosh yo'lini kuzatib borish uchun quyosh panellarining egilishi va yo'nalishini moslashtiradi. Panellarning har doim quyoshga qaraganligini ta'minlash orqali kuzatuv tizimlari qo'zg'almas egilish tizimlariga nisbatan energiya ishlab chiqarishni 25% gacha oshirishi mumkin.

3. Energiyani saqlash yechimlari

Energiyani samarali saqlash quyosh elektr stantsiyalarining ishonchliligi va samaradorligini oshirishning muhim jihati hisoblanadi. Quyosh nurining vaqti-vaqti bilan tabiati bilan, ilg'or batareyalar kabi energiya saqlash tizimlari quyosh nurining

eng yuqori soatlarida hosil bo'lgan ortiqcha energiyani saqlashi va quyosh nuri kam yoki umuman bo'lmagan davrlarda chiqarishi mumkin. Bu quyosh energiyasining uzilishlari muammosini hal qilib, barqaror elektr ta'minotini ta'minlaydi.

4. Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili

Sun'iy intellekt (SI) va ma'lumotlar tahlilining integratsiyasi quyosh elektr stantsiyalarining ishlashini optimallashtirishi mumkin. SI algoritmlari ob-havoning tarixiy namunalarini tahlil qilishi, quyosh nuri mavjudligini bashorat qilishi va uskunaning nosozliklarini bashorat qilishi mumkin. Haqiqiy vaqtda ma'lumotlarga asoslangan prognozli texnik xizmatni qo'llash orqali quyosh zavodi operatorlari ishlamay qolish vaqtini qisqartirishi va tizimning umumiy samaradorligini oshirishi mumkin.

5. Quyosh panellari dizayni yaxshilandi

Quyosh panellarining innovatsion dizaynlari samaradorlikni oshirishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. Yupqa plyonkali quyosh panellari, masalan, yengil va moslashuvchan bo'lib, turli xil sozlamalarga oson integratsiya qilish imkonini beradi. Quyosh nurini old va orqa tomondan ushlay oladigan ikki yuzli quyosh panellari atrofdagi yuzalardan aks ettirilgan quyosh nurlaridan foydalangan holda energiya ishlab chiqarishni yaxshilaydi.

6. Konsentrlangan quyosh energiyasi texnologiyalari

Konsentrlangan quyosh energiyasi texnologiyalari quyosh nurini kichik maydonga to'plash uchun nometall yoki linzalardan foydalanadi, turbinalar harakatlanishi va elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun bug' ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan yuqori haroratlarni hosil qiladi. Konsentrlangan quyosh energiyasi texnologiyalari tizimlari ayniqsa quyosh nurlanishi yuqori bo'lgan hududlarda samarali. Issiqlikni uzoq vaqt ushlab turish uchun eritilgan tuzni saqlash kabi konsentrlangan quyosh energiyasi texnologiyalaridagi yutuqlar quyosh elektr stantsiyalarining samaradorligi va ishonchliligini yanada oshirishi mumkin.

XULOSA

Quyosh elektr stansiyalarining samaradorligini oshirish ushbu toza va qayta tiklanadigan energiya manbai salohiyatini maksimal darajada oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ilg'or texnologiyalari, quyosh energiyasini kuzatish tizimlari, energiya saqlash yechimlari, SI va ma'lumotlar tahlili, takomillashtirilgan quyosh panellari dizayni va konsentrlangan quyosh energiyasi texnologiyalari birgalikda quyosh energiyasini ishlab chiqarish ekotizimini yanada samarali va ishonchli qilishga hissa qo'shishi mumkin. Ushbu texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, barqaror va kam uglerodli energiya kelajagiga erishish maqsadi tobora ortib bormoqda. Energiya xarajatlarining pasayishi, ishlab chiqarishning ko'payishi, ish o'rinlarini yaratish, texnologik innovatsiyalar va rivojlangan energiya xavfsizligi birgalikda yanada mustahkam va barqaror iqtisodiyotga yordam beradi. Quyosh elektr stansiyalari samaradorligiga sarmoya kiritish nafaqat ekologik muammolarni hal qilish, balki iqtisodiy o'sish va farovonlikni ham ta'minlaydigan strategik harakat sifatida namoyon bo'ladi. Quyosh elektr stansiyalarining samaradorligini oshirish nafaqat ko'proq elektr energiyasini ishlab chiqarish bilan bog'liq ekologik jihatdan barqaror energiya landshaftiga qaratilgan muhim qadamdir. Issiqxona gazlari chiqindilarining kamayishi va bioxilma-xillikni saqlashdan tortib, havo va suv sifatini yaxshilashgacha bo'lgan ekologik foyda quyosh energiyasi dolzarb ekologik muammolarni hal etishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Quyosh texnologiyasini ilgari surishda davom etar ekanmiz, ekologik foyda, shubhasiz, quyosh energiyasining yashil va sog'lom sayyoriga o'tishda poydevor sifatida mavqeini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lezhnina Y. et al. Monitoring of asymmetric values and parameters of electric networks //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – T. 371.

2. Djalilov A. et al. Study on automatic water level detection process using ultrasonic sensor //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2023. – T. 1142. – №. 1. – C. 012020.

3. Kurbanbayev M. A., o'g'li Maksetov O. X., o'g'li Sultonov D. Q. MARKAZIY OSIYODA ENERGIYA XAVFSIZLIGI: HOZIRGI HOLAT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI //SCHOLAR. – 2023. – T. 1. – №. 32. – C. 117-122.

4. Kurbanbayev M. A. et al. ENERGO TIZIMDA YUZAGA KELADIGAN YUQORI GARMONIKALARNING O 'LCHOV TRANSFORMATORLARIGA TA'SIRI //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 16. – C. 121-126.

5. Kurbanbayev M. A. et al. 220 KV TARMOQLARIDA BIR FAZALI QISQA TUTASHUVNING SHIKASTLANISH JOYINI ANIQLASH USULINI TAKOMILLASHTIRISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 362-366.

6. Buri Toshov, Akbar Khamzayev. Development of Technical Solutions for the Improvement of the Smooth Starting Method of High Voltage and Powerful Asynchronous Motors// AIP Conference Proceedings 2552, 040017 (2023).

7. Saparov A. B. et al. Analysis Of the Effect of The Physical Properties of Liquids on External Forces (Factors) //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 5. – C. 111-114.

8. Siddiq, A., & Badran, O. O. (2019). "Solar Power Plant Efficiency Enhancement: A Review."

9. Lezhnina, Y., Abubakiro, A., Gaipov, I., & Eshmuratov, N. (2023, January). Monitoring of asymmetric values and parameters of electric networks. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 371, p. 03068).

10. Абубакиров, А. Б., Гаипов, И. К., Ешмуратов, Н. К., & Лежнина, Ю. А. (2022). ГРАФОВАЯ МОДЕЛЬ УЧЕТА АСИММЕТРИЧНЫХ ЗНАЧЕНИЙ И ПАРАМЕТРОВ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЕЙ.

11. Ешмуратов, Н. К. (2023). Реле Короткого Замыкания Асинхронных Электродвигателей Напряжением 10 Кв. *Miasto Przyszłości*, 35, 108-112.

MAHALLA INSTITUTI FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Nurmanov Sanjarbek Abdixomid o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti Milliy g'oya,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Nigmanova Umida Baxramovna

Ilmiy rahbar: Pedagogika fanlari dotori (Ph.D), dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Taraqqiyot strategiyasi doirasida mahalla instituti faoliyati yaxshilash, shuningdek, Prezident farmoni va turli qarorlar doirasida mahallalar faoliyatidagi vazifalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: *Taraqqiyot strategiyasi, mahalla, mahalla instituti.*

Mahalla ming yillar davomida shakllangan, xalqimizning o'ziga xos qiyofasini ko'rsatib turadigan noyob ijtimoiy tuzilma. Bir-biriga mehr-oqibat ko'rsatib yashash, yaxshi va yomon kunlarda birga yelkadosh bo'lish singari insonga xos fazilatlar aynan mahallada tarkib topadi.

Fuqarolik jamiyatining eng muhim institutlaridan biri bo'lgan mahalla instituti haqida gap ketganda aytish mumkinki, qadim-qadimdan xalqimizning milliy turmush va tafakkur tarziga aylanib ketgan jamoa bo'lib, bir mahalla bo'lib yashash tuyg'usi ijtimoiy hayotning ham uzviy qismi sifatida katta bir ma'naviy qadriyat deb qaralgan. Birgina to'ylarimizni olib qarang... Mahallada bir kishi to'y qiladi, mehmonlarni butun mahalladoshlar kutib oladi, mehmon qiladi, kuzatib qo'yadi. Yoki uzoqdan to'yga kelgan mehmonlar uchun mahalladoshlar qo'noq tayyorlaydi. Ming yillardan buyon an'ana tusini olib kelayotgan milliy qadriyatimiz — hasharga e'tibor qarating. U

asosan mahallalarda o'tkaziladi. Bir qarashda oddiy tadbir bo'lib ko'ringan hashar, odamlarni birdamlikka, hamjihatlikka chorlovchi va ana shu ahillikning hosilasi nechog'lik ahamiyatga ega ekanligini anglatib turuvchi o'zimizga xos ajoyib an'ana, aslida. Buning zamirida bir yoqadan bosh chiqarish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, bir-biriga yordam berish singari xalqimizga xos ulug' fazilatlar yotadi.¹

Mahalla samaradorligini oshirishga doir bir qancha qonunlar, qarorlar va prezident farmoni qabul qilingan. Eng muhimi bosh qonunimiz bo'lmish Konstitutsiyamizda aytib o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 105-moddasida Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek, ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lishi mustahkamlanib, konstitutsiyaviy maqomga ega bo'ldi. "Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida"gi, "Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) va uning maslahatchilari saylovi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining bir qator qarorlari qabul qilindi.

Alohida ta'kidlash kerak, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 3-fevral kuni qabul qilingan "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon qadriyatlar beshigi sanalmish milliy demokratik institut bo'lishi mahallalarning rolini yanada kuchaytirish, ularning xalqimiz hayotidagi o'rni va nufuzini yanada oshirish borasida muhim ahamiyatga egadir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "qaysi mahallada ish to'g'ri tashkil etilib, fuqarolar bilan yaqin hamkorlik o'rnatilgan bo'lsa, o'sha yerda hamjihatlik, mehr-oqibat muhiti hukm surmoqda, noxush holatlarga yo'l qo'yilmayapti". Shu bois mamlakatimizda amalga oshirilayotgan izchil va tizimli islohotlarning hozirgi shiddatli bosqichida mahallalarni yanada qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish davr taqozosidir.

¹ Hurriyat gazetasidan. 02.02.2024.

Bugungi kunda mahalla faoliyati tubdan o'zgarib bormoqda. Xususan, "2022-2026-yilga mo'ljallangan – Yangi taraqqiyot strategiyasi" da ham mahalla instituti faoliyatining samaradorligini oshirish, uni jamoatchilik boshqaruvi va nazoratining tayanch bo'g'iniga aylantirish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bunga ko'ra:

– Hududlardagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni joyida hal etish maqsadida mahallalar vakolatlarini kengaytirish, ularning moliyaviy mustaqilligini kuchaytirish;

– Fuqarolarning o'z mahallasi hayotidagi ishtirokini hamda davlat organlari va mahallalar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqani ta'minlash, mahallalarda aholi bilan ishlashga qaratilgan jarayonlarni raqamlashtirish;

– Mahalladan turib barcha davlat idoralariga murojaat qilish tizimini yaratish, davlat va ijtimoiy xizmatlarni bevosita mahallada ko'rsatish;

– Mahallalarning "o'sish nuqtalari" va ularda yashovchi aholining tadbirkorlik faoliyatidagi ixtisoslashuvidan kelib chiqib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish;

– Mahallalar uchun yuqori malakali mutaxassislarni maqsadli tayyorlash, barcha mahalla raislari va hokim yordamchilarida boshqaruv asoslari, bandlikni ta'minlash, bank-moliya, tomorqa, yer, chorvachilik va parrandachilik bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish;

– Tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish masalalari bo'yicha tuman (shahar) hokimining yordamchisi institutining samarali faoliyatini yo'lga qo'yish kabi vazifalar belgilangan.¹

Alohida ta'kidlash kerak, ezgu qadriyatlar va milliy an'analar beshigi bo'lgan mahalla tarbiya o'chog'i sifatida qaraladi. Mahalla shunday noyob va ta'sirchan, bugun ko'plab xorijiy mamlakatlarning ekspertlari tomonidan ham munosib e'tirof etilayotgan ijtimoiy boshqaruv usuli tizimidir. Ayni paytda mamlakatimizni har tomonlama rivojlantirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirishda mahalla tayanch va ta'sirchan kuch bo'lib xizmat qilmoqda.

¹ "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"

Ko‘p ming yillik tarixga ega xalqimizning turmush va tafakkur tarzini ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylashda bu maskanning o‘rni va ahamiyati katta. O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, mahalla institutining nufuzini oshirish nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, balki siyosiy, tarbiyaviy va ulkan ma‘naviy ahamiyatga ega bo‘lgan ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Va bu tizimli ravishda amalga oshirib kelinmoqda.

Prezidentimizning “Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni bu yo‘lda juda muhim huquqiy hujjat bo‘ldi.

Mazkur farmonning nihoyatda muhim jihatlaridan biri shundaki, unda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha Respublika kengashiga yuridik shaxs maqomini bergan holda uni fuqarolar yig‘inlarining uyushmasi shaklida tashkil etish nazarda tutilmoqda.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlarda tuzilgan kengashlarni esa Respublika kengashining tarkibiy tuzilmalari sifatida tashkil etish belgilandi.

Kengashlarning nufuzi va maqomini oshirish, joylarda aholi tomonidan ko‘tarilayotgan masalalarni ijro hokimiyati organlarining rahbarlari e‘tiboriga yetkazish va mazkur masalalarni hal etish bo‘yicha ularning bevosita ishtirokini yanada kengaytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi raisi, viloyatlar, Toshkent shahar hamda tumanlar va shaharlar hokimlari zimmasiga tegishlicha Respublika kengashi, hududiy kengashlarga jamoatchilik asosida raislik qilish vazifasi yuklatildi.

Kengashlar zimmasiga yuklatilgan vazifalar ijrosini samarali ta‘minlash, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, sohada amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirish bo‘yicha ishlarning samaradorligini oshirish maqsadida Respublika kengashi va hududiy kengashlar raislarining birinchi o‘rinbosarlari bir vaqtning o‘zida “Mahalla” fondining tegishlicha Respublika boshqaruvi hamda hududiy bo‘lim va bo‘linmalariga raislik qilishlari belgilab qo‘yildi.

Farmon bilan kengashlar faoliyatini yanada takomillashtirish hamda fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarini qo‘llab-quvvatlash borasida 37 ta aniq tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadigan kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlanganligi esa bu boradagi ishlarni aniq va puxta tashkil etishga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, mahalla instituti bugun tom ma’noda jamiyat va davlat ijtimoiy hayotining eng jo‘shqin, faol, qaynoq va jonli maskaniga aylanib bormoqda. Mazkur farmon faqat xalqimizgagina xos bo‘lgan noyob va betakror ijtimoiy tuzilma – mahalla institutining faoliyatini, o‘rni va nufuzini yangi bir bosqichga ko‘tarilishida muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

SAMARQANDNING SAYYOHLIK IMKONIYATLARI VA KAMCHILIKLAR

Juraqulova Farangiz

TDPU tarix fakulteti talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Samarqandning sayyohlik imkoniyatlarining ortib borishi turistik hududlar ahvoli yaxshilanishi hamda ayrim kamchiliklari haqida qisqacha ma'lumot beriladi.*

***Kalit so'zlar:** turizm, sayyohlik, iqtisodiyot, Buyuk ipak yo'li, ziyoratgoh, viza, gid, wf, turistik avtomashinalar.*

Bugungi kunda turizm dunyoning eng yirik va tez sur'atlarda rivojlanayotgan sohalaridan biri bo'lib, mamlakatlar va mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tezlashtirishda muhim o'rin tutmoqda. So'nggi yillarda yurtimizda turizmga bo'lgan e'tibor davlat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri sifatida baholanmoqda. Jahon Sayyohlik va Turizm tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda turizmning jahon yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 10,3 foizi, jami ish o'rinlarining o'ndan bir qismi, ya'ni 330 million (2018 yilda 319 million) ish o'rni yoki umumiy ish o'rni hajmining 10,4 foizi aynan shu soha hissasiga to'g'ri kelmoqda. Ketma-ket to'qqiz yil davomida turizm sohasidagi yalpi ichki mahsulotining o'sishi jahon yalpi ichki mahsulotining o'sishidan yuqori bo'ldi. Xususan, 2019-yilda turizm sohasida yalpi ichki mahsulotining o'sishi 3,5%ni, jahon yalpi ichki mahsulotning o'sishi esa 2,5%ni ko'rsatmoqda¹. Samarqand 2750 yoshda, ammo odamlar aytganidek, u "abadiy" yosh". Bu yerda 1500 dan ortiq qadimiy yer osmoni ostida joylashgan me'moriy yodgorliklar va ibodat joylari. 2001

¹ RAXIMOVA N.A, MANSUROVA N.SH., RAXIMOV Z.A. SAMARQAND VILOYATI TURISTIK SALOHİYATINING TAHLILI. ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ / ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ 2022, 6(154).b.44

yilda Samarqand YUNESKO merosi ro'yxatiga "madaniyatlar chorrahalar" nomi bilan kiritilgan. Samarqandni chinakam noyob shahar, deb atash mumkin! Amerika Qo'shma Shtatlaridagi nufuzli "The Huffington post" nashri tomonidan Samarqand shahri jahondagi inson o'z umri davomida albatta borib ko'rishi shart bo'lgan 50 ta shaharlardan biri deb e'lon qilinishi, ko'plab xorijiy turistlarni yanada jalb etish imkonini yaratadi. Dunyoning eng buyuk shoir va faylasuflari uni - qalb bog'i, sharq durdonasi, dunyoning ko'zgusi va hatto yer yuzi deb atashganlarida ham, ular bu go'zal shaharning barcha go'zalligi va boyliklarini tasvirlab berolmagan bo'lardilar. Bu hududda 148 dan ortiq tarixiy-arxitektura yodgorliklari aniqlangan. Shu sababli Samarqandni "Ochiq osmon ostidagi muzey" deb atashadi. Buyuk ipak yo'lida joylashgan Samarqand o'zining tabiiy-jo'g'rofiy joylashishi, shirin mevalari, zilol suvi, mehmondo'st-bag'rikeng xalqi hamda savdo imkoniyatlari bilan azal-azaldan jahon e'tiborini o'ziga tortib kelgan. Mashhur arab sayyohi Ibn Battuta o'zining "Sayohatnoma asarida "Dunyoda Samarqand kabi havosi musaffo, osmoni moviy, zamini ko'm-ko'k, suvi zilol, aholisi go'zal xulqli va xorijdan kelgan insonlarga muhabbat va do'stona munosabat qiladigan jannatmonand shaharni ko'rmadim¹", deya ta'rif etadi. Samarqand viloyatida jami 1607 ta tarixiy-madaniy meros obyektlari mavjud. Shulardan 975 ta arxeologiya madaniy meros obyekti, 562 ta arxitektura, 36 ta monumental san'at yodgorligi va 34 ta diqqatga sazovor joylar mavjud². Samarqand viloyatidagi jami tarixiy madaniy meros obyektlari Respublikamizda mavjud tarixiy-madaniy meros obyektlarining qariyb 20 foizini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan aytishimiz mumkinki, Samarqand viloyati respublika viloyatlari ichida tarixiy-madaniy turizm salohiyati bo'yicha asosiy o'rinda turadi. Samarqand viloyatiga 2016-yilda 76,2 mingta xorijiy fuqaro tashrif

¹ Т.Ш. Эвадуллаев. САМАРҚАНДДА ЗИЁРАТ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МУҚАДДАС ҚАДАМЖОЛАРНИНГ ЎРНИ. "ЎЗБЕКИСТОННИ ТОП ЎН ТУРИСТИК ХУДУДЛАР ҚАТОРИГА КИРИТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ: БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ" мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжуман материаллари тўплами.. Б 2020.Б.81

² Махмудов С.Х. Самарқанд вилояти баъзи тарихий-маданий туристик объектларнинг молиявийиқтисодий кўрсаткичлари таҳлили. ЎЗБЕКИСТОННИ ТОП ЎН ТУРИСТИК ХУДУДЛАР ҚАТОРИГА КИРИТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ: БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ" мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжуман материаллари тўплами.. Б 2020.Б.161

buyurgan bo'lsa, 2017-yilda bu ko'rsatkich 179,6 mingtaga yetdi va respublika bo'yicha atigi 7,0 foizni tashkil etdi¹.

Bilamizki, turizmning yo'nalishlari ko'p tarmoqli bo'lib, masalan, Misrda ko'proq arxitektura yo'nalishi, Turkiyada esa gastronomik turizm yevropaning aksariyat mamlakatlarida to'g' turizmlari rivojlangan. Shunga muvofiq tarzda O'zbekistonda ham so'nggi yillarda olib borilgan keng ko'lamlı islohotlar natijasida Turizmning ko'plab yo'nalishlari jumladan, Ziyorat turizmi, gastronomik turizm, me'morchilik turizmi kabi yo'nalishlarda katta ishlar qilindi. Jumladan, mutafakirlarning yubeylari asnosida ularning qayta ta'minlanishi bunda xalq qiluvchi ro'l o'ynadi. Hadis ilmining ravnaqiga ulkan hissa qo'shgan yirik alloma, buyuk vatandoshimiz Imom al-Buxoriy ilmiy-diniy merosining xalqimiz ma'naviy-ruhiy hayotidagi beqiyos o'rnini va mamlakat keng jamoatchiligining takliflarini hisobga olib hamda ushbu merosni asrab-avaylash, qadrlash va jamiyatning barkamol kishilarini tarbiyalashda undan oqilona foydalanishga shart-sharoit yaratish maqsadida 1998-yilda Imom al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy taqvim bo'yicha 1225 yilligi mamlakatimizda keng nishonlanishini Vazirlar Mahkamasi qaror qildi², Abu Mansur Moturidiyning 1130-yilligi, Xoja Axror Valiyning 600-yilligi nishonlandi. Ushbu tadbirlar davomida Samarqanddagi buyuk allomalar mangu qo'nim topgan Chokardiza qabristoni obod etilib, Moturidiy xazratlarining qabrlari ustida maqbara qayta qad rostladi. Shuningdek, Mirzo Ulugbek rasadxonasi xududida yangi muzey binosi, keng maydon va so'lim xiyobon barpo etildi. Ziyorat turizmi Vatanimizning deyarli barcha viloyatlarida o'z rivojlanish imkoniyatlariga ega, ayniqsa, Samarqand viloyatida ushbu turizm yuksak taraqqiy etgan. Chunki Samarqandda ko'pla tarixiy inshootlar va ziyoratgohlar mavjud va ular jahon turistlarini o'ziga jalb qilib kelmoqda. Ziyorat turizmi bo'yicha jahon reytingida O'zbekiston so'nggi yillar ichida 34-o'rindan 9-

¹<https://lex.uz/>. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 16.03.2018 yildagi PQ-3609-son

² https://lex.uz/IMOM_AL-BUXORIY_TAVALLUDINING_HIJRIY-QAMARIY_TAQVIM_BO'YICHA_1225_YILLIGINI_NISHONLASH_TO'G'RISIDA. Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 29-apreldagi 217-son qarori.

o‘ringa ko‘tarilib oldi¹. Samarqand ziyorat turizm sohasida ulkan salohiyatga ega bo‘lgan viloyatlardan hisoblanadi. Samarqand shahridagi Xo‘ja Doniyor, Imom Moturidiy, Xo‘ja Abdu Darun, Hazrati Xizr, Murod Avliyo ziyoratgohi, Shohi Zinda yodgorlik majmuasi, Ruhobod maqbarasi, Xo‘ja Is‘hoqi Valiy masjid-ziyosatgohi, shuningdek, Samarqand tumanidagi Xo‘ja Ahror Valiy, Xo‘ja Abdu Berun, Oqdaryo tumanidagi Mahdumi A‘zam, Jomboy tumanidagi Shayx Xudoydod Vali va Bulung‘ur tumanidagi Xo‘ja Hofiz Merosiy, Nurobod tumanidagi Hazrati Dovud ziyoratgohi, Payariq tumanidagi Imom Buxoriy majmuasi, Urgut tumanidagi Chor Chinor ziyoratgohlari joylashgan. Bu ziyoratgohlar Samarqand turistik salohiyatini yanada oshirmoqda. Shunga qaramay turizm sohasini rivojlanishiga to‘siq bo‘layotgan omillar ham bordir. Ularga viza tizimidagi to‘siqlar, ortiqcha rasmiyatchiliklarning borligi sayyohlar oqimiga salbiy tasir etadi. To‘g‘ri so‘nggi yillarda 90 ga yaqin mamlakatga viza tizimi ochildi lekin bu yetarli darajada emas. Samarqand viloyati misolida ba‘zi bir kamhiliklar haqida ;

-deyarli barcha obyektlar yo‘l ustida joylashganligi o‘z navbatda turizmning rivojlanishiga olib kelmoqda. Turistlar uchun alohida avtobuslar tashkil etilgan. Lekin yengil avtomobillar yo‘q . Bu mashinalar sonini oshirish kerak

-viloyatda tarixiy –me‘moriy va diniy ziyorat turizmni rivojlangan. Bu holat viloyatga tashrif buyurgan chet ellik sayyoh 10-15 kunda albatta zerikadi. Bu hududda o‘zining milliyligi bilan boshqa istirohot bo‘glarida ajralib turadigan istirohot bog‘lari, zamonaviy binolar barpo etilsa bu ham turistlar oqimini yanada oshiradi

-viloyatda umumiy ovqatlanish joylari faoliyatini tashkil qilishga e‘tiborni yanada kuchaytirish lozim. Chunki, har bir xalqning milli taomlari bo‘lganidek, o‘zbek xalqining ham bir qancha milliy taomlari mavjud. Masalan, yevropaliklar birinchi marta ko‘rayotgan ovqatini oldin yaxshilab o‘rganib, tayyorlanish texnologiyasini ko‘rib, keyin iste‘mol qiladi. Balki ular o‘zlarining Yevropa

¹ Turdiyev M SAMARQAND VILOYATIDA ZIYORAT TURIZMINING TARIXI VA ISTIQBOLLARI. Международный научный журнал часть I «Научный импульс».2023.В.676

taomlarini iste'mol qilishni xohlashar yoki, turistlar orasida vigiterianlar bor bo'lishi mumkin. Shularni inobatga olgan holda restoran va kafelarda turli xil davlatlarning kamida bir turdagi ovqatlarini tayyorlash yo'lga qo'yilsa, ularning xizmat ko'rsatish darajasi yaxshilansa, sayyohlarning ehtiyojlari o'z vaqtida qondirilsa, viloyatga tashrif buyurgan sayyohlar mamnun bo'lishadi. Bu esa turistlar oqimining oshib borishiga sabab bo'ladi

- viloyatga kelayotgan turistlar uchun yaratilgan xizmatlar va mehmonxonalarga qo'yilgan narxlar bir muncha yuqori. Bu turistlar sonining keskin kamayishiga olib kelishi mumkin. Mehmonxonalarga chegirmalar qo'yilsa yaxshi bo'lar edi.

- Sayohatchilarni kundalik ekskursiyadan keyingi vaqtlarini mazmunli o'tkazish maqsadida ko'proq tadbirlar uyushtirish zarur. Samarqandga kelayotgan turistlarning aksariyat qismi Yevropa mamlakatlaridandir. Shu bois ularning kuy-qo'shiqlari yangrab turuvchi tadbirlar tashkil qilish har bir turist uchun o'zgacha zavq bag'ishlaydi. Bir narsani aniq aytish mumkinki, turistlar ichida asosan nafaqa yoshidagi kishilar 90-95 % ni tashkil qiladi.

-umuman olganda turistlar tashrif buyuradigan joylarga wf tizimini yo'lga qo'yishni joriy etish kerak. Turistlarga yo'l boshchilik qilayotgan gidlar sonini ham yana ko'paytirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Raximova N.A.Mansurova N.Sh. Samarqand viloyati turistik salohiyatining tahlili .T.2022.
2. Samarqandda ziyorat turizmini rivojlanishida muqaddas qadamjolarining o‘rni “ O‘zbekistonni to‘p 10 turistik xududlar qatoriga kiritish istiqbollari va barqaror rivojlanishimkoniyatlari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy amaliy anjuman materiallari .b.2020
3. Исматуллаев, Ф., & Ахмедова, С. (2019). ЎЗБЕКИСТОН–ИТАЛИЯ ҲАМКОРЛИГИНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 28-28.
4. Ismatullaev, F. (2010). International cooperation in the field of tourism. F Ismatullaev. Society and Management N, 2.
5. qizi Juraqulova, F. T. (2024). O ‘ZBEKISTONNING JAXONGA TURIZM MAMLAKATI SIFATIDA OCHILISHI. GOLDEN BRAIN, 2(2), 156-161.

PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENTLIGI VA UNI AMALIYOTDA QO‘LLAY OLISH MAHORATI

Xolmirzayev Shavkat Qurbon o‘g‘li

Termiz davlat universiteti ijtimoiy fanlar fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Imomqulov Rasul Raxmonovich

Termiz davlat unversteti ijtimoiy fanlar

fakulteti ijtimoiy ish kafedrası

Pedagogika fanlar nomzodi dosent

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada pedagogning kasbiy kompetentligi va unda aks etuvchi sifatlar, kasbiy kompetentlikni egallash jarayonidagi qiyinchiliklar, egallagan kompetensiyalarini amaliyotda qo‘llay olishi va bu orqali ta‘lim oluvchilarga samarali ta‘lim berishni amalga oshirish, ta‘lim jarayoniga o‘quvchilarni jalb qilishda kompetentlikdan to‘g‘ri foydalanish masalalari haqida so‘z boradi.*

***Kalit so‘zlar:** pedagogika, kompetentlik, kasbiy kompetentlik, bilim, ko‘nikma, malaka, amal, metodik, pedagogik jarayon, o‘z o‘zini baholash, o‘z ustida, ishlash, amaliyot.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida barcha sohalar singari pedagogika tizimi ham jadal sur‘atlarda rivojlanib bormoqda. Yurtimizda ham pedagogika sohasini rivojlantirish, bu sohada yetuk pedagogik kadrlarni yetishtirish bo‘yicha ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, bu borada pedagogika universitetlarida pedagogika fanlar tizimini chuqurlashtirilgan tartibda o‘tish, yangi pedagogik kadrlarni kasbiy kompetentligini oshirish, ularni to‘liq kasbiy kompetensiyalar bilan ta‘minlash ishlari

tizimli bosqichlarda ro'yobga chiqmoqda. Hozirgi kunda pedagog kadrlarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, bu orqali yosh avlod kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'zbekistonda pedagogning kasbiy kompetentligi, uning o'ziga xos sifatlari alohida o'rganilgan bo'lib ular orasida M.S.Salayeva olib borgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizini quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi [5]. Kasbiy-pedagogik kompetentlikdan ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-ozini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi [8].

METOD VA METODOLOGIYA

“Kompetentlik (ingl. “Competence”- qobiliyat) faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bolgan bilim, konikma va malakalar-ning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi [9]. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yonalish boyicha integrativ bilimlar va harakatlarning ozlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni orga-nishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi malumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va oz faoliyatida qollay bilishni taqozo etadi [10]. Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon boladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid malumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda [11].

Biz har bir pedagogni ham kasbiy kompetentlikka to'laqonli ega deb aytolmaymiz. Kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan pedagog o'z bilimlarini izchillik bilan boyitib boradi, kreativlikka intiladi, yangi axborotlarni tinimsiz ravishda o'zlashtirib boradi, takrorlanmas bilimlarni izlab topadi, davr bilan hamnafas yuradi,

bilimlarni qayta ishlaydi va ularni amaliyotda qo'llashning samarali yo'llarini o'ylab topadi [12]. Bilamizki, pedagogik kompetentlik pedagogik jarayon asosida namoyon bo'ladi. Qachonki pedagogik jarayon to'g'ri vujudga kelsagina ta'lim beruvchi o'z kompetentligini samarali qo'llay oladi. Xo'sh o'zi pedagogik jarayon nima? Shu tushuncha haqida bilib olamiz. Pedagogik jarayon - zarur bo'lgan bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, shaxs va guruhning axloqiy-siyosiy, psixologik va jismoniy sifatlarini shakllantirish maqsadida insonlar tomonidan (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi) tashkil etilgan va yo'naltirilgan faoliyat. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liq bo'ladi [13].

TADQIQOT NATIJASI

Shunday ekan, ta'lim oluvchini har bir ijtimoiy jarayondan xabardor qilish, pedagogik jarayonni boshqa jarayonlar bilan uzviy tarzda bog'lash uchun kasbiy kompetentlik bir nechta sifatlarni o'zida namoyon qilgan bo'lishi kerak. Ana endi kasbiy kompetentlik sifatlari haqida so'z yuritamiz.

1. Ijtimoiy kompetentlik - ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik - kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bolib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi [14]. Ular o'zida quyidagi mazmuni ifodalaydi:

a) psixologik kompetentlik pedagogik jarayonda soglom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va talim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

b) metodik kompetentlik - pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, talim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

c) informatsion kompetentlik axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali malumotlarni izlash, yigish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o‘rinli, samarali foydalanish;

d) kreativ kompetentlik - pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondoshish, o‘zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

e) innovatsion kompetentlik - pedagogik jarayonni takomillashtirish, talim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi goyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;

f) kommunikativ kompetentlik - jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bolish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy tasir ko‘rsata olish.

g) shaxsiy kompetentlik - izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

h) texnologik kompetentlik - kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilgor texnologiyalarni ozlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

i) ekstremal kompetentlik - favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to‘gri harakatlanish malakasiga egalik [15].

MUHOKAMA

Har bir pedagog o‘z kasbiy kompetentligiga ega bo‘ladi. Bu orqali u pedagogik jarayonda ishtirok etadi. Bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanish uchun esa yuqoridagi sifatlarni o‘zida aks ettirishi lozim. Kasbiy kompetentlikning barcha sifatlarini to‘la to‘kis o‘zida mujassam etgan pedagog ularni amaliyotda qo‘llash jarayonini ham bexato yo‘lga qo‘yishi lozim [16]. Qachonki o‘z bilimlarini ta’lim oluvchiga kasbiy kompetentligini qo‘llagan holdagina yetkazib bersa, bu pedagogni ta’lim jarayonida chinakam yutuqqa erishgan deya olamiz. Biz mutaxassis ya’ni pedagogni kasbiy kompetentligini oshirishi uchun o‘z o‘zini tahlil qilishi, o‘z ustida

ishlashi va o'z o'zini baholay olishi kerak degan edik. Bular orasida o'z ustida ishlash yaqqol mohiyat kasb etadi. Mutaxassisning o'z ustida ishlashi quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondoshish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o'zlashtirish [17].

Bundan ko'rinib turibdiki, har bir bo'lajak pedagog o'z kasbiy kompetentligini anglab yetishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi, o'zini o'zi baholay olishi, ta'lim jarayoning jadal sur'atlarda o'sishini ta'minlashi kerak [18]. Qachonki pedagog o'zini to'g'ri va xolis baholay olsagina, u o'z sohasida yetuk mutaxassis bo'lib yetishadi.

XULOSA

Ushbu maqoladan ko'rinib turibdiki, kasbiy kompetentlik nafaqat pedagogika balki boshqa mutaxassisliklarda hma muhim o'rin tutadi, lekin bizning asosiy yo'nalishimiz bo'lgan pedagogika sohasida kasbiy kompetentlikni yuksak darajada egallash, bu orqali pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan har bir ta'lim beruvchi o'zining kompetensiyalarini to'g'ri anglay olishi va uni amaliyotda to'g'ri va maqsadli qo'llay olishi darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RŌYXATI.

1. Kulboyeva D.A., Tursunova M.B. FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 2021. 9(12), 633-637.

2. Hayitov A.I., Abdushukurova D. EFFECTIVE WAYS TO ORGANIZE MOTHER TONGUE LESSONS IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE TECHNIQUES. 2022. Conferencea, 30-32.

3. Bakhtiyarovna M.Z. INTEGRATED TEACHING OF PRIMARY EDUCATION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 2021. 9(12), 1332-1336.

4. Караматова Д.С. Синфдан ташқари машғулотлар орқали ўқувчиларни ижодий фаолиятга йўналтириш методлари. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2021. 1(2), 4-9.

5. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмининг шаклланиши касбий кадрят сифатида намоён бўлиши

7. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59–62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>

8. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 |

9. Салаева М.С., Ҳақназарова З.К. Касб таълими ўқитувчисининг профессионал-педагогик компетентлиги хусусида // Maktab va hayot. № 7-8. 2011. – Б. 32-33.

10. Салаева М.С. Муҳандис-педагог касбий компетентлиги ва профессионализмига психологик ёндашув // Maktab va hayot. № 2. 2012. – Б. 29-31.

11. Салаева М.С. Профессионализм ва касбий компетентлик / “Наука, образование и производство в обеспечении устойчивого развития инновационной экономики” материалы научно-практической конференции. Филиал МГУ имени В.М.Ломоносова. 15-16 апреля 2014 года. Часть 1. –С.215-217.

12. Салаева М.С., Искандарова М. Касб таълими ўқитувчисининг компетентлиги профессионаллашув омили сифатида / “XXI аср – интеллектуал авлод асри” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция. Ўзбекистон Республикаси хотин-қизлар «Олима» уюшмаси. 2014 йил 16 декабрь. – Б.199-202.

ИССИҚЛИК ТЕНГЛАМАСИНИНГ СИММЕТРИЯ ГРУППАСИ СОНЛИ МОДЕЛЛАШТИРИШ

Нарманов Отабек Абдигаппарович ^{1.},

Бегимов Ўктам Иброгимович ^{2.},

Рахмонова Нилуфар Нормуродовна ^{3.},

Камалова Севара Джабборбергановна ⁴

^{1,3,4}*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti*

²*Alfraganus universiteti*

otabek.narmanov@mail.ru

Аннотация: Бир ўлчовли иссиқлик тенгламалари учун аниқ ечимларни топиш учун дифференциал тенгламалар системасининг симметрия группасидан фойдаланишга бағишланган.

Калит сўзлари: Симметрия группаси, Ли алгебраси.

Иссиқлик ўтказиш коэффициенти чизиқли бўлмаган квазичизиқли иссиқлик тенгламаси бошқа кўплаб жараёнларни ҳам тавсифлайди, масалан, ғовакли мухитда газ ҳаракати, диффузия, кўшимча иссиқлик манбаи мавжуд эмас тахмини остида иссиқлик узатиш каби жараёнларни ишлатилади. Иссиқлик ўтказувчанлиги коэффициенти ҳароратнинг чизиқли бўлмаган функцияси бўлган ҳол илмий дақиқотларда катта қизиқиш уйғотмоқда. Тадиқотлар шуни кўрсатадики, иссиқликнинг ўтказувчанлиги жуда кенг параметрлар диапазонида ҳароратнинг даражали функцияси билан тавсифланиши мумкин[1-2].

Ўлчовлар назариясини қўллаш орқали олинган ўзига хос ечимлар автомодел ечимлар деб аталади. Умумийроқ ёндашув шуни кўрсатадики, автомодел ечимлар - бу инвариант ечимлар деб аталадиган ечимларнинг хусусий ҳоли

бўлиб, уларнинг кўриниши дифференциал тенгламалар гуруҳ хусусиятлари назарияси алгоритмлари ёрдамида аниқланиши мумкин.

Барча инвариант ечимларнинг умумий хусусияти шундан иборатки, бир ўлчовли ҳолда хусусий ҳосилали дифференциал тенгламалар системаси учун қўйилган масалани оддий дифференциал тенгламалар учун қўйилган масалага олиб келиш мумкин.

Ҳозирги кунда дунёда замонавий математиканинг долзарб муаммоларидан бири бу ғовакли муҳитда иссиқлик ва бошқа газларнинг тарқалиши муаммосини ўрганишдир. Бу жараёнларни тавсифловчи реал физик жараёнларни ўз ичига олган аниқ ечимларни ечимларни ўрганиш ва топиш жуда муҳимдир.

Мамлакатимизда математиканинг долзарб муаммоларига, хусусан, табиий жараёнларда илмий ва амалий қўлланиладиган математик модел-лаштириш масалаларига алоҳида эътибор берилмоқда. Шу жумладан, физик ва химик жараёнларни математик моделлаштиришда “Математик физика, амалий математика ва математик моделлаштириш, Дискрет тузилмалари” фанларининг устувор йўналишлари бўйича юқори рейтингга эга бўлган мамлакатлар даражасида илмий изланишларни кучайтириш бу соҳадаги фаннинг асосий вазифалари ва йўналишлари этиб белгиланди[1-2].

$$u_t = (k(u)u_x)_x \quad (1)$$

> restart;

> with(PDEtools):with(ODETools):with(plots):

> PDE:=diff(u(t,x),t)=diff(u(t,x)^(-1/2)*diff(u(t,x),x),x)+u(t,x)^(-5/2);

$$PDE := \frac{\partial}{\partial t} u(t, x) = -\frac{1}{2} \frac{\left(\frac{\partial}{\partial x} u(t, x) \right)^2}{u(t, x)^{3/2}} + \frac{\frac{\partial^2}{\partial x^2} u(t, x)}{\sqrt{u(t, x)}} + \frac{1}{u(t, x)^{5/2}}$$

> **IBC3 := {u(0,x)=exp(-x^2),u(t,2)=exp(-4-t^2),u(t,0)=exp(-t^2)};**

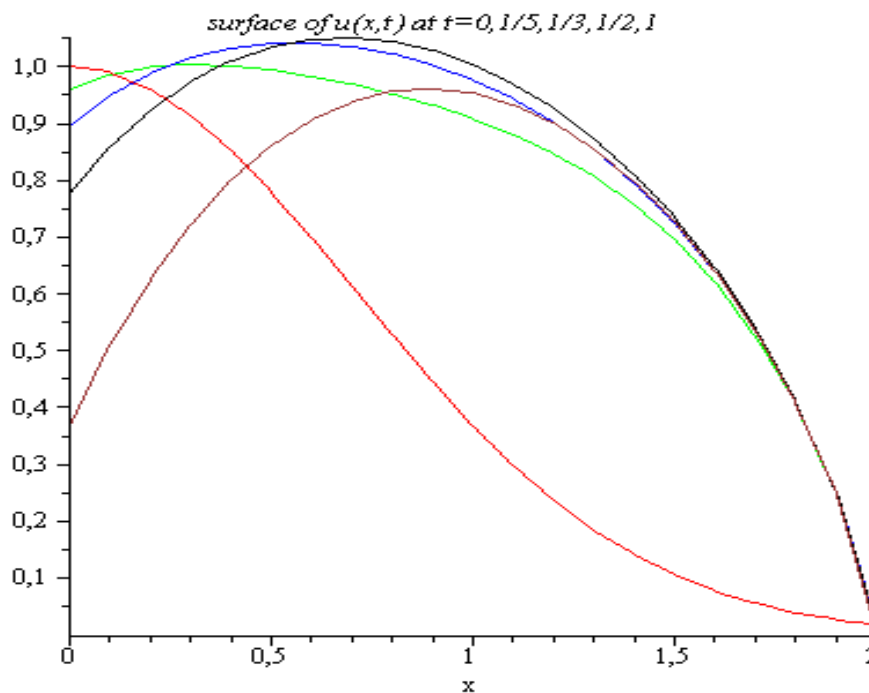
$$IBC3 := \{u(0,x) = e^{-x^2}, u(t,2) = e^{-4-t^2}, u(t,0) = e^{-t^2}\}$$

> **smod3 := pdsolve(PDE, IBC3, type=numeric,range=0..2,method=ForwardTimeCenteredSpace,time=t, timestep=1/20000);**

```
smod3 := module( )
  export plot, plot3d, animate, value, settings;
  ...
end module
```

From this solution a series of plots at different times can be generated and displayed in the same plot.

```
> p1 := smod3:-plot(t=0,colour=red):
p2 := smod3:-plot(t=1/5,colour=green):
p3 := smod3:-plot(t=1/3,colour=blue):
p4 := smod3:-plot(t=1/2,colour=black):
p5 := smod3:-plot(t=1,colour=brown):
plots[display]({p1,p2,p3,p4,p5},
  title='surface of u(x,t) at t=0,1/5,1/3,1/2,1');
```

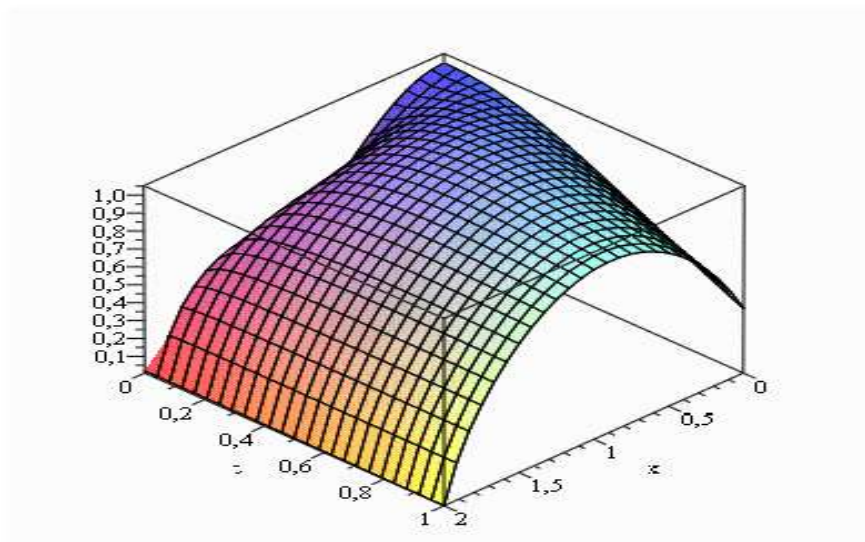


```
> smod3:-value(t=1,output=listprocedure);  
>  
> uval := rhs(op(3,%));  
>  
> fsolve(uval(x)=1/2,x=0..2);  
>  
> smod3:-plot3d(t=0..1,x=0..2,axes=boxed);  
>
```

```
[t = 1., x = proc(x) ... end proc, u(t, x) = proc(x) ... end proc]
```

```
uval := proc(x) ... end proc
```

```
1.73072065
```


АДАБИЁТЛАР

1. O.A.Narmanov. Lie algebra of infinitesimal generators of the symmetry group of the heat equation // Journal of Applied Mathematics and Physics, 2018,6, pp. 373-38 [https://doi.org/10.4236/jamp.2018.62035\(2-GJIF=0.54\)](https://doi.org/10.4236/jamp.2018.62035(2-GJIF=0.54))

2. М.М.Арипов., О.А.Нарманов. Инвариантные решение двумерного уравнения теплопроводности теплопроводности // V Международная научно-практическая конференция, Наука и образование в современном мире: Вызовы XXI века, Нур-Султан, Казахстан 10-12 декабря, 2019 Г. 98-105 стр.

ОТКЛОНЯЮЩЕЕСЯ ПОВЕДЕНИЕ КАК ПРЕДМЕТ ИЗУЧЕНИЯ ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Тиллябаева Малика Хабибуллоевна

студентка 4 курса направления Педагогика и психология дошкольного образования, факультета дошкольного образования Ташкентского государственного педагогического университета

***Аннотация:** Девиантное и делинквентное поведение представляют собой социальные проблемы, которые требуют внимания и решения. Необходимо предоставлять детям и молодым людям возможности для получения качественного образования, социальной поддержки и психологической помощи.*

***Ключевые слова:** Делинквенция, девиация, социальные факторы, негативный опыт, концепция, поведение, социальный контроль.*

Введение:

Отклоняющееся поведение - явление, которое привлекает внимание ученых гуманитарных и естественных наук. Это интересное и сложное явление, которое требует специального изучения и объяснения. В данной статье мы рассмотрим основные аспекты отклоняющегося поведения, понятие девиантного и делинквентного поведения, взаимосвязь девиации и нормативной структуры общества, а также концепции девиантного поведения, предложенные Т. Парсонсом. Также мы рассмотрим социальный контроль в обществе и его методы.

Девиантное и делинквентное поведение представляют собой социальные явления, которые имеют существенное влияние на общество. Здесь мы рассмотрим понятия и характеристики девиантного и делинквентного поведения, а также их проявления в современном мире.

1. Определение девиантного поведения:

- Девиантное поведение - это отклонение от установленных социальных норм и ценностей в определенном обществе.

- Девиантное поведение может быть физическим (например, нарушение общественного порядка) или нематериальным (например, нарушение моральных или этических норм).

2. Проявления девиантного поведения:

- Преступность и правонарушения.

- Злоупотребление наркотиками и алкоголем.

- Половые и гендерные девиации.

- Суицидальное поведение.

- Наркомания и проституция.

3. Определение делинквентного поведения:

- Делинквентное поведение - это поведение, которое совершается подростками и молодыми людьми и является нарушением закона или норм поведения.

- Делинквенция связана с незавершенным процессом социализации и часто имеет корни в социальных, психологических или экономических факторах.

4. Проявления делинквентного поведения:

- Хулиганство и склонность к насилию.

- Кражи и грабежи.

- Безнаказанное поведение в общественных местах.

- Пропуски школы и низкая успеваемость.

- Вовлечение в преступную субкультуру.

5. Причины девиантного и делинквентного поведения:

- Социальные факторы, такие как неблагополучные семейные условия, низкий социально-экономический статус, отсутствие поддержки и контроля.

- Психологические факторы, включая низкую самооценку, проблемы в общении и адаптации, недостаток навыков разрешения конфликтов.

- Получение негативного опыта в обществе, такого как неблагоприятное окружение или негативные поведенческие модели.

Концепция девиантного поведения Т. Парсонса

Теория Т. Парсонса является одной из ведущих концепций, объясняющих девиантное поведение. Девиантное поведение в данной концепции рассматривается как результат несовпадения индивидуальных целей и целей общества, а также как проявление социального конфликта. Наша работа на основе этой концепции будет включать в себя следующие основные аспекты.

Концепция Т. Парсонса

В этом разделе следует представить основные идеи концепции Т. Парсонса относительно девиантного поведения. Основные аспекты включают в себя концепцию субкультур, структурного функционализма, ролей и норм социального поведения.

Концепция субкультур

Теория Т. Парсонса предполагает, что в обществе существуют различные субкультуры, каждая из которых имеет свои особенности. Эти субкультуры формируются в результате конфликта между индивидуальными и коллективными целями, и могут приводить к возникновению девиантного поведения.

Структурный функционализм

Концепция Т. Парсонса основывается на структурном функционализме, который объясняет девиантное поведение как дисфункцию социальной системы. Девиантные действия нарушают установленные социальные нормы и могут вызывать социальный конфликт.

Роли и нормы социального поведения

Роли и нормы социального поведения играют важную роль в концепции Т. Парсонса. Роли определяют ожидания и требования, которые общество предъявляет к индивиду, а нормы определяют социальные ограничения на

поведение. Любое отклонение от ролей и норм может быть рассмотрено как девиантное поведение.

Применение концепции Т. Парсонса

В этом разделе рассматривается применение концепции Т. Парсонса на примере нескольких конкретных случаев девиантного поведения. Это может включать в себя анализ преступности, наркомании, алкоголизма и других форм девиантного поведения.

Критика и перспективы

В завершении следует представить критику концепции Т. Парсонса и возможные перспективы развития данной теории. Обсуждение критики позволит рассмотреть ограничения этой концепции, а перспективы позволят предположить ее дальнейшее развитие.

Заключение

В заключении статьи следует подвести итоги и сделать выводы о значимости концепции Т. Парсонса для объяснения девиантного поведения. Также можно упомянуть возможность использования данной концепции в практических исследованиях и разработке социальных программ.

Социальный контроль является неотъемлемой частью общественного порядка и стабильности. Он выполняет важную роль в формировании ценностей, норм и стереотипов поведения. Понимание методов социального контроля позволяет нам осознать, как общество формирует и поддерживает правила и нормы, а также какие последствия могут возникнуть в результате его недостаточности или чрезмерности. Чтобы создать устойчивое и гармоничное общество, важно найти баланс между социальным контролем и защитой индивидуальной свободы и самовыражения.

Литература:

1. Терехова, О. Е. (2023). Сущность, содержание и механизм формирования нравственных чувств старших дошкольников. *GOLDEN BRAIN*, 1(17), 107-112.
2. Терехова, О. Е. (2023, January). Профессиональная готовность в теории и практике педагогического образования. In International Scientific Conference "Innovative Trends In Science, Practice And Education" (Vol. 2, No. 1, pp. 30-36).
3. Терехова, О. Е. (2022). Исследования в области развития речи детей старшего дошкольного возраста. *Research And Education*, 110.
4. Ким, И. Н. (2023). Особенности использования цифровых технологий в дошкольном образовании. In Наука, технологии, инновации для развития экономики и общества (pp. 37-39).
5. Ким, И. Н. (2023). Значение цифровизации дошкольного образования в современном обществе. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 4(2), 55-57.
6. Терехова, О. (2022). Развитие творческих процессов–результат совершенствования психических функций. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 1(23), 17-20.

TA'LIM JARAYONIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (TARIX FANI MISOLIDA)

Yuldasheva Barno

Farg'ona viloyati Bog'dod tumani 20-maktab

Tarix fani o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Men ushbu maqolamda Umumta'lim maktablarida tarix darslarining tashkil etib borishga doir ayrim mulohazalarimni hamda ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanishni tarix fanlari misolida yoritilgan. Ta'lim berish jarayonida o'quvchilar darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning pedagogic shart-sharoitlari, hamda metodikasi yoritib berilgan.*

***Kalit so'zlar.** ta'lim, samaradorlik, tarbiya pedagogik texnologiya, o'quvchi, o'qituvchi, interfaol usullar, metodika, texnologiya, dars, pedagogika, fan, yosh avlod, barkamol shaxs.*

Hozirgi davrning dolzarb vazifalaridan biri yosh avlodni vatanga muhabbay va sadoqat, milliy g'urur, yuksak axloq va madaniyat, qadimiy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iborat. Mustaqillik xalqimizga haqqoniy tariximizni o'rganish orqali o'zlikni anglash uchun kring imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Yoshlarimizni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha uzluksiz olib boriladigan ishlar biz uchun dolzarb ahamiyatga egadir. Barchamizga yaxshi ma'lumki vatanvarvarlik har bir davlat hayotining ma'naviy asosi hisoblanadi.

O'zbekiston mustaqillik yillarida buyuk o'zgarishlar tomon yuz tutdi. bu ayniqsa ta'lim tizimida yaqqol ko'rinadi. Chunki ta'lim tizimi o'z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shaxsni tarbiyalashni vazifa qilib qo'yadi. Yosh avlodga ta'lim berish jarayonida har bir darsda o'qituvchi o'zining fanini mukammal bilgan holda

innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars o'yish zarur. O'qituvchi o'quvchilarga fani bo'yicha dars berish jarayonida pedagogik texnologiyalardan interfaol usullardan foydalanib dars o'tishi hozirgi davrning eng dolzarb masalasi bo'lib qoldi.

Tarix fanini o'rgatish, birinchi navbatda, o'qituvchining bilimdonligi, fanni qay darajada bilishi, bolaning qay darajada qiziqтира olishiga bog'liqdir. O'qituvchi sinfda o'quv jarayoni tashkilotchisi va nazoratchisi hisoblanadi. Interfaol usulda o'qitilayotgan darslar o'qituvchidan ortiqcha ruhiy, jismoniy kuch sarflamay, qisqa vaqt mobaynida yuqori natijalarga erishishni nazarda tutadi. Interfaol usulda dars o'tganda barcha o'quvchilar faol ishtirok etadilar, ya'ni dars o'tish jarayonida o'quvchilar guruhga bo'linib, yoki juftliklarda ishlaydilar hamda o'quv materialining ma'lum qismini mustaqil bajaradilar.

O'qituvchi esa darsni shakllantirib, o'quvchilarga ma'lum bir yo'nalishda yo'l ko'rsatib turadi. Ma'lumki, darsning turli xil o'yinlar asosida o'tilishi o'quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish va kuchli bo'lishlarini ta'minlaydi. O'yinlar, kinofilmlar yangi Pedagogik texnologiyaning eng samarali usullarida biri sifatida tan olinishi ham fikrimiz dalilidir.

Men tarix fani o'qituvchilari oldiga shunday maqsad qo'yishlarini so'ragan bo'lar edim. Har biringiz tarix fani darslarini o'tish jarayonida ilg'or innovatsion pedagogik texnologiyalaridan foydalangan holda mavzular bo'yicha dars o'tish vaqtida interfaol usullardan foydalanishni so'ragan bo'lar edim. Sababi misol uchun 5-sinfga qadam qo'ygan o'quvchilar tarix fani haqida tushunchaga ega emaslar sababi boshlang'ich sinfda ularga tarix fanlari o'qitib-o'rgatilmagan. Bu o'quvchilarni darsga qiziqtirib jalb qilish bu o'qituvchiga bog'liq.

O'qituvchi har bir darsida yangi-yangi ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars o'tganda ularning eslab qolishlari yanada oson va tushunarli bo'lar edi. Shuning uchun men 5-sinflar uchun quyidagi: „Yurtimizning obodonchiligi, buyuk allomalari“, „Mirzo Ulug'bek va uning akedemiyasi“, „Yurt obodonchiligi, adabiyot va san'at“, „Turkisiyon ma'rifatparvarlari“, „Sohibqiron Amir Temur“,

„O‘zbekistonning tarixiy shaharlari”, „O‘zbekiston poytaxti Toshkent-2200 yoshda”, „O‘zbekiston-ning tarixiy-me‘moriy yodgorliklari”, „O‘zbekiston mustaqilligining qo‘lga kiritilishi”, „Ma‘naviy va ma‘rifiy yuksalish”, „Dunyo xavfsizligiga tahdid”, kabi mavzularda quyidagi interfaol ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda dars o‘tishni taklif qilib chiqaman va shu maqolamni taqdim etaman. Bu mavzularni o‘qitishda o‘quvchilar oson va tezda tushunib olishlari uchun slayli ma;ruza, rasmlar, vidiofilmlardan foydalanishsa maqsadga muvofiq bo‘lar edim.

O‘qituvchilar o‘quv jarayonining mazmun-mohiyatini tushunib yetgan holda murakkab mavzular bo‘yicha jami 38 ta interfaol usullardan foydalangan holda o‘tkazish tavsiya etiladi. Quyidagi interfaol usullarni 2019-2020 o‘quv yilida tarix fanlarini o‘qitish jarayonida tadbiiq etish mumkin.

„To‘rtinchi ortiqcha” o‘yini: yoki 3tasi rost 1ta yolg‘on

1guruh: 1.Shohruh Mirzo, 1018 ta yulduz, **ehromla**, Amir Temur

2 guruh: 1. 1394-yil, „**Hindiston**” asari, Qozizoda Rumi, Buxoro

3 guruh: 1Ali Qushchi, G‘ijduvon, Rasadxona, **Avesto**.

VENN diagrammasi

Ma‘mun akademiyasi

Ulug‘bek akademiyasi

Bu kabi interfaol usullar dars samaradorligini oshirishda, hamda talabalar (o‘quvchilar)ni darsga qiziqтира olishi, eslab qolish qobiliyatini shakllantirishda ahamiyat kasb etadi. Darsni o‘yinli tashkil etilsa talabalarning darsga bo‘lgan qiziqishi yanada ortib boradi, shuningdek, darsning sifatli o‘tishini ta‘minlaydi. Shu sababli darslarimizda pedadodik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib shuni aytib o‘tish joizki, Ta‘lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va axborot kommunikatsion tizimidan foydalanish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Axborot asri bo‘lgan hozirgi davrda ta‘lim jarayonida olingan axborotlarni qayta ishlash va tahlil qilishga o‘rgatish har bir fan o‘qituvchisining vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlarni ro'yxati

1. Mirziyoyev. SH. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. „O'zbekiston”, NMIU, 2018-yil. Qurolli kuchlar-Vatanimiz va Xalqimizning mustahkam qo'rg'oni. 229-230-bet.
2. Sagdiyev.A.,Fuzailova G., Hasanova M., Tarix oqish metodikasi.-Toshkent:TDPU, 2008.
3. Saidahmedov N. S. Yangi pedagogik texnologiyalar.-Toshkent: Molniya nashr. 2003.
4. Ro'ziyeva D. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanishi.-Toshkent. 2014.
5. Achilova T. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish (ingliz tili misolida.) Chet tillarni o'rganishni takomillashtirish masalalari (Iqtidorli talabalar ilmiy-amaliy konferensiya materiallari).-Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2015.-B. 10-13.

LEKSIKOLOGIYA VA UNDAGI MA'NO KO'CHISH USULLARI

Arabboyeva Makxfuzaxon Akramjonovna

Andijon davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.

O'roqova Bahora Azamat qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti 2-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada hozirgi o'zbek adabiy tilidagi leksikologiya haqida ma'lumot berib o'tiladi va ma'no ko'chish usullari haqida atroflicha so'z yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** leksikologiya, o'z ma'no, ko'chma ma'no, metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik.*

KIRISH

Tishlari dur, oy yuzli, kipriklari o'q, lablari g'uncha shu kabi o'xshatishlar o'zbek tilining qanchalik go'zal ekanligiga va uning lug'at boyligiga yana bir isbotdir. Yosh avlodning og'zaki va yozna nutqini shakllantirish va uning so'z boyligini oshirish masalalariga to'xtalar ekanmiz tilshunoslikning so'z ta'limoti haqidagi bo'limi-leksikologiya ushbu yo'nalishdagi juda keng imkoniyatlarni yaratib bera olishini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Leksikologiya bo'limida o'quvchilar duch keladiga birinchi muammo esa so'zning o'z va ko'chma ma'nolaridir. Berilgan so'z birikmalarini ko'chma ma'nosiga ko'ra guruhlarga ajratish, ularni o'zaro qiyoslash asosida so'zni o'z va ko'chma ma'nolarida qo'llab gaplar tuzish, badiiy matnlarni tahlil etish so'zlarni ko'chma ma'nolarda matn yaratish singari ijodiy amaliy ishlar

o'quvchilarning so'z zaxirasini oshirish va nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyatga egadir.¹

Leksikologiya (yunoncha so'z yoki so'z uchun va o'rganish) so'zlarning ma'nosini va ularning semantik munosabatlarini, bir tilning lug'at tarkibini o'rganadi. Leksikologiya bir so'zning yakka holda emas balki boshqa so'zlar bilan bog'liq holda o'rganadi. Leksikologiyaning o'rganilish obyekti va predmeti so'zdir.

O'z ma'no va ko'chma ma'no

So'zlarda ma'no ikki xil bo'ladi. O'z ma'no va ko'chma ma'no. O'z ma'no turi so'zlarni yakka holda kelganda ham matn tarkibida kelganda ham bir ma'no anglatishidir.² Yakka kelganda boshqa ma'no matn ichida kelganda boshqa ma'noni anglatrsa ko'chma ma'no bo'ladi. Masalan: qaynoq qalbli inson, sovuq xabar, ichi qora. Bu misollarda ko'rinib turganidek qaynoq, sovuq, qora so'zlari o'z ma'nosida emas ko'chma ma'noda qo'llangan. Chunki xabarning sovuq'i bo'lmaydi, qalbning esa qaynog'i.

Ma'no ko'chishi

O'zbek tilida ma'no ko'chishlari asosan so'zlashuv va badiiy uslublarda foydalaniladi.³ Ma'no ko'chishi- bir predmet yoki hodisa nomining keyinchalik boshqa predmet yoki hodisani anglatish xususiyatiga ega bo'lishidir. Bunday ko'chish shu nom bilan atalayotgan ikki yoki undan ortiq predmet yoki hodisa o'rtasidagi aloqadorlikka asoslanadi. Masalan sovuq leksemasi haroratga nisbatan qo'llaniladi, ammo sovuq niyat qilmang birodar deyilganda sovuq so'zi haroratni emas niyatni va ifodalamoqda.

Leksikologiyada ma'no ko'chish turlari quyidagilar:

1. Metafora
2. Metonimiya
3. Sinekdoxa
4. Vazifadoshlik

Muhokama va natijala

¹H.Jamolxonov "Hozirgi O'zbek Adabiy Tili" Toshkent 2005

² www.cyberleninka.ru

³ Hozirgi o'zbek adabiy tili" akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik "Toshkent 2013

Metafora

Metafora yo‘li bilan ma’no ko‘chirilishi:

- a) ifodalanayotgan predmetlar o‘rtasidagi shakliy o‘xshashlik asosida: yoqa (ko‘ylakning yoqasi- bosh leksik ma,no), yoqa(ariqning yoqasi- hosila ma’no).
- b) ikkita belgi-xususiyat o‘rtasidagi nisbiy o‘xshashlik asosida:

Metonimiya

Metonimiya (grekcha meta- qayta, anoma-nom) predmet narsa hodisalarning makon va zamondagi bog‘lanishidan birining nomini ikkinchisiga ko‘chirish asosida yuzaga keladigan ma’nodir.¹ Bu usul bilan nom ko‘chirilishda tashqi, ichki belgidadi o‘xshashlik emas balki orasidagi doimiy aloqaning mavjudligi hisobga olinadi.

Metonimiya yo‘li bilan ma’no ko‘chirilishi:

- a) asar muallifining nomi nutqda “asar” ma’nosida qo‘llangan bo‘lishi mumkin: Fuzuliyning oldim qo‘limga,

Majnun bo‘lib yig‘lab qichqirdi. Bunday paytlarda muallif nomi aytiladi-yu, uning asari yoki asarlari nazarda tutiladi.

Sinekdoxa

Sinekdoxa (grekcha sinekdohe birga anglamoq) butun nomi bilan qismni yoki qism nomi bilan butunni ifodalash asosida so‘z ma’nolarini ko‘chishi. Sinekdoxa qisman o‘rin anglatish munosabatiga ko‘ra metonimiyaga kiradi.

Sinekdoxa yo‘li bilan ma’no ko‘chirilishi:

- a) butunning nomi qismga ko‘chiriladi: besh qo‘l barobar emas.
- b) qismning nomi butunga ko‘chiriladi: tirnoqqa zor.

Vazifadoshlik

Vazifadoshlik (funksiyadoshlik) bir predmetning vazifasini ikkinchi bir predmet bajarishi natijasida avvalgining nomini keyingisi ifodalashi asosida ko‘chishidir. Bu usul bilan ma’no ko‘chish bir tomondan metaforaga o‘xshasa ham, u metaforadan

¹ M.Arabboyeva “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional fuqorolik kompetensiyalarni rivojlantirish” Toshkent 2022.

vazifa bajarish xususiyatiga asoslanishi bilan farq qiladi. Masalan, o‘q (kamon) o‘q (har xil qurollar o‘qi).

Xulosa ushbu maqolada leksikologiyaning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan ma’no ko‘chish turlari yoritildi. Ma’no ko‘chish turlari ona tilimizning ma’noli va ifodali bo‘lishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. H. Jamolxonov “Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili” Toshkent 2005
2. www.cyberleninka.ru
3. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik “Toshkent 2013.
4. M. Arabboyeva “Ona tili darslari orqali o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional fuqorolik kompetensiyalarni rivojlantirish” Toshkent 2022.

FRAZELOGIYA VA OLIMLARNING QILGAN TADQIQOTLARI

Qosimova Nafosat Doniyorjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada hozirgi o‘zbek adabiy tilidagi frazeologiya va olimlarning qilgan tadqiqotlari haqida bo‘lib, unda frazeologiya haqida ma‘lumot, tilshunos olimlarning frazeologiya haqida qanday ishlar olib borgani va fikrlari to‘g‘risida so‘z yuritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** frazeologiya, frazema, leksema, nutqiy birlik, turg‘un birlik, lisoniy birlik.*

***Abstract:** this article is about phraseology in the modern Uzbek literary language and the research done by scientists, it contains information about phraseology, the work and opinions of linguists on phraseology.*

***Key words:** phraseology, phraseme, lexeme, speech unit, stable unit, linguistic unit.*

Kirish

Nutq jarayonida fikrimizni faqatgina so‘zlar yordamida emas balki, ikki yoki undan ortiq so‘zlarning bog‘lanishidan hosil bo‘lgan yoki nutqqa tayyor holda kirib kelgan birliklardan ham foydalanamiz. Bu birliklar nutqimizni tasvirlabgina qolmay uni yanada kengaytirib fikrimizni tinglovchiga yanada aniqroq qilib berishga, uni yana ham mazmunli, lo‘nda va bo‘yoqdor tarzda bo‘lishiga yordam beradi. Tilshunoslikning bunday birliklarini frazeologiya bo‘limi o‘rganadi.¹

¹ Raxmatov, F., & Tilolova, G. (2013). Chet tilini ukitishda xorijtajribasi va grantlardan foydalanish. Chet tilini ukitishda metodika, malaka va tajriba, 259-261.

Frazeologiya va frazeologiya haqida

Frazeologiya tilshunoslikning bir bo‘limi bo‘lib, u tilning lug‘at tarkibidagi frazemalar haqida ma’lumot beradi.

Frazema ko‘chma ma’noli tuig‘un konstruksiya.¹ Masalan, qo‘rqmoq(leksema) kapalagi uchmoq (frazema), sho‘x (leksema) — yerga ursa ko‘kka sapchimoq (frazema) singari. Bungan kelib chiqadiki, frazema ham leksema kabi lug‘aviy birlik sanaladi.²

Frazeologizm til hodisasi sifatida lison va nutqqa daxldor birlikdir. Birdan ortiq mustaqil leksema ko‘rinishining birikuvidan tashkil topib, obrazli va ma’noviy tabiatga ega bo‘lgan lisoniy birlik frazeologizm deyiladi: tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi, sirkasi suv kuv tarmaydi, boshi ko‘kka yetdi, do‘ppisini osmonga otdi, qo‘y og‘zidan cho‘polmagan, og‘zi qulog‘iga yetdi, aravani quruq olib qochdi va boshqalar.³ Frazeologik ibora, frazeologik birlik, turg‘un birikma, barqaror birikma, frazeologik birikma atamaları bilan ham yuritiladi. Frazeologizm lisonda barcha lisoniy birliklarga xos bo‘lgan umumiylik tabiatiga ega va nutqda xususiylik sifatida namoyon bo‘ladi.

Frazeologizmlarning paydo bo‘lishi inson tafakkuri bilan tilning leksik imkoniyatlari o‘rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Frazeologizmlarga faqatgina tilning “bezagi” sifatida qarab bo‘lmaydi. Dunyoda iboralarsiz tilning o‘zi yo‘q. Shoir vayo‘zuvchilar ham o‘z asarlarini iboralardan mohirona foydalanadi. Bu esa asarlarini yanada bo‘yoqdorroq qilishga yordam beradi.

Biri eski o‘g‘ri, biri yangi boy,
Ko‘zini yog‘ bosgan, lab-lunji moy.
Dili bilan tili kelar poyma-poy,
Og‘ayni-oshnalar yodimga tushsa.

¹ Murodqosimov, A., Raxmanova, D., Sanakulov, Z., & Zaripova, G. (2020). Nemis va uzbek tillarida suz yasash usullari (kompozitsion usullar misolida). Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 1(2), 241-248.
Sanaqulov, Z. I. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarida so‘z yasalishining ma’nosi (qiyosiy jihatdan). Fan va ta’lim, 1(Maxsus so

³ Sanaqulov, Z. (2019). Ta'lim muassasalarida pedagogik ta'lim innovatsion klaster istikboli. In Xorijiy tillarni ukitish samaradorligini innovatsion pedagogik ta'lim klasteri asosidagi amalga ko'tarish istikbollari (120-124-betlar). CSPI.

(Iqbol Mirzo “Yodimga tushsa” she’ridan)

Bu she’rda ko‘zini yog‘ bosgan iborasi takabburlanish tanib-tanimaganga olish ma’nosini ifodalab beradi.

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog‘i sifatida 20-asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo‘lgan. Uning dastlabki shakllanishiga rus olimlari A.A.Potebnya, I.I.Sreznevskiy, A.A.Shaxmatov asarlarida asos solingan bo‘lsa, barqaror (turg‘un) so‘z birikmalarini alohida tilshunoslik bo‘limi — Frazeologiyada o‘rganish masalasi 20—40-yillardagi o‘quv-metodik adabiyotlarda — Ye.D.Polivanov, S.Abakumov, L.A.Bulaxovskiy asarlarida ko‘tarib chiqilgan. G‘arbiy Yevropa va Amerika tilshunosligida Frazeologiya tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatida ajratilmaydi. Tilshunoslikka oid adabiyotlarda frazeologizmlarning lingvistik mohiyati masalasi hali hanuzgacha tortishuvlar ostida qolmoqda. Sh. Balli frazeologiyaning asosiy belgisi uning o‘rnini o‘sha iboraning ma’nosiga to‘g‘ri keladigan so‘z bilan almashtirish mumkin yoki mumkin emasligi, deb hisoblasa, B.A.Larin esa uning asosiy belgisi frazeologik birliklarni tashkil qiluvchi alohida so‘zlarning ma’nosidan o‘sha birliklar umumiy ma’nosining kelib chiqmasligidadir, deb hisoblaydi. Teo Shippan ham frazeologizmlarning ikki turini ajratib ko‘rsatgan, ya’ni turg‘un birikmalar va frazeologik butunlik. Yana bir tilshunos olim U. Fiks esa, frazeologizmlarni erkin gap bilan taqqoslaganda, fe‘llar ma’nosining mos kelishi yoki mos kelmasligiga ko‘ra ikki turini farqlaydi. Demak, tilshunos olimlar frazeologizmlarni turli xil jihatlarini o‘rganishga urinishgan va hozirgacha ham urinib kelishmoqda. Frazeologizmlar so‘z yasalişidagi kabi alohida strukturalari va yasaliş affikslari mavjud emas.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, frazemaning ifoda jihatiga uning tarkibidagi leksemalargina emas, balki frazemaning doimiy bilan birga qatnashadigan morfemalar mansub bo‘ladi, chunki bunday morfemalar, o‘rni tuslovchi ham frazemaning ichki grammatik qurilishiga mansub bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Raxmatov, F., & Tilolova, G. (2013). Chet tilini ukititishda xorijtajribasi va grantlardan foydalanish. Chet tilini ukitishda metodika, malaka va tajriba, 259-261.
2. Murodqosimov, A., Raxmanova, D., Sanakulov, Z., & Zaripova, G. (2020). Nemis va uzbek tillarida suz yasash usullari (kompozitsion usullar misolida). Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 1(2), 241-248.
3. Sanaqulov, Z. I. (2020). Ingliz va o'zbek tillarida so'z yasalishining ma'nosi (qiyosiy jihatdan). Fan va ta'lim, 1(Maxsus son).
4. M.Arabboyeva "Ona tili darslari orqali o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional fuqorolik kompetensiyalarni rivojlantirish" Toshkent 2022.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИДА ЖАДИДЛАРНИНГ ЎРНИ

М.М. Мадаминов

Тошкент шаҳар 81-мактабнинг тарих фани ўқитувчиси,

Ўзбекистон халқ таълими аълочиси

Турон Фанлар академиясининг академиги

Аннотация: *Мазкур мақолада жадидчиликнинг вужудга келиш тарихи, бунда Россиядаги муслмон мактаблари буюк ислохатчиси Исмоил Гаспиралининг, Ўрта Осиё жадидларининг отаси деб тан олинган Маҳмудхўжа Беҳбудий хизматлари ҳақида сўз юритилади*

Калит сўзлар: *маориф, жади́дизм, ватанга муҳаббат, усули жади́д*

Аннотация: *В данной статье рассматривается история джадидизма, заслуги Исмаила Гаспирали, великого реформатора мусульманских школ в России, Махмудходжи Беҳбуди, признанного отцом среднеазиатского джадидизма.*

Ключевые слова: *образование, джадидизм, любовь к Родине, джадидский метод.*

Abstract: *This article examines the history of Jadidism, the merits of Ismail Gaspirali, the great reformer of Muslim schools in Russia, Mahmudhoja Behbudi, recognized as the father of Central Asian Jadidism.*

Key words: *education, Jadidism, love for the Motherland, Jadid method.*

Ўзбек халқининг асл фарзандлари, ўзларининг саъй-ҳаракатлари, иқтидорлари ва куч-ғайратларини халқимизнинг маънавияти, маданияти ва ҳуқуқий билимларини ошириш йўли билан, ўзлигини англашга ва шу йўл билан ривожланган жамият яратишдек ўз ғояларини амалга оширишда, мутаассиблик, лоқайдлик, қоқоқликка қарши кураш олиб борганлар.

Жадидчиликнинг вужудга келишида XX аср бошларида Россиядаги мусулмон мактаблари буюк ислохатчиси ва “Таржимон жаридаси” [1883 йилда Қримда чиқа бошлаган] ташкилотчиси Исмоил Гаспиралининг хизмати ва ўрни беқиёсдир. У Боғчасаройда энгил қироат усулига асосланган янги мактаб очиб, унда дарс берган, дарсликлар ёзган. У ўзи тузган таълим дастури асосида дарслик тайёрлади, шу дастур бўйича 40 кунда 12 та ўқувчининг саводини чиқарди. Бу усул “Усули савтия” ҳарф товуши усули, яъни “Усули жадид” номи билан кенг тарқалган. Унинг 1888 йилда “Раҳбари муаллимин ёки муаллимларга йўлдош” китоби нашр этилган. “Жадид” сўзи араб тилидан олинган бўлиб, “янги” деган маънони англатади. Жадидлар ўша даврда Россия империяси мустамлакаси бўлган халқларни, энг аввало, маориф тизимини яхшилаб, таълим соҳасини ислох қилиш, ёшларга диний билимлар билан бирга дунёвий фанлар – араб, форс, рус тиллари, тиббиёт, кимё, физика, математика, тарих каби фанлар ўқитишни зарур деб билганлар.

Маориф: - /арабча/ инсонларнинг билими ва тафаккурини оширишга қаратилган таълим-тарбиядир.

Исмоил Гаспиралининг 1893 йилда Тошкент, Самарқанд ва Бухорода бўлиши, маърифатпарварлик ғояларининг кейинги ривожига туртки бўлган.

Жадидларнинг асосий тамойили: - хуррият, машварат, адолат, озодлик ва тенглик бўлган жадидлар Бухоро амирлиги (ёш бухороликлар) ва Хива хонлигида (ёш хиваликлар) хон ва Амирни ўз ғоя ва маслақларига тортишга ҳаракат қилганлар. Бухоро жадидлари 1900 йилнинг бошида Амирдан янги усулдаги мактаблар очишга рухсат олганлар.

1900 йили Бухорода Жўрабой қори томонидан янги усулдаги мактаб очилган. 1904 йили Бухорода Музаффарил мактаби очилган. Аммо рус империяси амалдорларнинг талаби билан Бухородаги барча янги усул мактаблари 1913 йилда ёпиб қўйилган.

Тараққийпарвар ўзбек зиёлилари кенг халқ оммасини саводли қилиш, уларни жаҳолат уйқусидан уйғотишга интилиб мактаблар очдилар, театр

труппаларини ташкил қилдилар, газета ва журналлар чоп эттириб, халқимизнинг илмга чанқоқ, иқтидорли фарзандларини ўз ҳисобларидан чет элларга ўқишга юбордилар.

Биринчи бўлиб Самарқандда Хусайний 1893-йилда, 1889-йилда Салоҳиддин домла Қўқонда, 1899-йили Мунавварқори Тошкентда ва бошқа шаҳарларда мактаблар очилди.

Ўша даврда Туркистон ўлкасида миллат истиқболини ўйловчи тараққийпарвар кучлар халқнинг деярли барча табақаларини – хунарманд, деҳқон, савдогар, мулкдор, уламолар орасида мавжуд эди.

Туркистон жадиждларини бирлаштиришда Ўрта Осиё жадиждларининг отаси деб тан олинган Маҳмудхўжа Бехбудийнинг хизмати катта бўлган .

Туркистон жадиждлари эришган ютуқлари орасида энг салмоқлиси ҳукмрон мафкурадан мустақил бўлган халқ таълими тизимининг яратилиши ҳамда миллий матбуотга ва театрга асос солиниши бўлган.

Жадиждларнинг асосий ғоя ва мақсадлари:

- Туркистонни феодализм қолоқлик, хурофотлардан озод қилиб, халқимизнинг саводини чиқариш йўли билан ўзлигини англантиш, миллий истиқлолчилик ғояларини шакллантиришда,
- Ўз конституцияси, парламенти, идора усулидаги озод ва фаровон жамият яшайдиган миллий мустақил давлатни бунёд этишдан иборат бўлган.

Халқимизнинг орзу-умидлари, жадиждларнинг ғоялари 1991 йили 31 августдагина тўлалигича амалга ошди.

Ҳозирги кунда ҳар биримизнинг олдимизга турган асосий вазифалардан бири – жадиждлар ҳаракатидан ўрнак олган ҳолда мустақиллигимизни мустаҳкамлашга, Ватанимизни обод, халқимизни фаровон турмуш кечиришга, янги Ўзбекистон тарихини яратилишига ўз ҳиссамизни қўшишдан иборатдир.

“Мен мустақиллик тарафдориман” деган гапнинг ўзи энди етарли эмас. Ва умуман тарафдорликни ўзи ҳам мустақиллик учун курашувчанликни англамайди. Бу тарафдорлик эмас. Қолаверса, **мустақиллик** сўзи юксак

қадрият сифатида суистеъмол қилиниши ҳам мумкин. Ундан ташқари, мустақилликни биз барчамиз оғизда эмас, амалда мустаҳкамлашимиз лозим.

Мустақиллик оғизда бор, мустақиллик кўнгилда бор, амалда бор. Мустақиллик фақат ва фақат кўнгил ҳамда амалда уйғун бўлгандагина мустаҳкамланиши мумкин.

Халқимизнинг маданияти ва маънавияти юксалишида, унинг мустақиллик учун курашининг ривожланишида жадидларнинг ўрни беқиёсдир. Инсон азал-азалдан агрессия, йўқ қилиш, вайронагарликка мойил эмас, зеро, яхшилик, яратувчанлик, умуминсоний қадриятларни ҳурматлаш бизнинг қонимизда бор. Фақат ана шу ҳақиқатни англаб етишгина мустақиллик, Ватанни севиш каби муқаддас туйғуларнинг моҳиятини тушунтира олади. Акс ҳолда, янгилана олмаймиз. Бой, кўхна Ўзбек миллий тафаккурининг асл мақсади ҳам шунда: - ёмон одамни яхши одамга, яхши одамни эса гўзал инсонга айлантириш, маънавиятни бошланғич нуқтаси ҳам, мавжудлик моҳияти ҳам шунда. Шундагина инсон комилликка эришади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. O‘zbekistonning yangi tarixi birinchi kitob 1qism Sodiqov, R.Shamsiddinov, R.Ravshanov, K.Usmonov; (Sharq) nashriyoti Toshkent 2000-yil
2. Soyibjon Tillaboyev, Akbar Zamonov O‘zbekiston tarixi XIXasrning ikkinchi yarmi XXasr boshlarida (SHarq) nashriyoti Toshkent 2019-yil
3. M.M.Madaminov “O‘zbekiston tarixi” fanidan o‘quv qo‘llanma 4 nashr “ilm-ziyo zakovat” 2022-yil
4. A.Mavrulov, M.Dehqonov “Madaniyat tarixi” “O‘qtuvchi” nashriyoti 2007-yil

**EXPRESSION OF SUBJECTIVE ATTITUDE IN A SCIENTIFIC TEXT
(IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES)**

Shodiev Ibrohim Majidovich

Navoi State Pedagogical Institute

Senior teacher of the Department of Uzbek and Literature,

Sobirova Intizor Muhammatkulovna

Navoi State Pedagogical Institute

Faculty of Foreign Languages, Department of English Language and Literature

2nd course master student

***Abstract.** This article provides information about scientific text, its types, characteristic features, and artistic text.*

***Key words.** Scientific text, technical text, subjectivity, artistic text, speech.*

The main part.

A scientific text is the outcome or outcome of a process for a group of people who are appropriately qualified to perceive and create. To make it as informative as possible, the author should use written language, special products and methods of presenting materials. Often, a scientific text is a work that is published or intended for publication. The texts of the scientific plan receive special elements for oral presentation, for example, a report of a conference or an academic lecture.

The characteristic features of the scientific method are the tone, objective approach and disorganization of information, the structure of the text, terminology, and the special language tool adopted for the presentation of logical materials and among scientists.

A text in scientific style is a standardized scientific system. Importing the basis of the scientific method into the literary language, importing from standard sequences and expressions, using the language of "symbols" and formulas, from zikr and writings. For example, permission to accept in the scientific community: for example, ... it should be noted that the research came to the obtained data ... let's proceed to the analysis ... and the result.

To transfer scientific information to "artificial" language elements:

- 1) graphics, circles, blocks, drawings, drawings are widely used;
- 2) formulas and symbols;
- 3) special terms and lexical features of the scientific method, for example, names of physical quantities, mathematical symbols, etc.

The reference device (footnotes, comments, notes) forms more specific ideas about the topic of speech and serves to implement the quality of scientific speech, such as the accuracy of terms and the verification of sources.

That is, scientific methods, characterized by conformity to the norms of literary language, serve accuracy, precision and laconicism in the expression of research ideas. A monologic form is characteristic for a scientific lecture, the logic of the statement is determined consistently, the conclusions are formalized in the form of a complete and clear expression.

A scientific text is a written product based on scientific knowledge based on theories, concepts or any other subject through specialized technical language. Scientific texts appear as a result of research. They present the development of the research process, its data, tests, results and conclusions in an orderly and systematic manner.

The information presented in the scientific text is the product of methodical and systematic work, as a result of which any event or fact is studied and analyzed on the basis of a number of assumptions, principles and laws. All of the above-mentioned results can be verified, thus ensuring their validity and universality.

Each text of the scientific method has its own logic of construction, which has a specific form that corresponds to the laws of construction. Usually the researcher follows the following scheme:

- Introduction to the essence of the problem, its relevance and renewal;
- Choosing a research topic (in some cases, an object);
- Setting goals, solving certain tasks during performance;
- Review of scientific sources that affect the research topic in any way, description of the theoretical and methodological basis for the work; Basis of terms;
- Theoretical and practical importance of scientific work;
- Content of scientific work;
- Description of the experiment, if it is carried out;
- Research results, conclusions based on its results.

There is a wide variety of scientific texts. Some examples are lectures, articles, theses, monographs, school or didactic manuals, promotional work, and books and journals in general in the health, social, mathematical, physical, chemical, biological sciences.

Scientific text and technical text have some similarities: they use clear and objective technical language that refers to concrete reality. In this sense, they are one and the same.

A scientific text differs from a technical text in that a scientist explains, reveals, and describes the development of a research process to present research findings.

A technical text, while based on science, is oriented toward technological or industrial applications, and consists of explanations and instructions that give practical guidance to the reader's work.

When we talk about literary texts, referring to scientific texts, opinion pieces, etc., we mean the writer's ability to create a story and share it with readers. Fictional texts in all cases, be they real or fictional, proceed from a basic argument and from

there develop on the pages, creating a plot in any case; the subject can be varied and the only limit is the author's imagination.

Before starting to know in depth and detail the characteristics of a literary text, it is important to have an understanding of what a literary text is, so this will be the first thing that will be discussed in more detail.

It is a text that performs an artistic and expressive function (as opposed to non-literary texts that serve to inform or provide insight to the reader). The purpose of these texts is artistic and therefore it is agreed to present a subtle, clean and expressive language that not only communicates but also creates beautiful messages, sonorous phrases or powerful images.

The writer is engaged in giving poetic power to his text, so these are works of a subjective nature and depend on the creation of their author.

Likewise, literary texts offer the reader subjective, free, contemplative, experimental, or contemplative approaches to life, with no other motivation than to evoke these feelings and emotions in their minds. To do this, these artistic texts use a series of expressive resources called tropes, rhetorical figures or literary devices, through which they can use language in a more powerful, dynamic or even rhythmic way.

Features of the literary text

Next, the main features that constitute, share, or are supposed to correspond to different literary texts are presented, which are:

Subjectivity

It is not an objective text that corresponds to reality, but usually addresses the subject from an original and excellent perspective.

Language

In the process of performing the artistic text, he may allow breaking the grammatical rules (something that is very common in poetry), so we can assume that the style of each writer defines him as a literary artist.

REFERENCES

1. Doniyorov X, Yo‘ldoshev B. Adabiy til va badiiy stil. Toshkent: Fan. 1988.
2. Каримов С. Узбек тилининг бадий услуби: Филол. фанлари д-ри дис. ... автореф. –Самарканд: Зарафшон, 1993.
3. Akobirov S. Til va terminologiya. -T., 1968.
4. <https://fayllar.org/v-v-vinokurov-terminning-umum-qollanishdagi-sozdan-farqi-haqid.html?page=4>.

LISSAJU FIGURALARINI MATHCAD TIZIMIDAN FOYDALANIB QURISH

D.A.Yusupova¹⁾, **S.Z.Sirojiddinova**²⁾

Fargʻona davlat universiteti

1) f.-m.f.n., dotsent, dilfuza.physic@mail.ru;

2) Fizika kafedrası oʻqituvchisi

***Annotatsiya.** Maqola zamonaviy kompyuter matematikasida matematik hisoblarni avtomatlashtirish uchun qoʻllaniladigan Mathcad dasturiy tizimi afzalliklariga bagʻishlangandir. Ushbu dastur turli sohalardagi masalalarni yechishga moʻljallangan, formula, sonlar, matnlar va grafiklar bilan ishlaydigan universal tizim boʻlib, uning yordamida oʻzgaruvchi va oʻzgarmas parametrli algebraik va differentsial tenglamalarni yechish, funktsiyalarni tahlil qilish va ularning ekstremumini izlash, topilgan yechimlarni tahlil qilish uchun jadvallar va grafiklar qurish mumkindir. Shu bilan birga Mathcad oʻrganayotgan jarayonlar, hodisalar va tushunchalarni vizuallashtirish, modellashtirish imkonini yaratadi. Maqolada Lissaju figuralarini tizimliroq va aniqroq modellarini yaratishda MathCAD dasturiy vositasi imkoniyatlari yoritilgan.*

***Kalit soʻzlar:** axborot texnologiyalari, Mathcad, Mathematica, MatLab, Maple matematik dasturlar, tadqiqot va texnologiyalar, matematikaviy amaliyot, dinamik hisoblash, qulay interfeys.*

Taʼlim tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanish oʻquv jarayonida oʻquvchilarni faqat nazariy bilimlari bilan cheklab qolmasdan balki, amaliy mashgʻulotlar oʻtkazishda, ularning har tomonlama yetuk kadrlar qilib tayyorlashida muhim rol oʻynaydi. Taʼlimdagi axborot texnologiyalari keng meʼyoriy tushuncha boʻlib, olib borilayotgan har bir mavzu ana shu texnika, texnologiyadan foydalanishni

taqazo etadi. Chunki, zamonaviy o'qitish texnikasidan foydalanish ijobiy natijalar beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini ta'lim tizimiga tadbiiq etish - o'quv jarayonida yangi o'qitish uslublarini qo'llashga keng imkoniyatlar ochadi. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini qo'llash, asosan, shaxsiy kompyuterlar va axborot texnologiyalarining dasturiy vositalari yaratilishi bilan bog'liq.

Jamiyatning zamonaviy rivojlanish bosqichida yangi matematik usullar va hisoblash texnikalarini qo'llashni talab etuvchi boshqaruv tizimning yangi vazifalari yuzaga keladi. Zamonaviy kompyuter texnikasidan keng foydalangan holda, matematik modellashtirish asosida kompyuter matematikasi tizimidan foydalangan xolda fizik va matematik hisoblashlarni bajarish va ularni amaliyotda qo'llash muhim o'rin olmoqda.

Bu borada shuni ta'kidlash joizki, hozirgi vaqtda o'quv jarayonida unumli foydalanish mumkin bo'lgan ko'plab dasturiy paketlar yaratilmoqda va o'quv jarayonida qo'llanilmoqda. Jumladan, kompyuterlarda ilmiy-texnikaviy hisoblashlarni bajarishda odatdagi dasturlash tillaridan va elektron jadvallardan emas, balki Mathcad, Mathematica, MatLab, Maple, Reduse, Eureka, Gauss, va boshqa turdagi maxsus matematik dasturlar keng qo'llanilmoqda. Matematik paketlar ichida ayniqsa Mathcad - yuqorida sanab o'tilgan ro'yxat ichida eng mashxur tizim bo'lib, ilmiy-texnikaviy soha mutaxassislariga dasturlashning nozik elementlariga e'tibor berilmasdan (masalan: fortran, C, pascal, BASIC va boshqalar kabi) kompyuterda matematik modellashtirishni amalga oshirishga katta yordam beradi.

Mathcad kompyuter matematikasi tizimidan o'quv jarayonida foydalanilsa, jumladan aniq fanlarning ichida fizika fanini o'qitishda katta samaraga erishish mumkin, chunki Mathcad yordamida formulalar faqatgina chiroyli yozilmasdan, balki ixtiyoriy masalani tezda sonli yoki belgili yechish mumkin, bundan tashqari talaba maqola, kitob, ilmiy ish, ilmiy hisobotlar, diplom va kurs loyihalarini tayyorlashi nafaqat sifatli matn holda, balki murakkab matematik formulalarni, o'zgaruvchi va o'zgarmas parametrli algebraik va differentsial tenglamalarni, funktsiyalarni tahlil

qilish va ularning ekstremumini izlash, topilgan yechimlarni tahlil qilish uchun jadvallar va grafiklar qurishda oson bajara oladigan panel vositalar to'plami bilan, hisoblash natijalarini grafik tasvirlarda yoki «jonli» misollarda ijro etish mumkin.

Fizik jarayonlarini Mathcad tizimida modellashtirishning afzalliklari quyidagilar bo'lishi mumkin:

Matematikaviy amaliyot: Mathcad, matematikaviy amaliyotlar o'tkazish uchun mo'ljallangan. Bu, formulalarni yozish, o'zgaruvchilarni aniqlash va natijalarni hisoblashda yorliq hisoblashni ta'minlaydi.

Ilustratsiyalar va grafikalar: Mathcad, jarayonlarni ilustratsiyalar, grafikalar va diagrammalar orqali modellovchi bo'lishga imkon beradi. Bu, natijalarni vizual ko'rsatish, ma'lumotlarni tushuntirish va jarayonlarni solishtirishda juda foydali bo'ladi.

Dinamik hisoblash: Mathcad, o'zgaruvchilarni o'zgartirib, tizimning dinamik ravishda hisoblashga imkon beradi. Bu, qulaylik bilan jarayonlarni o'zgartirish va natijalarni to'g'ri ko'rsatishga imkon beradi.

Aniq hisoblash va ko'rsatish: Mathcad, hisoblash natijalarini aniq ko'rsatib berish va o'zgaruvchilarni o'zgarishlarni kuzatib borish uchun yorqin vositalar taqdim etadi. Bu, tizimning aniq va tushunarli ma'lumotlar ko'rsatishi orqali yordam beradi.

Qulay interfeys: Mathcad, o'rganishni osonlashtiradigan va tizim bilan ishlashni osonlashtiradigan qulay interfeysga ega. Bu, yangi formulalarni yozish, hisoblash natijalarini ko'rsatish va jarayonlarni modellovchi bo'lishni osonlashtiradi.

Katta masshtabda modellovchi hisoblash: Mathcad, kompleks jarayonlarni modellovchi bo'lishda ham ishlatiladi. Ushbu vosita, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: ko'rsatish, yuborish va ko'rish.

Xalqaro standartlar bilan ishlovchi: Mathcad, xalqaro fizik va matematika standartlariga mos keladigan yechimlarni olishga imkon beradi. Bu o'qituvchilar, ilmfan sohasida ishlashgan mutaxassislar va insonlar uchun foydali bo'ladi.

Skriptlangan dastur qo'llanmalari: Mathcad, foydalanuvchilar uchun skriptlangan dastur qo'llanmalari va yordam boshqaruvchilari orqali o'rganishni osonlashtiradi. Bu,

tizimni foydalanishni osonlashtiradi va uning yuqori funktsionalidan foydalanishga imkon beradi.

Bu afzalliklar, Mathcad tizimi o'qitish, tadqiqotlar va texnologiyalarni integratsiya qilish uchun yaxshi tanlanadigan vositalardan biri hisoblanadi.

Fizik jarayonlarni modellashtirishda matematikaning turli murakkablikdagi tenglamlarini, hisoblash amallarini qo'llash joiz bo'ladi. Bu borada Mathcad tizimidan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi, chunki unda yuzdan ortiq o'zgaruvchili va konstantali chiziqli va chiziqsiz tenglamalar tizimi, matritsa va vektorlar ustida amallar, algebraik hisoblashlar, Laplas, Fure integrallari, massivlar, oddiy differentsial tenglamalar, chegaraviy shartlar, xususiy xosilali differentsial tenglamalar, polinomlarni tushuna oladi, ular ustida hisoblash ishlarini bajaradi. Mathcad ilmiy ishlarni natijalarni grafiklar bilan vizual qarash, funktsiyalarini osongina ikki va uch o'lchovli grafiklarda turli ranglar ko'rinishida, tekislikda tasvirlash imkoniga egadir.

Bir jism bir vaqtning o'zida ikkita o'zaro tik garmonik tebranishlar bajarsin. Bunday harakatga misol. Bunda jismning trayektoriyasi qanday bo'ladi? Agarda jism yana bitta qolgan ikkita tebranishga tik bo'lgan garmonik tebranishda qatnashsa nima bo'ladi? Matematik nuqtai nazardan bunday masala oson yechiladi. Bunda jism harakat qonini kooordinatani vaqtga bog'lanish ko'rinishsa yozilsa bo'ldi.

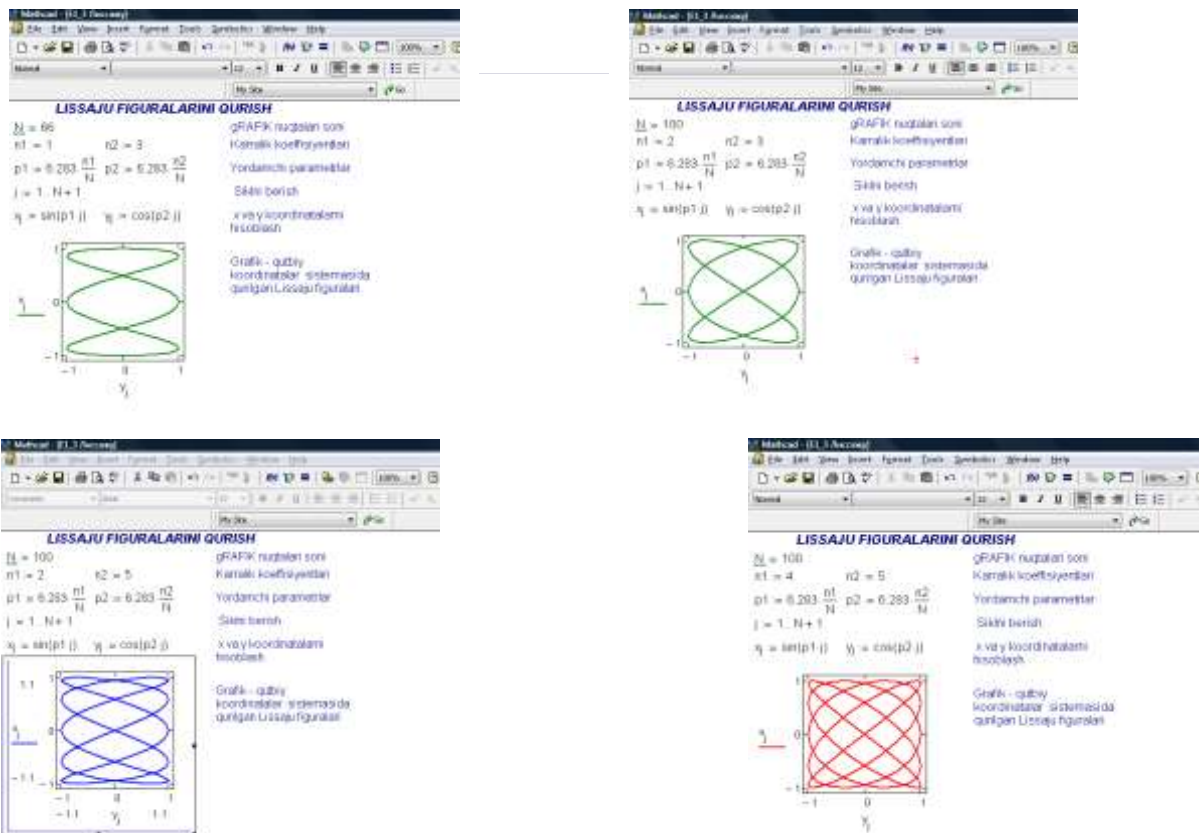
$$x(t) = a_x \cdot \cos(\omega_x \cdot t + \varphi_x)$$

$$y(t) = a_y \cdot \cos(\omega_y \cdot t + \varphi_y)$$

$$z(t) = a_z \cdot \cos(\omega_z \cdot t + \varphi_z)$$

Jism fazoda alohida harakatlarning soddaligiga qaramay murakkab harakat qiladi. Harakat traektoriyasi murakkab egri chiziqlardan iborat bo'ladi. Ularni Lissaju figuralari deyiladi. Ushbu traektoriyani ko'rish uchun zamonaviy kompyuter matematikasining dasturlaridan foydalanamiz, jumladan MathCad tizimidan. Buning uchun yuqorida keltirilgan tenglamalarni va ulardagi kattaliklarni qiymatini dasturga

kiritilsa va grafik qurish buyrug‘i berish lozim natijada quyidagilarga ega bo‘lamiz (1-rasm):

1-rasm. Lissaju figuralari

Fizik jarayonlarini modellashtirishda Mathcad, Lissaju figuralarini tizimliroq va aniqroq modellarini yaratishda foydalanadigan samarali vositadir. MathCAD dasturiy vositasi o‘qituvchilar va talabalar uchun qulay va oson bo‘lishi mumkin.

Demak, MathCAD dasturiy vositadan kompyuterda modellashtirish texnologiyasi sifatida foydalanish maqsadi atrofimizni o‘rab turgan tabiat, unda ro‘y beradigan hodisa, voqealarni va jamiyatdagi o‘zgarishlarni anglash, tushunib etish jarayonini zamonaviy vositasida tezlashtirishdir. Mathcad tizimini matematika va fizika darslarida qo‘llash ta‘lim sifatini yaxshilaydi va o‘qituvchilarga yangicha uslubda ishlashga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Atamirzaev M. Oddiy differentsial tenglama va ularning sistemasini Mathcad dasturi vositalari yordamida yechish texnologiyasi. Toshkent, TTESI bosmaxonasi, 2010. 47 bet.
2. Основы работы в Mathcad 15, учебное пособие, Берман Н.Д., - Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. Гос. Университета, 2015. 116 с.
3. Каганов В. И. Компьютерные вычисления в средах Excel и Mathcad; Горячая Линия- Телеком-, 2011.- 328 с.
4. Кирьянов Д. Матхcad 14; БХВ-Петербург - Москва, 2007. - 704 с.
5. Yusupova, D. A., & Sirojiddinova, S. Z. (2023, November). ATOM FIZIKASI FANIDAN LABORATORIYA MASHG'ULOTLARINI BAJARISHDA INTERNET RESURSLARDAN FOYDALANISH. In Fergana state university conference (pp. 164-164).
6. Д.А. Юсупова. (2021). Использование цифровых образовательных технологий в преподавании физики Academic research in educational sciences volume 2. csoi conference 3. Тошкент
7. D.A. Yusupova, F.N. Nasretdinova. (2021). Fizika o'qitishda noan'anaviy yondashuvlardan foydalanish. «Kimyo, oziq-ovqat hamda kimyoviy texnologiya mahsulotlarini qayta ishlashdagi dolzarb muammolarni yechishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati» mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 1-tom. 52-55 b.
8. Kamolova, M., & Sirojiddinova, S. (2023, June). Enhancing school physics instruction: exploring innovative methods with computer technologies. In International Conference On Higher Education Teaching (Vol. 1, No. 5, pp. 154-156). 15:58
9. Юсупова Д.А., Зарипова М.Ж., Соатов Н. (2012). Особенности использования электронных образовательных ресурсов в процессе обучения информатики в вузе. «Фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини ахборот коммуникация технологиялари асосида ривожлантириш муаммолари» мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Қарши. 403-406 б.
10. Юсупова Д.А., Х.Н.Джурабаева, М.Ж.Зарипова (2012). Использование электронных учебных средств в образовательном процессе. Сборник статей международной конференции «Актуальные проблемы развития инфокоммуникации и информационного общества. Ташкент. 2012. 26-27 июнь. С.568-572.

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Abdumanoboyeva, B. M. qizi . (2024). "SOHILSIZ DENGIZ" ASARIDA SINTAKTIK BOG'LI ALOQALARNING QO'LLANILISHI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 4–7. https://doi.org/10.5281/zenodo.10624909
2	To'ychiboyeva, G. B. qizi . (2024). ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ASARIDA QO'LLANILGAN QO'SHMA GAP TURLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 8–11. https://doi.org/10.5281/zenodo.10624935
3	Dehqonboyeva, M. S. (2024). O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SINTAKSIS VA QO‘SHMA GAPLAR NAZARIYASI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 12–15. https://doi.org/10.5281/zenodo.10624981
4	Jo'raboyeva, D. (2024). SINTAKSISDA QO‘SHMA GAPLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 16–19. https://doi.org/10.5281/zenodo.10625027
5	Mahkamova, S. (2024). O‘ZBEK TILI LEKSIKASIDA ESKIRISH VA YANGILANISH JARAYONI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 20–23. https://doi.org/10.5281/zenodo.10625053
6	Qo'chqorova, S. K. qizi . (2024). FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING KO'CHMA MA'NOGA ASOSLANISHI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 24–27. https://doi.org/10.5281/zenodo.10625064
7	Qo'chqorova, K. A. qizi . (2024). LEKSEMALARNING ISHLATILISH DOIRASI. DIALEKTIZMLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 28–30. https://doi.org/10.5281/zenodo.10625076
8	Mo'minova, S. X. qizi . (2024). O‘ZBEK TILI FRAZEOLOGIYASI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 31–33. https://doi.org/10.5281/zenodo.10625117

9

Abdullayeva, N. S. qizi . (2024). GAP NAZARIYASI HAMDA SINTAKSISNING TILSHUNOSLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 34–36. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625142>

10

Shermaxamadova, S. T. qizi . (2024). MURAKKAB SINTAKTIK BIRLIKLAR TAHLILI ORASIDAGI UMUMIY HAMDA FARQLI HOLATLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 37–40. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625150>

11

Qambarova, S. D. qizi . (2024). TILSHUNOSLIGIMIZDA DIALEKTIZMLARNING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 41–44. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625157>

12

Tohirova, N. (2024). TILSHUNOSLIGIMIZDA SINTAKSISNING O'RNI VA AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 45–48. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625165>

13

Muradova, A. A., & Begmatov, S. A. o'g'li . (2024). METHODS FOR MANAGING THE RELIABILITY AND QUALITY OF IoT SENSORS. GOLDEN BRAIN, 2(4), 49–58. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625195>

14

Usmonov, Y. M. o'g'li . (2024). CONFLICTS BETWEEN ANALYTIC AND SYNTHETIC FORMS IN INFLECTIVE LANGUAGES. GOLDEN BRAIN, 2(4), 59–63. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625214>

15

Sulaymonova, Z. I., Suyunova, M. O. qizi ., & Eshmurodov, H. Z. o'g'li . (2024). AHOLI ORASIDA OVQAT HAZM QILISH A'ZOSIDA KUZATILADIGAN PATALOGIK HOLATLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 64–68. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625230>

16

Xodjayeva, M. U. (2024). YANGI O'ZBEKISTONNI "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISH ISTIQBOLLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 69–74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625249>

17

Habillayev, S. H. o'g'li . (2024). MAHMUD G'AZNAVIYNING O'ZBEK DAVLATCHILIGIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 75–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625258>

18

Назарова, Н. З., Аллаёров, А. М., & Иззатиллоев, Э. А. (2024). ЛЕЧЕНИЕ ВНУТРИСУСТАВНЫХ ПЕРЕЛОМОВ ПАЛЬЦЕВ КИСТИ. GOLDEN BRAIN, 2(4), 81–86. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625484>

19

Абдуллаева, М. Б., Чориева, Ф. Э., Ядгарова, Л. Б., & Дадажанов, З. А. (2024). ТРИГЕМИНАЛ НЕВРОПАТИЯЛАРНИ ДАВОЛАШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ. GOLDEN BRAIN, 2(4), 87–99. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625513>

20

Rustamova, L. A. (2024). RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLIISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(4), 100–106. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625528>

21

Jumayeva, N. X. (2024). BOQIY QADRIYATLAR MILLIY MA'NAVIYATIMIZ ASOSIDIR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 107–110. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625544>

22

Давурова, Л. Ш. кизи . (2024). ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ ОКСАЛАТНОЙ НЕФРОПАТИИ У ДЕТЕЙ С ПАТОЛОГИЕЙ ПИЩЕВАРИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ. GOLDEN BRAIN, 2(4), 111–116. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625556>

23

Ilkhomov, I. S. (2024). THE INFLUENCE OF KAMOLIDDIN BEKHZOD'S CREATIVITY ON THE ART OF MINIATURES OF THE EASTERN. GOLDEN BRAIN, 2(4), 117–123. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625566>

24

Valijonova, S. N. qizi ., & Ravshanjon, U. (2024). BALETNING SHAKLLANISH TARIXI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 124–128. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625574>

25

Mamatova, M. N. (2024). STUDY OF THE BIOLOGICAL PROPERTIES OF RABIES BY THE METHOD OF DIAGNOSIS OF THE "GOLD STANDARD". GOLDEN BRAIN, 2(4), 129–144. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625585>

26

Arabboyeva, M. A., & Valiyeva, D. S. qizi . (2024). TOG'AY MURODNING "OYDINDA YURGAN ODAMLAR" QISSASIDA QO'LLANILGAN SO'Z BIRIKMALARI TAVSIFI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 145–148.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10625900>

27

Saidmurodova, I. I. qizi ., & Raxmatov, A. S. (2024). GIPOTIREOZ BILAN KASALLANGAN KALAMUSHLARDA TALOQNING MORFOLOGIK O'ZGARISHLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 149–152.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10625932>

28

Jumaboyeva, M. X. qizi . (2024). MUSIQA TINGLASH IJODIY FAOLIYATDIR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 153–155.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10625944>

29

Акбарова, М. Ф. кизи . (2024). ВАЖНЕЙШИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ ЦЕНТРЫ МИРА. GOLDEN BRAIN, 2(4), 156–161.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10625954>

30

Mahammadjanova, M. D. qizi . (2024). YANGI QATLAM. NEOLOGIZMLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 162–165.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10625966>

31

Xasanjonov, I. A. o'g'li . (2024). IKKI TOMONLAMA SOLIQQA TORTISHNING PAYDO BO'LISHI VA RIVOJLANISHI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 166–171. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10625972>

32

Nazimov, R. N. (2024). MILLIY RUH, BU — YENGILMAS KUCH. GOLDEN BRAIN, 2(4), 172–175. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626007>

33

Nurmatov, B. X., & Nutfiyev, I. I. (2024). RAHBARLIK PSIXOLOGIIYASI, XODIMLARNI BOSHQARISHNING MOHIYATI VA ASOSIY BOSQICHLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 176–180.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10626020>

34

Askarova, G., & Abdullaev, R. (2024). COPING BEHAVIOR OF STUDENTS TO OVERCOMING STRESS IN THE LEARNING PROCESS. GOLDEN BRAIN, 2(4), 181–187. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626026>

35

Mirzaxonova, Z. M. qizi . (2024). BOG'LANGAN QO'SHMA GAPLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 188–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626037>

36

Baltabayeva, M. O. (2024). FINANCE IS AN ECONOMIC CONCEPT. GOLDEN BRAIN, 2(4), 192–196. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626052>

37

Fayzullayeva, Z. O. qizi ., Akramova, M. U. qizi ., & Maksudova, H. S. (2024). INTELLEKTUAL MULK. GOLDEN BRAIN, 2(4), 197–200. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626063>

38

Gayipov, I. K. uli ., Paxratdinov, A. D., & Kurbanbayev, M. A. (2024). QUYOSH ELEKTR STANSIYALARIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH: BARQAROR ENERGIYA SARI YO'L. GOLDEN BRAIN, 2(4), 201–205. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626071>

39

Nurmanov, S. A. o'g'li ., & Nigmanova, U. B. (2024). MAHALLA INSTITUTI FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(4), 206–210. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626090>

40

Juraqulova, F. (2024). SAMARQANDNING SAYYOHLIK IMKONIYATLARI VA KAMCHILIKLAR. GOLDEN BRAIN, 2(4), 211–216. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626110>

41

Xolmirzayev, S. Q. o'g'li ., & Imomqulov, R. R. (2024). PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENTLIGI VA UNI AMALIYOTDA QO'LLAY OLISH MAHORATI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 217–222. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626116>

42

Нарманов, О. А., Бегимов, Ў. И., Рахмонова, Н. Н., & Камалова, С. Д. (2024). ИССИҚЛИК ТЕНГЛАМАСИНИНГ СИММЕТРИЯ ГРУППАСИ СОЊЛИ МОДЕЛЛАШТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 2(4), 223–227. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626124>

43

Тиллябаева, М. Х. (2024). ОТКЛОНЯЮЩЕЕСЯ ПОВЕДЕНИЕ КАК ПРЕДМЕТ ИЗУЧЕНИЯ ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК. GOLDEN BRAIN, 2(4), 228–232. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626141>

44

Yuldasheva, B. (2024). TA'LIM JARAYONIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (TARIX FANI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 2(4), 233–236. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626147>

45

Arabboyeva, M. A., & O'roqova, B. A. qizi . (2024). LEKSIKOLOGIYA VA UNDAGI MA'NO KO'CHISH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 237–240. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626157>

46

Qosimova, N. D. qizi . (2024). FRAZEOLOGIYA VA OLIMLARNING QILGAN TADQIQOTLARI. GOLDEN BRAIN, 2(4), 241–244. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626168>

47

Мадаминов, М. М. (2024). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИДА ЖАДИДЛАРНИНГ ЎРНИ. GOLDEN BRAIN, 2(4), 245–248. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626174>

48

Shodiev, I. M., & Sobirova, I. M. (2024). EXPRESSION OF SUBJECTIVE ATTITUDE IN A SCIENTIFIC TEXT (IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES). GOLDEN BRAIN, 2(4), 249–253. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626179>

49

Yusupova, D. A., & Sirojiddinova, S. Z. (2024). LISSAJU FIGURALARINI MATHCAD TIZIMIDAN FOYDALANIB QURISH. GOLDEN BRAIN, 2(4), 254–259. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10626189>